DR
396
.K78
P45

A

015 01813849 8b

Digitized by Google

MARKO PEROJEVIĆ:

Klis u turskoj vlasti

SARAJEVO 1936.
„NOVA TISKARA“ VRČEK I DR.

Digitized by Google

DR
346
.K58
P45

Preštampano iz lista »Napredak« za g. 1936.

Digitized by Google

114040 - 230

I. SENJSKI USKOCI.

Na dan sv. Grgura, 12. ožujka 1537., pade tvrdi Klis u turske ruke. Dugo godina ga je čuvao i branio junački kapetan Petar Kružić,[1]) ali ostavljen od svoga kralja Habsburgovca Ferdinanda, progonjen od mletačke republike, morao je konačno Petar da podlegne jačoj sili. Na očajno zapomaganje bijednih Klišana i na odlučne prijetnje Kružićeve smilovao se kršćanski svijet.

1) Najslavnije stranice povijesti grada Klisa iznio sam u opširnoj monografiji »Petar Kružić« (izdala »Matica Hrvatska« g. 1931.). Ovom radnjom nastavljam klišku povijest poslije Kružićeve smrti i pada Klisa u turske ruke (1537.) do g. 1648. kada je Klis oslobođen. Ovaj sam prikaz popularnije napisao bez navađanja izvora. Uglavnom sam se poslužio s ovim raspravama: Dr. L. Jelić: Uskoci i urote o preotmi Klisa za druge polovine XVI. v. (u Glasniku Matice Dalmatinske, god. III., svez. III.); Jovan N. Tomić: Grad Klis u 1596. g.; Iz istorije senjskih uskoka; Pećki patrijarh Jovan; Ustanak Srba(!) u okolici Klisa 1603. g.; Alfons Pavić: Prinosi povijesti Poljica (u Glasniku Zem. muzeja za B. i H. g. 1903.); Vjek. Klaić: Povijest Hrvata, svez. V.; Bašagić: Prošlost Bosne i Hercegovine; Ljubić: Pregled hrvatske povijesti; Brusoni: Historia dell' ultima guerra fra Veneziani e Turchi; Andreis: Storia della città di Traù. Još sam crpio građu iz: Laszowski: Monumenta Habsburgica, svez. I., II., III.; Dr. Horvat: Monumenta historiam Uscocchorum illustrantia, pars. I., II.; R. Lopašić: Spomenici hrv. krajine, svez I., II., III.; Theiner: Vet. Mon. Slav. Merid. I., II.; Spomenik: Srp. Kr. Akademije. XXXI.; Starine: svez. IX., X.; Tomić: Građa za istoriju pokreta na Balkanu, knj. I. Izd. Srp. Kr. Akademije.

Digitized by Google

Papa Pavao III. i kralj Ferdinand poslali su pomoćne čete Talijana i Nijemaca da oslobode Klis od duge turske opsade. Ona se je pomoćna vojska zajedno s Kružićevim uskocima iz Senja sretno iskrcala u Solinu i s Kružićem na čelu pohitala najprije da osvoji turske kule na Solinu, a zatim da krene put Klisa. Neviđeno junaštvo Kružićevo i njegove čete nije moglo da ohrabri Nijemce i Talijane. Pred turskom silom, koju je vodio poturčeni šibenčanin Muratbeg, pobjegoše pomoćne čete s bojnog polja, a za njima i malobrojni Kružićevi uskoci. Posljednji je Petar ostavio bojište i pohitao da se kao i ostali spasi na lađama, koje su ih bile dovezle pod Solin. Zla je kob htjela da su ga Turci stigli, i u samom brodu, u koji je bio već skočio, odrubi mu glavu janjičarski aga Atliaga i predade je Muratbegu.

Muratbeg onda odleti s Kružićevom glavom pod Klis da je pokaže iznemogloj posadi i građanima. Kao da im je tim htio kazati da im je izgubljena svaka nada u spas i zato neka se dobre volje predadu. I hrabroj kliškoj posadi ne osta drugo nego da se pokori teškoj sudbini. Predade se pod uvjetom da slobodno izađe iz grada uzevši i ključeve svoga sokolovog gnijezda Klisa. Bolna srca, slomljene duše napustiše oni tvrdi Klis i skloniše se većinom u Senj, Vinodol, Bakar, Rijeku u hrvatskom Primorju, a neki u Lupoglav u Istri.

Čim je pao Klis nastavi bosanski sandžak Husrevbeg osvajanjem u Dalmaciji i u Hrvatskoj. Udari odmah na Drniš, osvoji ga i naseli Turcima. Slavodobitna turska vojska krene zatim u Slavoniju protiv carske vojske, i kod Gorjana 9. listopada 1537. potuče je do nogu.

Međutim se Turci zaratiše i s Mlečanima, koji su sve do sada mirno gledali napredovanje Turaka, pače i pomagali ih u borbama protiv

Digitized by Google

Klisa i Kružića. Turci su išli za tim da dobiju u svoje ruke svu morsku obalu od Carigrada do Zadra i da odanle istjeraju Mlečane, koji su se pred više od sto godina bili ugnijezdili u dalma-

Stari crtež tvrđave Klis.

tinskim gradovima i otocima. Osvojenjem Klisa mislili su Turci sebi otvoriti široka vrata u Jadransko more, a preko mora prokrčiti put

Digitized by Google

do Italije i do samog Rima. No Klis nije bio vrata, nego mali prozorčić, iz kojeg je Turčin gledao na Jadran, a da nikada nije postao njegovim gospodarom. Klis mu je bio ukleta tačka, preko koje nije ni korak koraknuo. Klis je ostao mrtvom turskom stražom, dok je tursko carstvo sve sile bilo uperilo na sjever protiv Hrvatske, Ugarske i Beča.

Na početku rata uznemirivao je Hajrudin paša Barbarossa, zapovjednik turskog brodovlja, mletački posjed uz Jadransko more, a hercegovački sandžak Balibeg na kopnu, da Mlečani ne provale u kliški i hercegovački sandžak. Bili su doduše Mlečani osvojili Skradin (27. rujna g. 1537.) i pokušali oteti Obrovac, ali bez uspjeha. Uspjeli su samo da su se Poljičani, koji su bili prvi na udaru Turcima iz Klisa, dali pod okrilje Mletačke republike (15. studenoga). Zato Mlečani potražiše saveznike. U Rimu je 8. veljače 1538. sklopljena sveta liga između Mletaka, pape Pavla III., cara Karla V. i kralja Ferdinanda I. Glavna im je zadaća bila da skrše tursku pomorsku silu. Ferdinandovom privolom uzeše sada Mlečani u službu senjske uskoke, koji su im u pomorskim okršajima bili od najveće pomoći.

Kamilo Ursini, mletački vrhovni ratni zapovjednik u Dalmaciji, krene sada preko Vrane pod Ostrovicu i na juriš je osvoji. No domalo (u travnju) opsjede Husrevbeg Vranu i osvoji je kao i Nadin, koji na nagovor Muratbegov izdade kaštelan Mlečanin Jakov Sagredo za mješinu punu jaspri, ali krivotvorenih. Bio je Husrevbeg u proljeće 1538. došao s vojskom i pod Trogir, pa je na zapovijed Ursinijevu razoren franjevački samostan pred gradom. Valjda radi toga Pečujlija piše, da je Trogir (Tira) tada bio pretvoren u prah i pepeo, dočim Muvekit bilježi da je u svibnju one godine Muratbeg navalio na Trogir

Digitized by Google

i da su se stanovnici razbježali, a grad osvojen, popaljen i porušen, što nije istinito, jer je Trogir ostao netaknut, osim onoga samostana izvan grada.

Da se osvete Turcima za Trogir, Mlečani sjediniše sve dalmatinske gradove i pod zapovjedništvom Ursinija odlučiše udariti na Klis. U veljači 1538. sakupi on vojsku iz gradova i galije iz obližnjih luka, te sve posla protiv Klisa. Muratbeg dozna to od uhoda i obavijesti Husrevbega, koji onda sađe glavom do Klisa, pane neprijatelju u busiju i potuče ga. Što ne poginu pobježe glavom bez obzira, a vođu konjanika (»zadarskog prvijenca«) uhvati živa (Pečujlija). Zbog ovih poraza republika pojača u dalmatinskim gradovima posade za 12.000 ljudi i 500 konjanika, te naredi da se žene i djeca sklone u Mletke. Ursini je pače bio predložio da se napusti dalmatinsko kopno i da se sve sile koncentrišu oko Zadra.

Kršćani su najveću nadu polagali u svoje brodovlje, no pod jesen 1538. Hajrudin Barbarossa potuče u zalivu Nardo sjedinjenu španjolsku, papinsku i mletačku mornaricu, koja se onda skloni u kotorski zaliv i opsjedne Novi s mora i s kopna. Barbarossa pođe za njom u potjeru, ali ga bura prisili da se vrati u Valonu, Saveznici na to osvojiše Novi (26. listopada 1538.), a zatim Kotor i Risan, koje Mlečani zadržaše sebi. Turci im ipak slijedeće godine preoteše Novi.

Slabe su sreće bili saveznici, pogotovo kad ih napusti car Karlo V., zarativši se s Francuskom. Zato Mlečani počeše raditi o miru s Turčinom. Dneva 2. listopada 1540. sklopljen je mir i Mlečani moradoše Turcima ustupiti sve posjede u Arhipelagu i Moreji, i većinu svojih posjeda u Dalmaciji, kao Nadin i Vranu, a osim toga isplatiše im 300.000 dukata odštete.

Digitized by Google

I Poljičani su sada potpali pod tursko vrhovništvo. Tako pade u turske ruke čitava Dalmacija osim mletačkog primorja i Dubrovačke republike, i tim prestade u Dalmaciji vlast ugarsko-hrvatskih kraljeva i hrvatskih banova.

Vijest o turskim pobjedama i o zauzeću gradova donese u Carigrad Muratbeg s predlogom Husrevbegovim da se Klis, Vrana i Nadin i nekoliko nahija od Bosne odvoji i ustroji novi sandžak. Usvojivši taj predlog sultan imenova Muratbega prvim kliškim sandžakom i podijeli mu zijamet (posjed), koji je prelazio od jednog sandžaka na drugog. Tako je osnovan kliško-lički sandžak, koji je obuhvaćao livanjsko-grahovsko polje, Krbavu, kopnenu Dalmaciju od Poljica do Velebitskog Podgorja. Turskom Klisu i mletačkom Splitu bila je granica solinska rijeka. Kasnije je kliško-lički sandžak podijeljen u dva: lički od Knina i Krke na sjever, a kliški od Drniša i Vrlike, te od Bunića, Bilaja i Plevlja do Rame Neretvi na sjever. Lički sandžak redovito je stolovao u Kninu ili u Vrani, a kliški u Klisu ili u Livnu.

Kliški sandžakat, zvan i livanjski, brojio je 28 utvrđenih mjesta i preko 700 sela sa nekih 400.000 stanovnika. Bio je razdijeljen u šest kaza ili sudbenih kotara. Od Dinare i Prologa do splitsko-šibenskog razmeđa bio je najvažniji pogranični kotar Zagorska ili Kliška kaza, ili jednostavno »Zagorje«, sa središtem u Klisu, oko kojega su bile kule: Lončarić (Ozrina), Kozjak, Kuk, Kamen i Solin. Kliškom gradskom području na jugoistoku bila je republika Poljica, na sjevero-istoku Sinjska župa, na sjeveru Vrlika s kaštelima Štikovo i Petrovac, a na sjevero-zapadu Drniš s Nečvengradom na Krki i kaštelima Kotlić-Suselić, te Petrovo i Kosovo polje. Sam grad Klis bio je pogranična državna tvrđava

Digitized by Google

prema inostranstvu s redovitom posadom i topništvom. Iako u Klisu nije stalno boravio sandžak, to je u njemu uvijek bio kapetan (alaj-

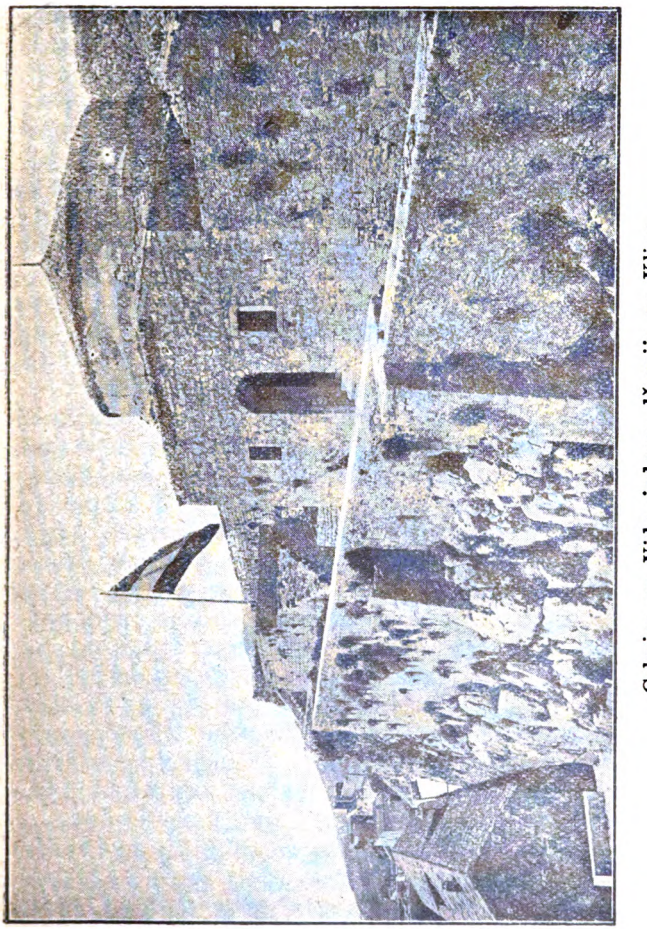

Crkvica sv. Vida, jednom džamija na Klisu.

beg), dizdar, zapovjednik janjičarske posade, a s njim i martološki vojvoda.

Digitized by Google

Vijekovima se pokazalo da je Klis tvrd i neosvojiv grad. Nikakva sila i vojska nije ga mogla osvojiti. On je mijenjao gospodare samo prevarom, lukavstvom i izdajom, jer broj i hrabrost neprijatelja nijesu igrali uloge pri osvajanju Klisa. Sama kliška tvrđava bila je po prirodi nepredobiva, a Turci su je poslije 1537 još bolje utvrdili i zatvorili je naokolo utvrdama i posadama. Osim jakoga i obzidanoga varoša (predgrađa)[2]) bio je opasan trostrukim bedemima. Za drugim bedemima bila je čvrsta kula Oprah, a u trećem, najvišem dijelu grada, bili su zapovjednički dvori, do kojih je mogla samo ptica. Sada je u tvrđavi sagrađena i džamija s minaretom. Ispod tvrđave bilo je tursko groblje i veliki han. Turci su niže tvrđave uredili i česmu.

Za kapetanstva Petra Kružića pribjegavali su u Klis mnogi kršćani, koji su iz Bosne bježali pred Turčinom. Ovi su pribjeglice dobili ime »prebjezi«, ali općenito su se prozvali »uskoci«. Bili su to junaci, koji u borbi s Turčinom nijesu štedili svoje krvi ni svojih glava. S njima je Kružić činio prava čudesa protiv Turaka i njihovih prijatelja Mlečana. Kad se je god. 1537. smrću Kružićevom Klis morao predati Turcima, uskoci su se sklonuli u Senj, koji je tada potpadao pod komandu ljubljanskoga ratnog vijeća. S ključevima grada Klisa odnesoše uskoci želju i nadu, da se što prije vrate u oteti im grad, da s njima opet otvore vrata domovine. Oslobođenje Klisa iz turskih ruku postade uskocima svetim zavjetom. Uskoci će sve poduzeti da otmu Klis. Srtaće oni u pogibelj i u smrt, uspjeće često u tome, ali će ih mletačka zavist i samoljublje

2) Varoš (imenica muškog roda) u Dalmaciji znači predgrađe (suburbium, borgo) a ne sam grad. U Splitu postoji Veliki Varoš, a tako se i u Šibeniku dio grada zove Varoš. Tako i Klišani i danas zovu svoje selo ispod tvrđave.

Digitized by Google

priječiti da u otetom Klisu na dugo ostanu. Stari su uskoci ginuli u boju ili su ih uhvaćene Mlečani vješali i glave im izlagali, no to nije uskoke zastrašilo. Ostavljali su svoj zavjet sinovima i unucima, koji su jednakim žarom, istim samoprijegorom prolijevali svoju krv za oslobođenje Klisa. U tome su ih Mlečani ometali, i zato su uskoci više mrzili Mlečane nego same Turke, i zato su im se osvećivali i dugo im davali teških jada i ugrožavali mletačku trgovinu po moru. Senjski uskoci postadoše vojnicima na hrvatskoj Krajini protiv Turaka, a osvetnicima na Jadranu protiv Mlečana. Za preko 80 godina oni su sačinjavali gradsku posadu u Senju, koja se dijelila na četiri kumpanije, a svakoj je na čelu bio vojvoda pod zapovjedništvom senjskog kapetana.

Broj uskoka, koji su iz Klisa pribjegli u Senj, povećao se novim bjeguncima iz Dalmacije, koji su iz osvojenih mjesta bježali od turskoga zuluma. Mnogi su iz unutrašnjosti Dalmacije došli k moru na teritorij dalmatinskih gradova, a na njihovo mjesto došli su u opustjele krajeve iz Bosne Vlasi ili Morlaci. To su bili kršćani turski podanici, bez razlike da li su pripadali zapadnoj ili istočnoj crkvi. Dolazili su Vlasi kao stočari i kao težaci, koji su obrađivali zemlje novih gospodara, Turaka. Ali mnogi su Vlasi naselili i napuštena mjesta dalmatinskih gradova i postali kmetovi gradskih plemića. Vlasi su išli i u vojsku prema tome čiji su bili kmetovi; turski su služili u turskoj, mletački u mletačkoj vojsci. I jedni i drugi nijesu bili pouzdani svojim gospodarima, ali su većim dijelom bili uz uskoke senjske i pomagali ih, skrivali i zaštićivali. Osobitu su pak zaštitu i pomoć nalazili senjski uskoci u svojoj braći i rodbini, koji su bili ostali na starini bilo na turskom ili mletačkom teritoriju.

Digitized by Google

Nijesu senjski uskoci samo kopnom upadali u turske krajeve u Bosni i Hrvatskoj, nego su ta činili i na moru, goneći turske trgovačke lađe. Sagradili su male i uske brodove na vesla i jedra i gusarili po Jadranu. Mlečani, gospodari mora, čije su trgovačke lađe prevozile na istok i sa istoka mletačku i tursku robu, stadoše se tužiti na uskoke i tražiti od kralja Ferdinanda da im zabrani gusarenje. Ipak je kralj cijenio ulogu uskoka u borbi s Turcima i zaštićivao ih. Jednom se je izrazio da su uskoci »najbolji ljudi na svijetu u ratno doba«.

Iako je kralj Ferdinand svojim nemarom najviše skrivio da je Klis pao u turske ruke, to je ipak sada uvidio što je s Klisom izgubio. Upro je stoga svim silama da ga opet pridobije. Obrati se papi za novčanu pomoć, a papa mu 31. prosinca 1537. odgovori da će mu molbu ispuniti iako je u mnogim teškoćama, i da će ga preko nuncija obavijestiti o pojedinim obrocima. Ali mnogo veću su djelatnost pokazali sami uskoci, koji su pouzdavajući se u papinu pomoć počeli raditi na svoju ruku uz posredovanje domaćega narodnoga svećenstva. Vjerni Kružićev službenik Gvozdenović krene u Rim da traži pomoć od pape. U Rimu je tako bilo utanačeno da će se tokom Velike Nedjelje 1538. povesti pregovori s onim uskocima, koji su bili ostali u Klisu. Za bržu i lakšu pomoć uskoci su bili u vezi s papinskim gubernatorom u Ankoni, i njemu se 8. ožujka 1540. obrati provincijal bosanskih franjevaca Petar Jurković pismom, u kome mu kaže, da je njegov rođak hrvatski plemić Gvozdenović nedavno išao papi u poslu preotimanja Klisa, te ga moli da mu u tu svrhu pošalje 30 zlatnika.

Činio se valjda uskocima za to zgodan čas dok je još bjesnio tursko-mletački rat s jedne

Digitized by Google

strane, a s druge rat s kraljem Ferdinandom. U taj mah su Husrevbeg i Muratbeg sakupljali čete oko Gradiške na Savi da navale na knezove

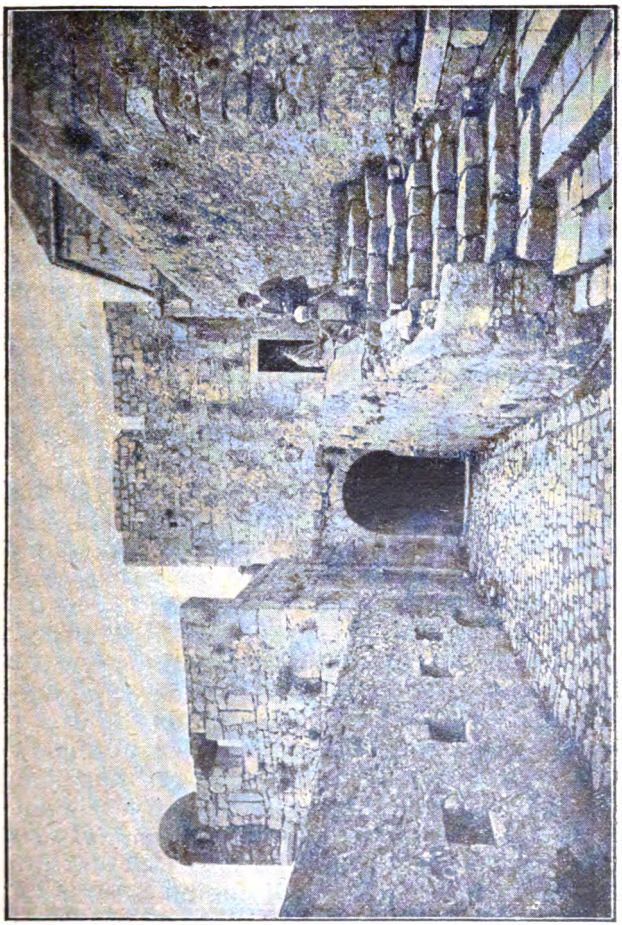

Iz unutrašnjosti tvrđave Klis.

Zrinske. I zaista polovinom srpnja 1540. provališe bosanski i kliški sandžaci sa 30.000 ljudi i

Digitized by Google

potsjedoše gradove Kostajnicu i Zrin, ali bješe prisiljeni na uzmak.

Ozbiljno su se, dakle, uskoci spremali, a pomagala su ih braća u mletačkoj Dalmaciji. Iz jednog pisma pape Pavla III. znademo da se je zauzeo za stvar i trogirski biskup Kristofor Niger de Balistis, nećak slavnog biskupa Tome Nigera, pomagača Kružićeva. Kristofor je snovao i radio s bratom svojim Dominikancem, kako će se Klis dobiti. Ali je sve to bilo bez ili protiv volje i znanja mletačke vlade, koja je upravo tada radila o miru s Turčinom, i konačno ga sklopila 2. listopada 1540. Republika je sada nastojala da izbjegne svaku prigodu, koja bi poremetila mir. Osobito je pazila na granice dalmatinskih gradova, čije je stanovništvo bilo uvijek u dodiru s turskim kršćanskim podanicima. No kršćani u Klisu i Dalmaciji, a navlastito uskoci, nijesu htjeli da čuju za takav mir, te su nastavili radom da Klis opet osvoje.

Kršćani se nijesu obazirali na mletačke naredbe i gonili su Turke gdjegod su ih stigli. Zato se turski zapovjednik potuži mletačkim vlastima u Splitu. Uslijed te tužbe bili su uhapšeni trogirski biskup Kristofor i brat mu, te protjerani iz Splita. Doznavši za to papa piše 13. travnja 1541. mletačkomu duždu da mu je nedavno javljeno kako su splitski mletački svjetovni zapovjednici, ne obzirući se na biskupsku čast i slobodu crkve zasužnjili trogirskoga biskupa i brata mu fratra na molbu turskoga zapovjednika i naredili im da napuste Split pod izlikom da su snovali o povratku Klisa kršćanima. »To me je, kaže papa ,ražalostilo, jer da su oni to i zasnovali i izveli, što oni niječu, bili bi rađe dostojni pohvale, a ne kazne, jer bi to učinili za zajedničku vjeru i za čast Božju«. Papa misli da se je to dogodilo bez znanja duždeva, pa traži da

Digitized by Google

se biskup pusti na slobodu i da se više ne progoni njegova brata.

Prestrogo su Mlečani pazili da ne dadu povoda Turcima da se tuže na mletačke podanike. God. 1541. bila je izdata naredba splitskom knezu da zabrani da nijedan mletački podanik ne smije Turčina zvati na dvoboj, niti megdandžiju pratiti, niti ići pješke ili na konju da gleda takove dvoboje, koji su se dijelili obično na Solinu.

Mir s Mlečanima i stroge mletačke mjere protiv kršćana dale su prvom kliškom sandžaku Muratbegu vremena, da odahne. Stoga je god. 1541. bez brige mogao sa Husrevbegom krenuti u pomoć Budimu, kad ga je kralj Ferdinand htio osvojiti poslije smrti Ivana Zapolje († 22. srpnja 1540.). Tom je zgodom na polasku ili na povratku Muratbeg udario prema Steničnjaku, sa 10.000 konjanika i 500 pješaka, i na blagdan sv. Magdalene porobio i popalio Otok, Rečicu, Švarču, Trebinju i Dubovac, te odveo u sužanjstvo 3000 ljudi. God. 1543. Muratbeg bi imenovan požeškim sandžakom. Te godine 23. lipnja bio je pri osvajanju Valpova, a 5. studenoga navali na Brezovicu, nekadanji posjed Petra Kružića, i sutradan ga osvoji. Slijedeće godine vojuje on pod Kraljevom Velikom, a 1545. po Slavonskoj Krajini.

Kroz to su vrijeme uskocima bile odriješene ruke. Zadarski knez de Mula piše g. 1542. u Mletke da je »najveće neprilike imao od Turaka zbog Senjana, koji sa svojim lađama prolaze ispod Murlakije prema Obrovcu i iskrcavaju se na kraj te nanose velike štete Turcima, koji kažu da je republika dužna čuvati ih s morske strane i traže otštetu od Mlečana. Stoga sam ja progonio Senjane i uskoke koliko sam mogao«. I šibenski knez Boldù je iste godine savjetovao

Digitized by Google

mletačku vladu da strogo kazni Senjane, jer da Turci prijete da će udariti na Senj i Rijeku, i da su Senjani i njega na moru dočekali sa 60 lađa kad se vraćao u Mletke, a to da mu se osvete što je devet njihovih drugova dao pogubiti. U listopadu 1543. četuju oni kod Šibenika i Vrane, u srpnju 1544. porobiše i popališe Vranu, opljačkaše Ostrovicu i okolicu Obrovca utjeraše u strah, a u rujnu navališe i porobiše Nadin.

Muratbeg umre 1545. u Požegi. Njegovo je tijelo bilo prenešeno u Sarajevo i sahranjeno u turbetu uz Begovu džamiju, koju je bio sagradio Husrevbeg, gdje se još i danas nalaze smrtni ostanci osvajača Klisa i njegovog prvog sandžaka. Malo zatim poginuo je u Brdima i Husrevbeg, pa je i on prenesen u Sarajevo i pokopan do Muratbegova turbeta.

Poslije Muratbega dođe u Klis novi sandžak Malkočbeg Dugalić, rodom iz Duzi kod Prozora, po čemu se i prozvao Dugalić. Malkočbeg je imao dva sina: Džafera i Huseina. G. 1560. nedaleko Čazme navali Džafer (Šaferbeg) na kršćane, ali bi potučen i ubijen. Bio je oženjen s kćerkom velikoga vezira Rustempaše i unukom sultanovom. Malkočbeg utvrdi Sinj i naseli ga bosanskim muslimanima. Njegovo je djelovanje bilo uglavnom vojevanje po Hrvatskoj i Slavoniji, dočim je oko Klisa i u Dalmaciji vladao mir.

Odlikovao se Malkočbeg u bojevima s banom Nikolom Zrinskim. Na Varaždinskom polju potukao je doduše Zrinski u listopadu 1552. Malkočbega i dva druga sandžaka, ali je zato Malkočbeg slijedeće godine porazio banova kapetana Ivana Hojsića kad je bio provalio u Krajinu, pa je onda popalio u Hrvatskoj 24 sela i zarobio mnogo ljudi i odveo veliko blago. Za to je junaštvo bio imenovan bosanskim namjesnikom.

Digitized by Google

Za sandžakovanja Malkočbegova nijesu senjski uskoci mirovali, no najviše su dolazili u sukob s Mlečanima po moru. Koliko se uskoci progonili Mlečane, toliko im ovi nijesu praštali gdje bi ih zatekli. Zadarski rektori bili su učestali tužbama na uskoke i žalili se uskočkom kapetanu Ivanu Lenkoviću. Ovaj im 2. ožujka 1551. između ostaloga ovako odgovara: »Ovaj sam čas stigao u Senj i našao nekoliko vaših pisama, u kojima okrivljujete ove vojnike, koje vi zovete uskocima. Osim toga klevećete i mene govoreći da sav svijet šapće da sam ja sudionik lupeža i da ih branim. Toga ja nijesam zaslužio, jer me kralj i car i svi kršćanski knezovi drže za vrijednog i hrabrog kapetana i viteza, ljubitelja i izvršitelja pravde, kako je poznato svemu kršćanskom svijetu. Vi ste prošle dvije godine kralju tužakali ovu zemlju, ali sve lažno. Ja bih mogao s mojih 2500 uskoka počiniti mnogo zla, ali ja nijesam takav čovjek. Naprotiv, ja bih se s pravom mogao tužiti na vas, no vi se držite one: »reci mi da ti ne rečem«. Vi kao da se ne sjećate koliko ste zla, koliko ubistava i napadaja ovih prošlih godina izvršili s vašim oružanim brodovima u našim mjestima i lukama. Orobili ste i pohvatali bezbrojne naše lađe, a ljude ubili ili zarobili, i vi i Turci. Neću da se vama opravdavam, niti imam vama da polažem računa za one zarobljene Turke, koji su nebrojene štete počinili u našoj zemlji i ljudima i životinjama. Dok oni prvi nijesu počeli nama nanašati štete, ja nijesam mojima dozvolio da im što učine. Zato slobodno možete šteditи pero i papir, i nemojte mi više pisati, jer vam neću odgovarati«.

Ove odrješite Lenkovićeve riječi pokazuju mržnju Mlečana na uskoke, koje je Lenković morao i pred papom braniti od mletačkih kleveta. »Uskoci, piše on 22. siječnja 1554., nepre-

Digitized by Google

stano se bore protiv neprijatelja kršćanstva, junački i ustrajno brane ovu krajinu i prolijevaju svoju krv, pa mjesto dobre nagrade, koju pravom zaslužuju, zovu ih i drže, osobito Mlečani, za gusare, razbojnike i najgore lopove. Zato su oni molili kralja da mogu napustiti Senj, ali ako se to ne spriječi, osjetiće posljedice i papa i kralj i dobar dio kršćana, a navlastito Mlečani«.

Lenković je kao senjski kapetan sagradio kod Senja grad »Nehaj« (1551.—1554.) za obranu protiv Turaka. Njegova je porodica starinom iz Like, odakle je krajem XV. vijeka preselila u Kranjsku.

II. CIPARSKI RAT.

Na mjesto sandžaka Malkočbega Dugalića bi postavljen Ferhadbeg Sokolović, koji se piše »sandžak kliski i hrvacki i primorski« i »hlivanjski«. Porta je u ovo doba smatrala Klis važnom tačkom i zato je počela davati čast kliškog sandžaka najvjernijim vojskovođama i rođacima sultanovim. Uz Ferhadbega spominju se i braća mu Alibeg i Mustafabeg i sin mu Kurtbeg (Kurt begk figliolo del Ferat Bassa). Ferhadbeg je također živio u miru s republikom, pa je slobodno mogao s vojskom krenuti na sjever. U travnju 1556. nalazio se s bosanskim pašom i požeškim sandžakom na Levačkom polju, u neprestanoj borbi s Nikolom Zrinskim. Uz pomoć hercegovačkoga i kliškoga sandžaka osvoji bosanski paša u srpnju iste godine Kostajnicu i Novigrad u Hrvatskoj.

Glavnu ulogu u borbama s bosanskim Turcima igrao je bivši senjski i uskočki kapetan Ivan Lenković, koji je g. 1553. bio imenovan kapetanom Hrvatske Krajine, a 1556. vrhovnim kapetanom hrvatske i slavonske Krajine. Lenkovića je sada pomagao senjski kapetan Herbart

Digitized by Google

Auersperg sa uskocima, koji su gonili ne samo Turke, nego i Mlečane i Dubrovčane. Zato su ih ovi tužili Ferdinandu, a Mlečani poslaše pod

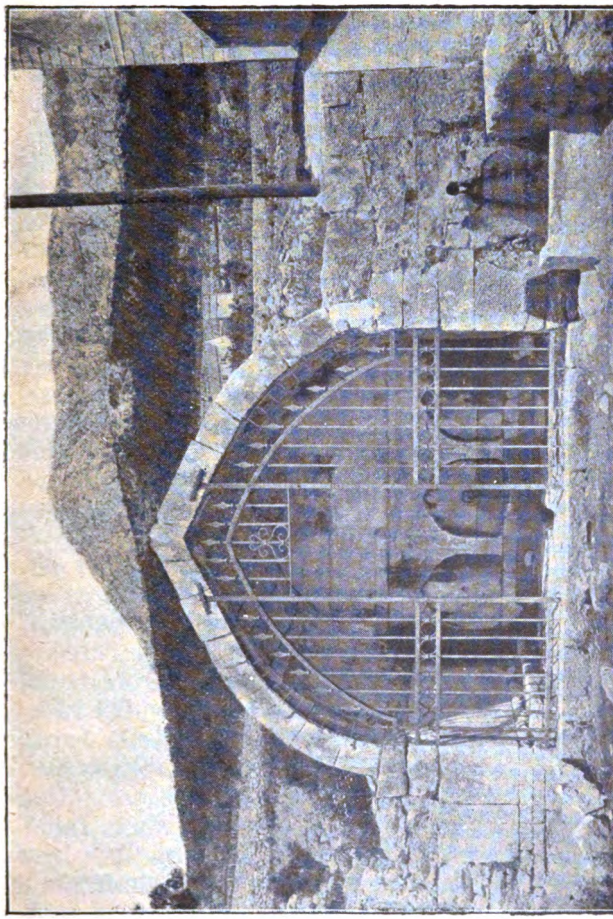

Turska česma na Klisu.

Senj zapovjednika mornarice Fabija de Canale, koji 24. studenoga 1557. zatvori ulaz u luku. Fa-

Digitized by Google

bije, da pokaže Turcima svoje prijateljstvo, posla Ferhadbegu tri turska podanika, koje su uskoci bili zarobili kod Vrane, a on im ih oteo. Za to mu se Ferhadbeg zahvali i obeća mu da će njegovu uslugu javiti Porti. Na uzvrat mu onda Canale posla na dar naranača, sapuna, pirinča, šećera i drugih stvari, a sandžak mu darovima uzvrati.

U vrijeme mira među Turcima i Mlečanima u Dalmaciji vladali su prijateljski i susjedni odnosi i bio se uveo običaj, da svaki novi knez dalmatinskih gradova donese iz Mletaka darove susjednim sandžacima. Ovi su običavali doći s pratnjom do samih gradskih vrata po darove, te su im se na svečan način predavali. Kad se je kasnije republika zaratila s Turcima, to je bilo zabranjeno, pa su na pr. trogirski knezovi slali kliškom sandžaku darove po poslanicima u Solin. Sandžak je uzvraćao knezu darivanjem jednog konja, a poslanike, jednog plemića i jednog građanina, obdario bi lijepim oružjem. Taj je običaj potrajao sve dok Mlečani nisu osvojili Klis (1648.).

Međutim uskoci nijesu prema Turcima pokazivali licemjerne ljubavi kao Mlečani, niti su ih se bojali kao svemoćna mletačka republika. Zalijetali su se uskoci u ličko-krbavski, kliško-livanjski i hercegovački sandžak i u mletačke primorske krajeve od Istre do Dubrovnika i Kotora. U to je doba uskocima bio vojvoda Juraj Daničić, plemić ugledne katoličke obitelji iz Bosne ili Vlaške, odakle je valjda pobjegao u Klis, pa u Senj, gdje se oženio i imao tri sina: Jurja II., Matiju i Ivana. Uskoci ga radi junaštva izabraše vojvodom, a kralj ga potvrdi. Daničića su se Turci bojali kao nekada Skenderbega, a kako se je sva turska i mletačka zemlja bojala uskoka, to sada nastade ona strahovita opomena: »Čuvaj se senjske ruke«.

Digitized by Google

Turci su se uvijek tužili na Mlečane, što ne priječe uskočke napadaje, a često su to zamjerali i Dubrovčanima. Da se pred Portom opravdaju domame Dubrovčani na vjeru Daničića u grad, uhvate ga i odrube mu glavu. Zato se uskoci zakleše da će se osvetiti. Za punih 25 godina oni nijesu dali mira Dubrovčanima.

No domalo se uskoci izmiriše sa svojim najljućim neprijateljem Mlečanima, zaboravivši sve ono, što je republika protiv njih činila. Prijetio je g. 1570. rat između Turaka i Mlečana radi otoka Cipra. Stoga mletačka vlada 8. ožujka naredi svome providuru u Dalmaciji da se posluži s uskocima i da se ne samo brani, nego ako može da napada Turke. I Poljičani se odvrgoše od Turaka i ponudiše republici svoju službu. Konačno je rat buknuo 20. ožujka 1570. Dok su Turci na Cipru napredovali i osvojili Nikosiju, dotle se je borba prenijela u mletačku Dalmaciju i Albaniju, gdje se sreća više nasmijala kršćanima.

Kliški sandžak Ferhadbeg spremi se da navali na Split, ali njegovu namjeru dojavi Poljičanin Janko Marijanović splitskom knezu. I kad Turci noću 31. ožujka 1570. dođoše, Splićani ih s Poljičanima odbiše. Zato je ispred turske osvete moralo iseliti do 350 poljičkih obitelji na mletačko tlo u Split, Omiš i na Brač. Pod vodstvom istoga Marijanovića Poljičani i uskoci udariše 26. lipnja na Zadvarje i potukoše Turke i neke zarobiše, među kojima Dervišbega sina Murata Kopčića, Mehmeda Sokolovića i Ahmedagu Lisičića. Uskoci su navlastito oko Klisa počinili Turcima mnogo štete, dok su opet Turci iz kliškog i susjednih sandžaka navalili na Zadar i Novigrad, ali ne postigoše ništa, osim što su 12. lipnja osvojili Zemunik. Za uzvrat Turcima oteše Mlečani slijedeće godine Skradin.

Digitized by Google

Mnogo bolje su na Cipru Turci napredovali, osobito kad im se 1571. predade Famagosta. Sad su se Mlečani našli u nevolji i zamole pomoć od kršćanskih vladara. Odazvaše im se španjolski kralj Filip II. i papa Pijo V., te u svibnju sklopiše savez. Mletačko-španjolska mornarica pod Don Juanom d'Austria porazi 7. listopada tursko brodovlje kod Lepanta tako, da je tim Turska počela gubiti svoju premoć na moru. Toj je bitci sudjelovao među ostalim dalmatinskim vitezovima i trogirski plemić Alviz Čipiko kao zapovjednik trogirske galije. Ta sjajna pomorska pobjeda ipak nije Mlečanima spasila Cipar.

Već u početku rata bio je mletački opći providur Jakov Foscarini pokušao da otme Turcima Klis. No kad to nije mogao silom, pokuša prevarom. Nađe on nekoga Ivana, starješinu (harambašu) kliških Martoloza, s kojim ugovori da Mlečanima preda grad kad dođe na njega red da čuva stražu. Foscarini onda povjeri stvar mletačkom plemiću Hektoru Tronu, ali posao mu ne uspije. Kad je zatim Foscarini otišao na istok kao glavni pomorski zapovjednik, nastavi o tome da radi njegov nasljednik providur Grimani. Nije se on poslužio s harambašom Ivanom, nego s nekim Mustafom, uglednim kliškim Turčinom, koji je bio potajno pokršten. Grimani povjeri stvar opet Tronu, koji uze za pomagače Luja Vendramina, Jeronima Čipčića Splićanina i Juru Zulinovića, turskog podanika iz Klisa, te s Mustafom na Braču uglave sporazum. Utanačeno je kad će se Klis predati, a Grimani je s galijama bio krenuo na Šoltu da bude blizu. Pothvat ipak nije uspio, jer je one noći pod Klisom bilo dosta Turaka, a mjesečina je sjala.

Sigurno je da su Turci bili na oprezu i da nijesu stajali prekrštenih ruku. Oni su pače 2. lipnja 1572. s kliškim dizdarom navalili na Ka-

Digitized by Google

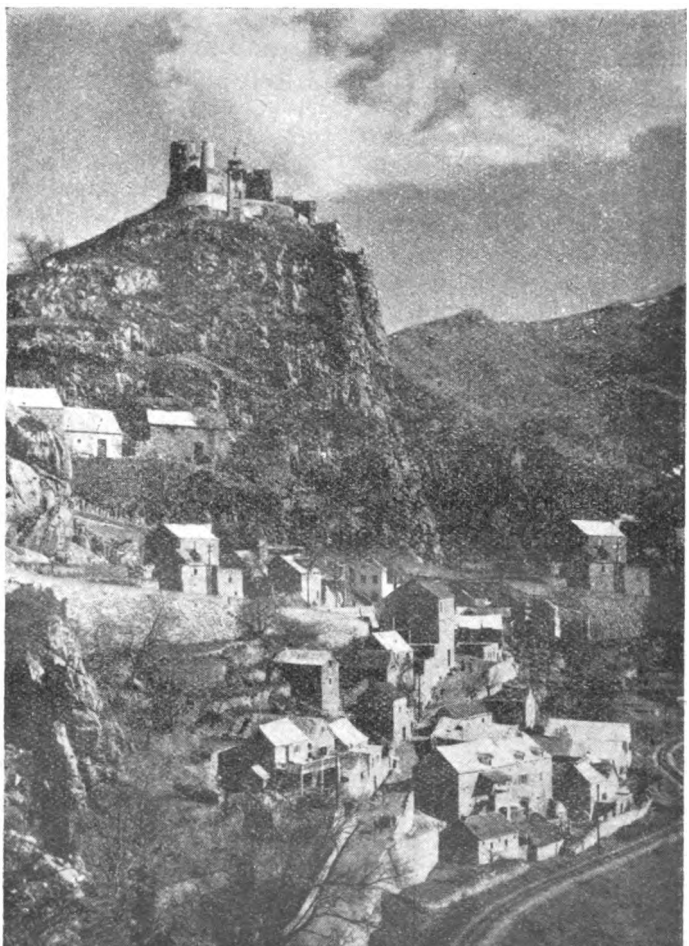

Tvrđava i varoš.

Digitized by Google

štela. Srećom stiže im iz Trogira pomoć i Turci su bili potučeni i 50 njihovih glava poslato u Mletke. I dva paše su bili došli pod Kaštel Sućurac, ali ga Jeronim Vitturi oslobodi.

Sa svim tim Mlečani nijesu gubili nade da dobiju Klis. Grimani i Tron po treći put pokušaše sreću preko Jure Zulinovića, no Turci za to doznadoše. Tronu je ipak jedne noći uspjelo da se sam uvuče u Klis i da sve izvidi. Onda krene u Zadar sa Zulinovićem, Vendraminom i Čipčićem te zamoli Grimanija da naredi knezovima u Splitu i Trogiru da mu dadu pomoć. Određen je bio dan 29. srpnja 1572., kad će Mustafa predati Klis.

Harala je tada u Klisu i okolici kuga i zato je posada bila malena. Našao se zgodan čas kad je sandžak sa svom konjicom išao prema Novigradu. Tron krene s dobrim brojem pješaka i konjanika put neke splitske kule blizu Klisa i u noći od subote na nedjelju posla pješake s Mustafom napred. 40 ljudi imalo se pomoću ljestava popeti u grad s najstrmenitije strane, a ostali s druge strane. Stigavši u svanuće pod kliške bedeme sretno uđoše u tvrđavu bez većeg otpora. Pri ovome sudjelovali su i Poljičani, koje je predvodio Janko Marijanović. On je sa svojom četom bio došao na noć prije i pomogao pri dizanju ljestava. S izabranim momcima iz čete Jeronima Čipčića popeo se na jednu stranu zidina. Boreći se prodre Janko napred i dopre do kule Oprah, odakle su Turci bacali drvlje i kamenje na osvajače. Pred zoru začu Tron, koji je čekao s konjaništvom u onoj kuli, pucanje pušaka iz Klisa, a to je bio ugovoreni znak. Pohiti odmah put Klisa ne ponijevši sobom municiju, koja je bila na moru dvije milje daleko.

Ušavši u tvrđavu naredi Tron kapetanu Cesani da ju čuva s onim vojnicima, koji su bili

Digitized by Google

prodrli u grad i sa nešto vojske, koja je bila stigla iz Trogira, pa napusti Klis i ode sa svim konjaništvom. Poslije kratkog vremena pojavi se sedam turskih konjanika iz turske kule u Solinu, ali ih kapetan Ivan Vitturi prisili da se povuku u Poljica. Malo zatim ugleda Tron još neke turske konjanike iz solinske kule, koji su htjeli pobjeći, jer ih nije bilo ni deset, ali se Tron od njih poplaši misleći da će oni na njega navaliti, te se zakloni u splitsku kulu.

Kad su njegovi u Klisu vidjeli da se ne vraća i ne nosi municiju, pobojaše se i ne htjedoše ostati, već željni plijena opljačkaše tvrđavu i dobrim je dijelom zapališe. Puni zlata i srebra i svake robe odoše napustivši osvojeni Klis i neki krenuše u Split, a neki u Zadar.

Tako netom osvojeni Klis odmah je izgubljen zbog mletačke kukavštine. Mletačka je vlada naredila istragu i strogu kaznu krivcima takove bruke i sramote i nastojala da pogrešku popravi. Zato Mlečani u Zadru proniješe vijest da će general Veniero krenuti tobože protiv Neretve, dočim je uistinu sakupljao vojsku i brodove da pokuša opet uzeti Klis. Od svega toga nije opet ništa bilo.

Turci su bili međutim sagradili novu mornaricu, koja se je mogla suprotstaviti mletačkoj, a kako su Mlečani sve manje pomoći primali od Španije, to su mučke utanačili s Turčinom sramotan mir 7. ožujka 1573. Turcima je bio prepušten Cipar, a u Dalmaciji i Albaniji obnovljena je stara granica.

Iako kralj Maksimilijan, koji je naslijedio Ferdinanda († 1564.), nije bio u ovom ratu pristupio savezu kršćanskih vlasti, ipak su njegovi uskoci pružili pomoć Mlečanima. Dozvolom republike oni su pod vojvodom Jurjem II. Daničićem upadali u turske krajeve preko mletačkih

Digitized by Google

oblasti. Tako su u ožujku 1573. provalili preko šibenskog i trogirskog teritorija u tursku zemlju i u jednom selu oteli 18,000 glava sitne stoke, 2000 krupne i zarobili 200 Turaka i odveli ih u Zadar. Uskoci su u ciparskom ratu dobro došli mletačkoj politici i republika je trpila njihove provale. No mirom Mlečani su se bili obvezali da neće pomagati turskih neprijatelja. Zato su ih sada svim silama htjeli obuzdati da ih Turci ne zovu na odgovornost. Iz obzira i straha od Turaka republika se više nije htjela da odazove pozivu pape i kršćanskog svijeta za sveti savez protiv Turaka. To je bio razlog da su uskoci još žešće zamrzili Mlečane, koji su u svibnju 1575. htjeli poslati na njih svoju mornaricu i spaliti njihove brodove. Turci su pače prijetili da će svoje lađe poslati u Jadransko more i kazniti uskoke, kada to Mlečani ne mogu. Stoga je i papa Grgur XIII. molio cara Maksimilijana da ukroti uskoke, te se tada počelo raditi da se uskoci presele iz Senja.

Međutim kliški sandžak Ferhadbeg Sokolović pređe g. 1574. u Bosnu kao prvi bosanski paša. U Klisu ga za kratko vrijeme naslijedi brat Alibeg, koji postade pakračkim sandžakom, a mjesto njega 1576. nalazimo drugog brata Mustafabega. On se u srpnju i prosincu one godine tuži šibenskom knezu da mletački podanici čine štete i robe turske podanike, a to u dogovoru s uskocima, koji jedu i piju slobodno po mletačkim selima i otocima u Dalmaciji. Zato sandžak prijeti knezu da će stvar javiti bailu i Porti, a sam će »se čuvati i braniti, a na moju viru ne ćete ni vi mirovati ni ona sela, gdi se uveze i čestitoga cara podložnike robe od vaše milosti i od vaših podložnika«.

Kolikogod su Mlečani nastojali da zabrane svojim podanicima u Dalmaciji da ne napadaju

Digitized by Google

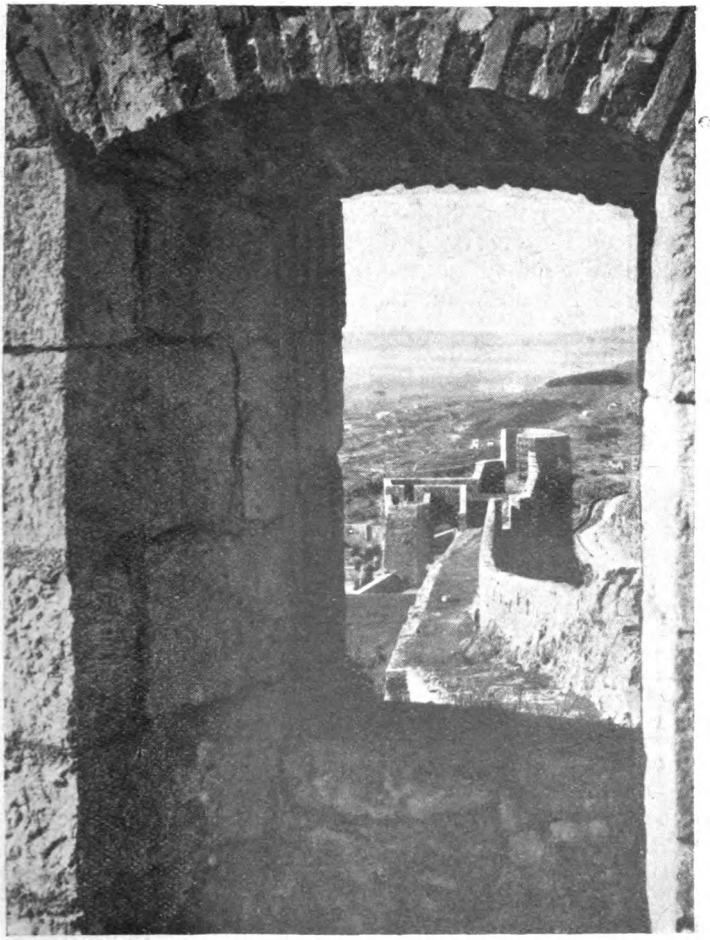

Motiv iz tvrđave.

Digitized by Google

Turke, i kolikogod su htjeli da spriječe navale uskoka, ipak im ni jedno ni drugo nije pošlo za rukom. Stoga su Mlečani tražili, da se Karlobag razori, ali je senjski kapetan Raab obranio uskoke izvijestivši 14. veljače 1578. nadvojvodu Karla da više po moru pljačkaju mletački podanici, nego uskoci. Zbog uskoka tuži se Mlečanima i kliški sandžak Mustafabeg i u veljači 1578. ovako se žali šibenskom knezu: »Kako sam ovde (u Klis) došao nisam pomanjkao svaku pravdu i razlog učiniti: toliku sam dicu i konje i ljude i Zadru i Šibeniku i Trogiru i Splitu povratio i ljubav učinio, što nije nijedan sandžak učinio. Kako sam ovde prišao jest zarobljeno hiljadu podložnikov čestitoga cara«, a to su sve učinili uskoci. Mustafabeg se čudi, kako sva mletačka Dalmacija ne može jednoga uskoka uhvatiti i pogubiti, a Mlečani su obećali: »mi ćemo more paziti i tratu činiti, dobro vam trata ishodi i dobro čuvate, kako s toga čuvanja napuniste Senj čestitoga cara podložnika kako se gore ne može«.

Nije se čuditi toj slabosti i nemoći mletačkoj protiv uskoka. Kliška krajiška raja bila je uz uskoke, što milom što silom. Njoj je bilo najteže, jer je morala i Turcima plaćati harač i uskocima ucjenu za mir. Svako muško dijete bilo je uzeto za saraj u janjičare i poturčeno, a žene nijesu bile pošteđene u svom poštenju. Za rata su Turci stavljali krajišnike Vlahe ili Martoloze u prve bojne redove protiv kršćana i redovito su ginuli, dočim su ih u mirno doba gospodari batinali po volji, vješali i na kolac nabijali. Nešto slična su podnosili i od uskoka, koji su ih robili, odvodili u sužanjstvo i ubijali. Iz svih ovih razloga jadnoj je raji u kliškoj, poljičkoj i sinjskoj nahiji bilo dotužilo.

Digitized by Google

Malo bolje bilo je narodu u dalmatinskom primorju i otocima pod mletačkom vlasti. Iz obzira prema Porti republika ih nije zaštićivala od turskoga zuluma, a od uskočkih naleta nije ih mogla obraniti. Uskoci su pljačkali po moru i po kopnu i u turskim i u mletačkim krajevima. Nevini mletački podanici u Dalmaciji su zbog toga često stradali kad bi uskoci išli da se osvećuju Turcima ili Mlečanima. Ali kad ih ni Turci ni Mlečani nijesu mogli obraniti, oni sami su našli načina da se od uskoka zaštite. Većim dijelom su turski i mletački kršćanski podanici pružali pomoć uskocima, s njima se dogovarali i krili ih. Osobito oko Splita i Poljica imali su uskoci pomagača, a Porta je zato okrivljavala Mlečane, pa su ovi najstrožije postupali protiv tih svojih podanika. To je u narodu izazvalo još veću mržnju protiv republike i tjesnije veze s uskocima.

Posljedica svega toga bila je da su dalmatinski kršćani pod mletačkim gospodstvom zaželili da dođu pod vlast ugarsko-hrvatskoga kralja, onoga vladara, koji je zapovijedao uskocima. Ovi kršćani obratiše se konačno kršćanskim susjednim vlastima da im pomognu otresti se nesnosnoga jarma.

III. FRA ANĐEO TROGIRANIN.

Kralja Ferdinanda Habsburgovca naslijedi najstariji sin Maksimilijan, a najmlađi, nadvodvoda Karlo, dobi Štajersku, Koruško, Kranjsku, Goricu, Trst, Istru i Rijeku. Početkom g. 1575. bio je Karlo imenovan kraljevim zamjenikom u Austriji, Ugarskoj i Hrvatskoj. Kao takav vodio je vojničke poslove za Hrvatsku, a kad je poslije smrti Maksimilijanove (13. listopada 1576) došao na prijestolje najstariji mu sin Rudolf (1576.—1608.), Karlo preuze ob-

Digitized by Google

ranu hrvatsko-slavonske Krajine. G. 1579. nadvojvoda Karlo sagradi grad Karlovac za uspješnije ratovanje s Turcima.

Karlu, gospodaru senjskih uskoka, obrati se kliška raja, preko posrednika franjevca Anđela Trogiranina. Ugovorivši sve s poglavicama kliških urotnika, krene fra Anđeo g. 1578. iz Trogira put Graca. Usput se svrati u Senj da se sporazumi s uskočkim vojvodom Jurjem II. Daničićem. G. 1579. već se fra Anđeo nalazi u Gracu kod nadvojvode Karla i ugovara s njegovim ministrima.

U vezi s fra Anđelovom akcijom našao se na Rijeci trogirski arciđakon Benedikt Rotondo, koji 8.—10. svibnja 1579. uputi nadvojvodi molbu da neke vlaške kuće iz sela trogirskog teritorija, turske podanike, primi za svoje, da tako budu zaštićeni od napadaja uskoka. Nadvojvoda iz Graca 20. svibnja posla Rotondu za Vlahe tražene privilegije, a 30. svibnja naredi generalu Ferembergu i senjskom kapetanu Raabu da trogirske Vlahe štite od uskoka. Rotondo zatim proslijedi preko Ankone u Rim da izvijesti papu u stvari uskoka, pa se onda vrati u Trogir, odakle 1. kolovoza 1580. piše riječkom kapetanu da je s braćom mnogo stradao i da je protiv njih od mletačke vlasti bio poveden proces na veliku štetu njihove porodice.

Nadvojvodini ministri međutim su bili prihvatili osnovu fra Anđelovu za osvojenje Klisa. Da stvar bolje pripreme poslaše do Klisa pouzdane vještake da na licu mjesta tajno razvide. Početkom 1580. bili su već na putu i uvjerili se da je Klis od velike važnosti i osvojiv kako je fra Anđeo snovao.

Kroz to se vrijeme radilo da se uskoci izmire s Mlečanima i Dubrovčanima. da bi tako sve kršćanske sile bile složne protiv Turčina. I

Digitized by Google

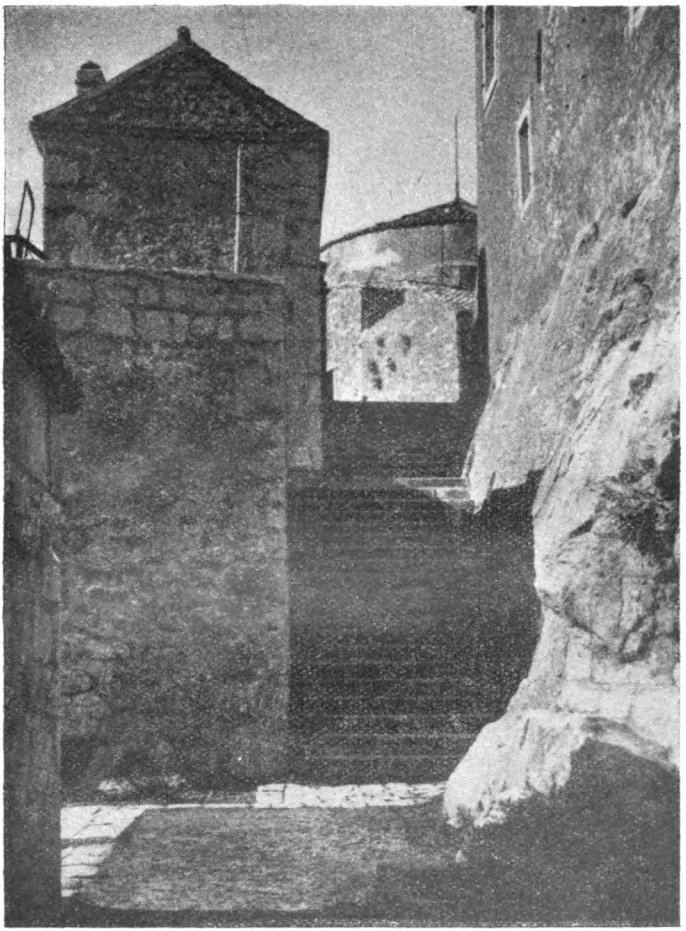

Motiv, u pozadini džamija.

Digitized by Google

sami siromašni uskoci obratiše se papi Grguru XIII. za godišnju novčanu pomoć, a 30. studenoga 1579. preporuči mu nadvojvoda Karlo odaslanstvo, koje je išlo u Rim, predvođeno od Jurja Daničića, njegove braće i drugih vojvoda. Papa ih početkom 1580. radosno primi, doznači im 2400 škuda godišnje potpore i izmiri s Mlečanima i Dubrovčanima. Uskoci mu zato obećaše da neće nanašati štete mjestima i podanicima papinim.

Dok je fra Anđeo ugovarao s nadvojvodom, dotle Turci počeše uznemirivati Hrvatsko Primorje. Hrvati onda skočiše na oružje, ali im Mlećani ne dadoše prolaza po moru, a mletački zapovjednik Balbi dojavi Turcima da se 4000 Hrvata sprema preko zadarskih Kotara udariti na tursku granicu (1580.). Zbog toga počeše se uskoci opet osvećivati Mlečanima, no kralj im naredi da ne oštećuju Mlečane, nego samo Turke.

U to je papin poslanik u Njemačkoj, Malaspina, predao nadvojvodi Karlu spomenicu da se neki gradovi na tursko-austrijskoj granici bolje utvrde i da se sklopi savez svih kršćanskih vladara protiv Turčima, a zato će papa dati obilatu novčanu pomoć. Imali su se pojačati senjski uskoci da upadaju u Bosnu i uznemiruju Turke. Papa bi radio o savezu Njemačke, Rusije, Španjolske, Erdelja, Mletaka i talijanskih kneževina. Ruski car bi udario na granicu evropsko-azijsku, kralj poljski s vojvodom erdeljskim bi prodro u Vlašku i Moldavsku, a car s talijanskim vladarima bi provalio preko Hrvatske u Bosnu, dok bi Mlečani, Španjolci i papa sa svojim mornaricama složno napali tursku silu na moru, te bi onda glavna savezna vojska išla osvajati Bosnu.

Digitized by Google

Konačno 24. travnja 1581. nadvojvoda Karlo odobri sporazum s fra Anđelom uz ove uvjete: 1. fra Anđeo će sa svojim drugovima osvojiti Klis, Solin i Sinj, te će ih opskrbiti dok nadvojvoda pošalje vojsku da ih preuzme; 2. nadvojvoda će bogato nagraditi začetnike pothvata; 3. sav plijen iz rečenih tvrđava, osim ratne municije, i sva pokretna i nepokretna imovina Turaka u njima, pripašće izvoditeljima pothvata; 4. nadvojvoda će dvadesetorici kolovođa i njihovim potomcima davati godišnje 300 zlatnih ugarskih dukata; 5. rođaci kolovođa, koji kroz mjesec dana po osvojenju pribjegnu pod nadvojvodinu zaštitu, dobiće kuće i posjede uz trogodišnji oprost od prihodarine i desetgodišnji od svakog kovoja. Karlo je taj ugovor stavio do znanja i papi.

Pune dvije godine čekalo se na izvedenje ugovora, jer su valjda fra Anđelovi pouzdanici i ortaci u Klisu čekali zgodnu priliku. Napokon se ona pružila i odabran je rok o mladom ljetu 1583., kad je podmićena kliška straža imala predati grad fra Anđelu. Urotnicima se bilo pridružilo i nekoliko Splićana i Poljičana, i kad je sve bilo gotovo krene fra Anđeo na Rijeku da se dogovori s uskocima.

Zadnjih dana 1582. krenuše uskočke čete s Jurjem Daničićem, Lubinom Miličićem i fra Anđelom iz Senja put Klisa. Daničić otplovi morem na tri dobro oružane lađe, a ostalu vojsku otpremi kopnom. Zbog rđava vremena na moru nije mogao stići u ugovoreno vrijeme, te oni, koji su išli kopnom, htjedoše sami izvesti pothvat. Napokon stigoše i lađe s uskocima u Sućurac, gdje ih dočeka njihov saučesnik gastald (upravitelj imanja) splitskog nadbiskupa. Uskoci se ovdje iskrcaše, i neki od njih stramputicama pohitiše do Klisa prije drugih. Putem

Digitized by Google

susretoše nekog Klišanina, koji je bio o stvari obaviješten, i koji je htio fra Anđelu i Daničiću preoteti slavu. Stigavši do Klisa pokušaše uvući se u grad, ali ih straža upita za fra Anđela, jer su ga samo njemu po ugovoru imali predati. Kako na žalost fra Anđeo nije bio još stigao, straža ih odbije.

Tako Turci uđoše u trag izdaji i čitava osnova kršćana propade. Uskoci su odbijeni i nekoliko ih pogibe, dočim od Turaka pade oko 100, a tri kliška sudionika urote bili su obješeni. Sutradan, na 2. siječnja, Turci iščekaše i suzbiše Daničićeve čete i fra Anđela, te se ovi neobavljena posla vratiše u Senj. Zbog toga neuspjeha bilo je prisiljeno 800 krajiških obitelji da uskoči u Senj k ostaloj braći.

Žalosni su sada dani osvanuli onima, koji su ostali u otadžbini. Turci su po običaju okrivljivali Mlečane radi sudjelovanja Splićana i Poljičana u uroti. Da skinu sa sebe odgovornost i da kazne učesnike Mlečani odmah poslaše u Dalmaciju providura Ivana Contarinija. Na splitskom trgu 3. veljače 1583. ucijenjeni su uz zvuk trublje kolovođe urote, i to: Juraj Daničić sa 1000 dukata. Lubin Miličić sa 300, Franjo Martinić Splićanin, Dimitar Arneri Bračanin, pop Šimun Urmanić, Petar Milanović, Ivan Livaković, Nikola Mažuran, Toma Hipolitović, Anastazije Jurišić, nadbiskupov gaštald Grgur i Grgur Nikoličić, svaki sa 200 dukata i svima je zaplijenjeno bilo imanje. Mnogi drugi urotnici mletački podanici pobjegoše od straha pred kaznom. Zato Contarini javi u Mletke da je našao Trogir skoro pust, jer su poglavitiji građani bili pobjegli. I neki Vlasi pobjegoše pred turskom osvetom. Kralj Rudolf, naprotiv, nagradio je Daničića darovavši mu žrnovnicu ispod grada Ledenica, a g. 1587. podijeli njemu i braći mu plemstvo.

Digitized by Google

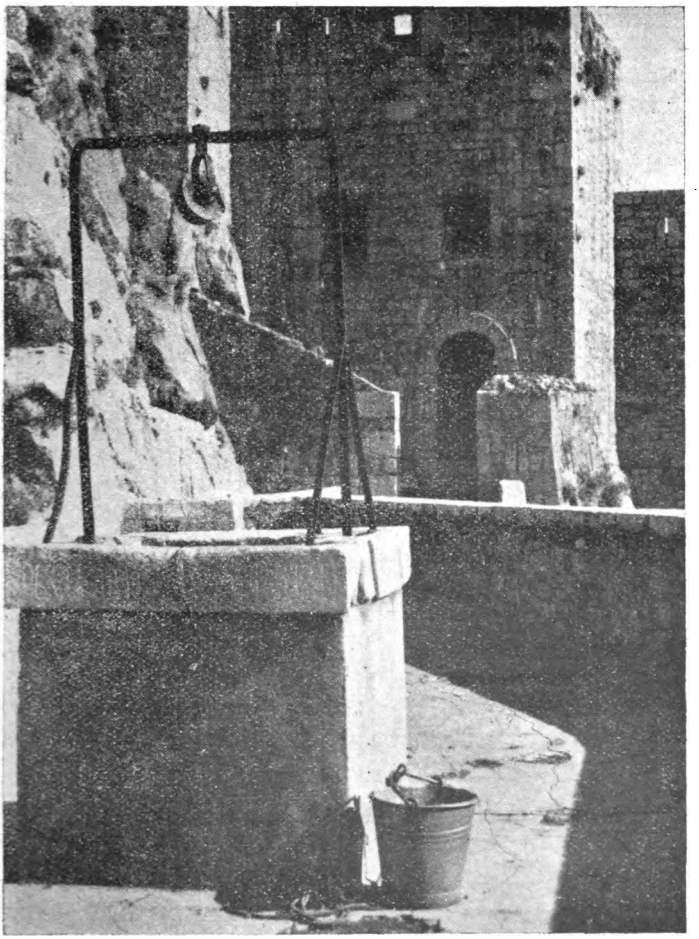

Motiv, ulaz u »citadelu«.

Digitized by Google

Turci su bili zadovoljni strogim mjerama Contarinijevim, koji se isti dan sastade sa sandžakovim namjesnikom i saopći mu izrečene osude. U pismu od 3. veljače ovako govori namjesnik: »Budući se sasta ja Dede beg Mihal Begović, namisnik prisvitloga Mehmedbega sandžaka kliškoga, s prisvitlim Ivanom Kontarincem, providurom jeneralom ot Dalmacije, koji, kako mi reče, jest poslan ot prisvitle gospode i dužda bnetaskoga; budući razumilo . . . kako uskoci senski bihu došli napastovati ove međaše čestitoga cara, i tako rečeni jeneral dođe za braniti . . . i za sahranjenje mistov, toliko čestitoga cara, koliko gospode bnetaske, a sve radi dobra mira, ki je meju čestitim carem i rečenom gospodom bnetačkom . . . I tako ja rečeni Dede beg s agami iz ovizih mejaših vidismo u danasni dan, kako rečeni g. jeneral svojom poštovanom pravdom učini obisit tri zločince, i, ne mogući imat ine u ruke, bandiža od države bnetačke devet inih zločinac, ki se nađoše krivci s uskoci. I još bandiža Đurđa Daničića, senskoga rečenih uskokov glavu, ako ga tko ubije, u koje se hoće misto ovoga svita, da dobude tisuća dukat, koji se hoće dat udilje od rečene gospode bnetačke. I takoj još, tko ubije Lubina Miličića, drugoga harambašu uskočkoga, da dobude tristo dukat«.

Dede beg je 13. veljače 1583. i u Carigrad javio mjere Contarinijeve protiv uskoka i njihovih pomagača.

Nijesu samo oni bili kažnjeni, nego je kazna stigla i sandžaka kliškoga. Tada je na prolasku iz Carigrada za Mletke bio čauš Džafer, koji doznavši što je bilo s Klisom, ode sandžaku da stvar izvidi. Džafer onda dade izbatinati sandžaka zbog njegove slabe opreznosti. Urediv̌ši

Digitized by Google

još međaš prema Trogiru i Šibeniku, krene čauš u Mletke u stvari oslobođenja neretvanskoga kadije, koga su uskoci bili zarobili.

Turci su bili Mlečanima utjerali takav strah u kosti, da njihovi podanici u Dalmaciji nijesu mogli ni pisnuti ni prstom maknuti ni išta učiniti, što bi moglo uvrijediti ili naškoditi Turcima. Ali narod nije hajao za mletačke naredbe ni za turske prijetnje. Teritorij mletačkih dalmatinskih gradova bio je poprištem neprestanih borbi Turaka i uskoka. Turci su tako u travnju 1583. provalili u uskočke krajeve, a uskoci im se osvetiše provalivši u neko selo u trogirskom kotaru, ubiše 20 Turaka i oteše mnogo blaga. Od straha pred Turcima pobjegoše iz sela svi stanovnici Vlasi. Turci su zatim htjeli obračunati s uskočkim gnijezdom Senjom, i spremala se u lipnju i srpnju velika turska mornarica da udari na Senj s mora, a četiri sandžaka s kopna. Mornarica je bila stigla sve do Kotora, ali je onda krenula put Afrike. Iz Trogira je u listopadu javljeno u Mletke da će Turci u trogirskom teritoriju utvrditi neko mjesto, i da su 22 uskoka provalila u turski teritorij pod vodstvom Mateja Daničića, brata uskočkog kapetana Jurja, ali da ih je lički sandžak svih pohvatao.

Ovi učestali upadi uskoka i Turaka bili su povodom velike opreznosti Mlečana da se ne zamjere Turcima i da mletački podanici ne izazovu sukob s njima. Splitski knez Marko Barbarigo izdao je stoga 2. listopada 1583. naredbu, »da se niko ne usudi zalaziti u Tursku niti Turcima pisati pisma bilo o čemu bez dozvole kneževe pod prijetnjom izgona iz grada i druge kazne kako knez odredi. Ako ko primi pismo od Turčina, ima ga pokazati knezu«.

Digitized by Google

Malo su vrijedile ove mjere opreznosti, jer se mletački podanici oko Klisa i Splita nijesu mogli sprijateljiti s blizinom Turaka. Svađa i dvoboja među njima bilo je često, a mletačke vlasti nijesu ih mogle spriječiti.

IV. PROPALE NADE.

Neuspjeh pod Klisom nije fra Anđela odvratio od novoga pokušaja da Klis oslobodi. On krene iz Senja preko Rijeke u Gradac da od nadvojvode Karla dobije novu pomoć. Karlo se obrati kralju za savjet, ali ovaj, obzirom na primirje s Turcima, naredi da se stvar odgodi. No kliški urotnici nijesu mogli čekati, tim više što se je uroti priključilo još šest mjesta: Dvare i Nutjak u hercegovačkom sandžaku, Kamen u kliškom, Rakitnica, Daslina i Velin u ličkom. Čežnja za oslobođenjem i strah da Turci ne doznadu za urotu, tjerali su kolovođe na žurbu. Fra Anđeo u Gracu kao da oklijeva. Zato nestrpljivi urotnici šalju početkom 1586. najprije Nikolu Stojanovića, pa Ivana Matijevića s braćom, da im dade znak za ustanak. Fra Anđeo se drži kraljeve zapovijedi i odugovlači i drži kod sebe poslanike. Tada urotnici Dominik (potčasnik na galiji), pop Mate Livaković, Anton i Šime Vrsiha otpremiše druge poslanike 20. travnja 1586. s pismom, u kome kažu onoj dvojici: »Nije se čuditi toliko gospodi, kod koje ste sada, koliko vama, što ste zaboravili učinjeno nam obećanje i naše spasenje, koje je od dana na dan u sve to većoj pogibli. Zar smo vas za to poslali da čekamo četiri mjeseca odgovor? Pa da smo ga bar dobili! Nijeste se smjeli zadržati više od jednog mjeseca; a znajte da naša volja nije bila da se toliko zadržavate. Molimo vas, dakle, da razvidite s fra Anđelom, te dobijete odgovor što prije i da dođete uzeti kaparanoga konja (t. j.

Digitized by Google

Klis). Ako pak slučajno vi ne možete doći, pošaljite nam fra Anđela, koji se dobro razumi u onog konja; s njim ćemo ga uzeti, jer nije u rukama gospodara (sandžaka), nego sluga, budući, kako smo čuli, svi su gospodari pošli u Perziju. Ne može li pak doći ni fra Anđeo, pišite nam i mi ćemo ga lako uzeti i bez vas, jer je baš sada zgoda«.

Ni sada fra Anđeo nije mogao da dade odgovora, te zadrža i ove poslanike, koje je Primorje i Zagorje od Vrane do Cetine nestrpljivo čekalo. Zapovijed kraljeva bila je vezala ruke fra Anđelu i stavila u tešku kušnju i njega i urotnike.

Iz ove neprilike oslobodi fra Anđela papinski poslovač na nadvojvodinu dvoru u Gracu Petar Calvucci, koji je davno snovao kako će dobiti Klis za papu. Dočuvši za urotu potraži fra Anđela i stade ga nagovarati da kao redovnik ima prije služiti crkvi nego svjetovnim vladarima, te mu stavi u izgled biskupsku stolicu, Calvucci zajamči fra Anđelu da će ga papa Siksto V. pomagati, a na to se fratar dade nagovoriti da pogazi već sklopljeni ugovor s nadvojvodom Karlom. Tako fra Anđeo sklopi 26. svibnja 1586. s Calvuccijem ovu pogodbu: 1. fra Anđeo se obvezuje oteti Klis, Sinj, Solin, Kamen, Dvare, Nutjak, Rakitnicu, Daslinu i Velin poslije Miholjdana (29. rujna) o svom trošku i bez ičije pomoći, a onda će ih predati Calvucciju, koji će kroz dva mjeseca od dana ugovora isposlovati od pape izjavu da pristaje na ovo kao i da se djelo izvede pod njegovim imenom; 2. da papa odobri i usvoji sporazum s nadvojvodom i preuzme sva njegova obećanja; 3. da papa odmah po oslobođenju Klisa pošalje lađu punu dvopeka, 300 dževerdara kolobara, 300 dževerdara na stalku, dovoljno praha i olova i četiri pet topova.

Digitized by Google

Fra Anđeo nato krene k urotnicima, a Calvucci obavijesti papu i državnoga tajnika kardinala Decija Azzolina iznijevši mu nevolje krajiške raje. Calvucci je istakao da se crkva neće izložiti, a da će dobiti lijepu zemlju i da ima izgleda da će se Turčinu oteti i ostali dio Dalmacije i Bosne do Hrvatske. Kršćansko milosrđe zahtijeva, da se oslobode oni jadni kršćani. Car ne bi onda pristao na produženje primirja sa sultanom, koji to traži zbog rata s Perzijom, pa bi se i Mlečani zaratili s Turcima, te bi se sklopio sv. savez za uništenje istočne aždaje, kojoj je sada glava satrvena i krila polomljena.

Papa odobri Calvuccijeve predloge i odluči poslati fra Anđelu i brod dvopeka, brod žita, zaire i 300 vojnika. Htio je još isposlovati od mletačke vlade slobodan prolaz preko mora. I Calvucci je namjeravao doći sa 200 uskoka. No od svega toga ne bi ništa.

Fra Anđeo bio je išao u Beč i u Ugarsku, jer valjda nije htio pristupiti izvođenju ovoga plana prije nego dobije od pape potvrdu ugovora s nadvojvodom, te blagoslov i proštenje za sve urotnike. Kralj mu je također bio obećao senjsku biskupiju, pa je htio da to i papa potvrdi.

Za fra Anđelom onda krene Calvucci da ga potraži i nagovori da skupa odu u Dalmaciju. No sada pada zavjesa i fra Anđela nestaje s pozornice i zametne mu se trag. Njegov je nestanak zastrt nekom tajanstvenom koprenom. Možda bečki i gradački dvor nije bio zadovoljan s novom akcijom fra Anđelovom, koja je išla u korist papinu, a valjda su i Mlečani umiješali svoje prste, bojeći se papinske vlasti u Dalmaciji. U Gracu i Beču izgledao je sada fra Anđeo kao neki izdajnik i zato je po svoj prilici on uklonjen s puta.

Digitized by Google

S fra Anđelom je tada propala namisao o oslobođenju Klisa, a uskoci i urotnici u Dalmaciji ostadoše teško razočarani i izloženi krvavim progonima sa strane Mlečana. Bračanin Franjo Prodić, bivši hvarski kancelar, bio je 7. rujna 1586. osuđen na vješala, jer je pomagao uskoke, no bio je pomilovan i doživotno zatvoren u tvrđavu.

Ojađeni uskoci nijesu ovo oprostili Mlečanima i g. 1587. još žešće usplamtiše. 16. svibnja udari Daničić sa 600 momaka na dvije mletačke galije u Neretvi, koje su bile poslate protiv njega. On jednu od njih porobi a drugu natjera u bijeg. Zato republika odmah naredi pomorskom kapetanu da stisne Hrvatsko Primorje i uskočke lađe da pohvata. Ali uskoci su znali probiti blokadu. Dneva 25. ožujka 1589. doznalo se u Šibeniku da će uskoci preko šibenskog teritorija provaliti u turske krajeve, našto knez zapovjedi građanima da to spriječe. Šibenčani ga ne poslušaše, pa knez onda baci u tamnicu tri najuglednija građanina. Plane stoga u gradu buna. 500 građana navali na kneževu palaču i prisili ga da utamničene pusti. No Mlečani zato teško su kaznili buntovnike davši dvojicu objesiti, a petoricu prognavši u Istru.

I Turci su tada htjeli udariti na uskočki Senj, ali ih uskoci razbiše i za osvetu porobiše tursku okolicu oko Obrovca (lipnja 1589.) i u Neretvi (srpnja), te popališe kliški varoš. Bile su ih tada u Murteru opkolile mletačke galije, ali ih uskoci preko noći vješto prevariše i uzmakoše.

Slijedeće godine (10. srpnja 1590.) umre nadvojvoda Karlo, veliki pomagač uskoka i fra Anđelov. Naslijedi ga nadvojvoda Ernest

Digitized by Google

V. KLIS OTET.

Smrću vezira Mehmed paše Sokolovića (1579.) pade na sultanovu dvoru upliv roda Sokolovića, koji su svojim rođacima bili podijelili sve sandžakovine prema mletačkoj i hrvatskoj granici, te državno leno Tinj u Vranskom području. Sada su se počele isticati dvije druge porodice: Rustempašići i Pijalepašići. Rustempaša Opuković, porijeklom iz Velina u skradinskom području, veliki vezir od g. 1544. i zet Sulejmana Velikoga, bio je pridržao za svoju porodicu sve državne posjede od Klisa do splitskog međaša. Po njegovoj smrti (1561.) upravljala je s tim posjedima njegova udovica sultanija Mirhemah. Od Rustempašine kćeri i velikog vezira Ahmed paše Arnauta rodio se Sultanzade Mustafapaša, kome je majka isposlovala kliški sandžakat. 10. ožujka 1591. javi sandžak Mustafa, po tužbi kaštelana Huseinage i drugih Turaka, novom bosanskom paši Hasanu Predojeviću, da je oko 200 uskoka na 15 lađa provalilo iz Primoštena u turski teritorij prema Zagorju u kliškom sandžakatu i navalilo na neka sela, zarobilo 20 ljudi i otelo mnogo blaga, a da je među uskocima bilo mletačkih podanika i da je to učinjeno odobrenjem trogirskoga kneza. Zato Mustafa traži od beglerbega bosanskoga da to spriječi i obrani sultanove podanike.

Upadanje uskoka u tursku zemlju bilo je zbog novog rata s ugarsko-hrvatskim kraljem, koji je buknuo na poticaj velikog vezira Sinana. Sinan je najprije sultanu predlagao da osvoji Krf od Mlečana, što je sultanija Mlečanka Baffo spriječila, pa je onda tursko oružje okrenuo protiv zemalja kralja Rudolfa. Za izvođenje svoje namjere služio se Sinan s bosanskim pašom Hasanom. Iako je bilo s kraljem g. 1591.

Digitized by Google

ugovoreno primirje za 10 godina, ipak Sinan poruči Hasanu da upadne u Hrvatsku. Bio je tada opsjednut Sisak, ali bez uspjeha. Zaprijeti poslije toga i Bihaću. Međutim su senjski uskoci u Dalmaciji razorili turski Karin, što razgnjevi pašu, pa posla čovjeka u Carigrad da se potuži i da dobije dozvolu za novi upad i pomoć.

Zbog turskih tužbi i prijetnja Mlečani saletiše kralja Rudolfa i nadvojvodu Ernesta, da stanu na put uskočkom četovanju. Kralj onda svrgne senjskog kapetana Furija Molzu i imenova Jurja Lenkovića, sina slavnoga Ivana Lenkovića i odredi (3. veljače 1592.) povjerenstvo da ispita tužbe protiv uskoka. Mlečani u ožujku odrediše da dvije galije neprestano krstare između Splita i Neretve, a zatim otpremiše admirala Almora Tiepola s mornaricom i kolonela Petra Contija sa 700 ljudi protiv Senja. Tiepolo udari na grad Bag, osvoji ga i razruši.

Sve je to dobro došlo veziru Sinanu, da izvede što je želio. Hasan i ne sačekavši dozvole navali na Sisak, ali se opet vrati bez uspjeha. Slijedeće godine podiže tvrđavu Petrinju, pa krene na Bihać i osvoji ga (19. lipnja 1592.), te se vrati pod Sisak, ali ni sada ga ne uzme, nego opljačka i popali zemlju sve do Okićke gore. Nato se diže kraljeva vojska da ga zadrži, no Hasan je sretno potuče kod Petrinje (17. rujna).

Htijući da se još više istakne, krene opet na Sisak, ali u krvavom boju, dne 22. lipnja 1593. bude potučen i izgubi glavu. Sjajnom ovom pobjedom Hrvati su pod Siskom osvetili nakon sto godina teški poraz na Krbavskom polju (1493.). S Hasanpašom bili su se našli pod Siskom svi sandžaci bosanskog vilajeta i to:

Digitized by Google

zvornički Gazi Memibeg; hercegovački Mehmedbeg (sultanov sestrić i sin Ahmedpaše); kliško-livanjski Sultanzade Mustafapaša (koga neki zovu i Apardibegom), koji je bio došao sa 3000 ljudi; lički Ibrahimbeg (sin Memibega zvorničkoga); cerničko-pakračkí Džaferbeg (brat Hasanov); požeški Ramadanbeg, te vučitrnski Kurtbeg (sin nekadanjeg beglerbega Ferhadpaše Sokolovića). Kurtbegu i Apardibegu bilo je povjereno da čuvaju tabor i da iz njega pucaju neprestano na Sisak. Boj je svršio potpunim porazom Turaka, a smrt u Kupi našli su Hasanpaša bosanski, Mehmedbeg hercegovački, Memibeg zvornički, Džaferbeg, Ramadanbeg, Apardibeg (Sultanzade Mustafapaša), i Sinanbeg od Orahovice. Bijegom su se spasili Ibrahimbeg, Rustembeg i Kurtbeg, koji su uništili ratnu zairu i hranu i pobjegli glavom bez obzira. Sa svim tim Sisak 28. kolovoza 1593. pade u turske ruke.

Uslijed pogibije Sultanzade Mustafapaše Rustempašića naslijedila je ovu porodicu druga porodica sultanskoga roda, Pijalepašići. Pijalepaša, rodom Hrvat, po svoj prilici iz Ugarske, oženio je 1560. Gewher, kćer sultana Selima II. Od Pijalepašinih dvaju sinova: Mustajbega i Mehmedbega razvilo se Pijalepašino potomstvo u tri grane. Glavna su grana Mustajbegovići, a začetnik im je stari Mustajbeg narodnih pjesama, kliški sandžak od g. 1596. Bratić kliškoga sandžaka Mustajbega bio je Ibrahimpaša Novošeherljanin, od 1595. veliki vezir

Smrću pape Siksta V. nije propala misao o oslobođenju Klisa i Istoka od turskog jarma. Novi papa Klement VIII. (1592.—1605.) odluči da protiv Turaka ujedini zapadne kršćanske vladare i narode, a naročito i sjeverne Slavene. U tu je svrhu krenuo Splićanin Aleksandar Ko-

Digitized by Google

mulović, opat ninski i natpop sv. Jeronima u Rimu, da prouči namjere kršćanskih naroda.

Klis: tvrđava i varoš g. 1571.

Komulović je na tome i prije radio (1584.) obilazeći kršćane u Bosni, Albaniji, Srbiji i Bugarskoj, a sada je po papinom planu imao raditi da

Digitized by Google

se na Balkanu dignu kršćani. Papa je za stvar predobio španjolskoga kralja i kralja Rudolfa, a htio je privući u savez i Mlečane. Izvođenje svoje osnove povjerio je svome sestriću kardinalu di S. Giorgio i tajniku novoimenovanom zadarskom nadbiskupu Minuciju. Klis se je imao oteti Turcima u papino ime, i postati osnovnom tačkom protiv turske Bosne, pa će se ponuditi mletačkoj republici da se tako Mlečani odvrgnu od Turaka i pridruže savezu.

Mlečani su sa svim tim više volili Turčinu, nego papinskoj i kršćanskoj politici, i nastavili su goniti uskoke kao i svećenstvo u mletačkoj Dalmaciji, koje je listom bilo uz papin naum.

Poraz pod Siskom i pogibija kliškog sandžaka Sultanzade Mustafapaše dali su povoda novom ratu, koji je sultan 13. kolovoza 1593. navijestio kralju Rudolfu, a potrajao je 13 godina (1593.—1606.). Sada započe pravi rad Klementa VIII. za oslobođenje kršćana. Papa radi na sklapanju saveza protiv Turaka, u koji bi ušli Erdelj, Vlaška, Moldavska, Poljska i Rusija uz zapadne države. Mlečani mu nijesu htjeli pristupiti radi Španije, kojoj se papa bio približio, našto je kralj španjolski naredio napuljskomu potkralju da bude pri ruci papi i kršćanskoj akciji. Papa posla (21. studenoga 1593.) Aleksandra Komulovića k istočnim vladarima da ih za stvar zagrije. On putuje g. 1594. —1597. od erdeljskog Biograda u Jašu, Lavov, Krakov i Moskvu.

Raja jedva dočeka ovaj pokret. U mletačkoj Dalmaciji i Albaniji veseljem se primio glas da će kralj osvojiti Klis. Iz okolice kliške odmah su u Rim poslati pouzdanici da papi prikažu svoju pripravnost za oslobođenje. Vođa odaslanstva bio je splitski plemić Ivan Alberti, koji se ponudi za kolovođu pothvata. U Rimu se tada

Digitized by Google

nalazio Hvaranin Franjo Bertučević, malteški vitez i mletački prognanik, koji nije smio u Dalmaciju, a bio je veliki pouzdanik kralja Rudolfa. Albertijev brat Nikola, splitski arciđakon, i kanonik Gaudencijo bili su se također stavili papi na raspolaganje, nadom u kardinalski šešir. Uz ove se ističe još i trogirski plemić Celio.

Duhovni vođa novoga pokreta bio je opet jedan fratar, Dominikanac fra Ciprijan Guidi, iz Luke u Italiji, ljuti protivnik republike. Prognan iz Mletaka dođe na kraljev dvor, pa ode u Senj, odakle ga uskoci otpremiše k papi. Mletački poslanik u Rimu Pavao Paruta poče spletkariti protiv fra Ciprijana, jer je uvidio da radi protiv interesa republike. Fratru ipak uspije vratiti se na kraljev dvor, odakle krene u Hrvatsku da se dogovori sa senjskim kapetanom Jurjem Lenkovićem o akciji pomoću uskoka.

Početkom travnja 1594. bio je Alberti u Rimu i s Bertučevićem stupio pred papu. Našao se ondje i Franjo Alegretti, Dubrovčanin, kapetan papinske galije. Ovome je po nalogu državnoga tajnika kardinala Cintija Aldobrandinija data uputa (11. travnja) kako ima nade da će se Klis oteti i to dogovorno s kliškim kapetanom (Šaratovićem), rođenim kršćaninom, koji živi kao kršćanin, ali se prikazuje kao musliman. On se je o tome s nekima dogovorio, a najzad s kapetanom Dimitrijem Arnerićem, Splićaninom, koji je po Bertučeviću stvar javio u Rim. Stoga se Alegretti imao naći s Arnerićem i preko njega sporazumiti se s kliškim kapetanom, da uđe u Klis i izvidi, da li je Klis zaista nepredobiv i može li se na nj s koje strane udariti, jesu li mu bedemi dobri, je li za obranu potrebno mnogo vojske. Još mu je naređeno da ispita bi li se poslije osvojenja Klisa moglo osvojiti još koje obližnje mjesto, te da

Digitized by Google

li bi se mogla dignuti Bosna i okolišne zemlje. Zato je s Albertijem bio poslat u Dalmaciju i Alegretti. Obojica dođu u Poljica i Alegretti preobučen uđe u Klis i uvjeri se o istinitosti podataka Albertijevih i Bertučevićevih, pa se onda vrati u Rim. No i Bertučević je neopažen od mletačkih vlasti, obišao dalmatinske gradove. Sastao se i s Albertijem i preko njega stupio u vezu s poljičkim knezom Pavlom Pavićem i s kliškim natpopom Pavlom Sirotkovićem.

Pokret za oslobođenje bio je zahvatio ne samo Dalmaciju nego i Bosnu i Albaniju, sve balkanske Slavene, osobito Srbe, koje je veliki vezir Sinanpaša htio zastrašiti, davši iz manastira Mileševa odnijeti tijelo sv. Save i 27. travnja 1594. spali ga na Vračaru pred Beogradom. U jesen je i splitski knez Baldisera Contarini doznao za namjere uskoka i kršćana da osvoje Klis u kraljevo ime i za dogovor s kliškim poglavicom Martoloza Šatorovićem, pa je sve to javio 18. listopada u Mletke, a valjda i Turcima u Klis.

Usto se je Bertučević bio sastao u Hrvatskoj s fra Ciprijanom, a zatim se vratio u Rim, gdje se našao početkom 1595. U Rimu je tada ugovoreno, da će se malteški vitezovi staviti na čelo pothvata za osvajanje Klisa, a španjolski kralj da će dati pomoć. Fra Ciprijan je dotle bio u Dalmaciji i našao se s Albertijem, Poljičanima i s korčulanskim biskupom Dominikancem Augustinom Kvincijem, Poljičaninom, koji je sa svojim vikarom fra Đelijem pripremao ustanak u Albaniji. No najviše se je radilo na ustanku kršćana u Bosni. Smatralo se da je sada zgodan čas za to, jer se je u Hrvatskoj i Slavoniji sretno ratovalo protiv Turaka i bila im je oteta Petrinja. Zato kralj Rudolf izdade 14. travnja 1595. u Pragu proglas na sve kršćanske poglavice u Bosni

Digitized by Google

i susjednim pokrajinama pozivajući ih da ustanu i stresu turski jaram. Povod proglasu dao je Bertučević, poslanik bosanskih kršćana, kome su oni bili povjerili da kod pape, španjolskog kralja i drugih kršćanskih vladara radi o njihovu oslobođenju. Na temelju Bertučevićevih razlaganja kralj je pisao bosanskim kršćanima da ustraju u odluci, da dignu ustanak i oslobode se poput vojvode erdeljskoga, vlaškoga i moldavskoga, koji su se već oslobodili turske vlasti, kao i Srba u gornjoj Ugarskoj, koji su nedavno zbacili turski jaram i došli pod okrilje kraljevo. Rudolf svakome obećaje nagradu i pomoć i prima ih zajedno s kraljevinom Bosnom i susjednim pokrajinama pod svoju zaštitu. U Gracu i Beču stvoren je plan da vojska iz Hrvatske upadne u Bosnu, gdje će joj se pridružiti ustaške čete, pa će poći na Klis da ga osvoje. No od toga se odustalo, jer se uvidjelo da se Klis s kopnene strane ne može osvojiti, već da treba udariti s mora.

U drugoj polovici 1595. bili su se sastali u južnoj Dalmaciji biskup Kvincije i Bertučević s kolovođama arbanaškog pokreta. Mlečanima nije bilo drago ovo dogovaranje i uopće sav ovaj pokret, pomoću kojega su se Španjolci gledali uvući u Albaniju. Zato su vrebali i na biskupa i na Bertučevića da ih ulove, a pogotovo Bertučevića, jer su ga smatrali španjolskim ili austrijskim agentom, koji radi da Klis dobije kralj ili papa, ali nikako Mlečani.

Bertučević je bio došao u Rimu u sukob s papinim tajnikom Minucijem, jer se ondje radilo o istodobnoj akciji protiv Klisa, Hercegnovoga, Skadra, Kroje i drugih mjesta, koja bi se nakon osvojenja ponudila republici mletačkoj, ne bi li se tim primamila u savez i rat s Turskom. Bertučević je ovu osnovu otkrio kraljevu

Digitized by Google

poslaniku u Rimu i pristankom papinim ode u Grac i u Prag i ondje je prihvaćen njegov predlog, da se Klis osvoji u kraljevo ime, a ne u papino, pa tako se neće ustupiti Mlečanima.

Republika nije bila odlučna. Kolebala je između kršćanskog saveza i Turaka, između oslobođenja Klisa ili protiv njega. Za svaki slučaj obavijesti ona svoga poslanika kod Porte da se prikaže nevješt svemu i ako se što dogodi da izjavi, da se je to zbilo bez njezina znanja i saučešća. Računajući ipak na mogućnost, da bi u borbi kršćana i Turaka treći mogao izvući korist i da bi mogla bez muke doći do Klisa i drugih oslobođenih krajeva, republika je dala naputak svome općem providuru u Dalmaciji Benediktu Moru, da ne poduzima represivnih mjera protiv mletačkih podanika, koji sudjeluju u pothvatu.

Bez obzira, dakle, na republiku urotnici su punom parom radili na izvođenju svoga posla. Bertučević je bio u doticaju s onima u Bosni i u Klisu, koji su mu dolazili u Dubrovnik. Zatim je došao u Poljica na sastanak s poljičkim glavarima, te im pokazao pismo da se kralj prima poduzeća i da će narod uzeti pod svoju zaštitu. Nato knez Pavao Pavić i ostali prvaci dadoše kralju vjeru, da će u njegovo ime zauzeti Klis (15. kolovoza 1595.). Sporazumivši se s Poljičanima krene Bertučević u Italiju, a fra Ciprijan u Karlovac, gdje se u rujnu nađe s generalom Lenkovićem, koji je imao sve pripremiti za napad na Klis. Lenković pokaza svoju pripravnost i stvar preporuči dvorskom savjetu u Pragu, a fra Ciprijana otpremi u Grac i Prag.

I Alberti je kroz to vrijeme sa svojima u Dalmaciji radio i održavao veze s uskocima i s fra Ciprijanom. Posrednik između Rima i zavjerenika bio je trogirski plemić Karlo Celio,

Digitized by Google

koji je iz Ankone dovodio uskocima i urotnicima prah i druge potrepštine. Uskočka je djelatnost oživila i zadavala jada Turcima, Mlečanima i Dubrovčanima. Uskoci su, valjda i ne znajući, bili oplijenili brodove papinskih podanika, i zato je papa 13. listopada 1595. molio kralja da se tome zlu stane na kraj.

Pripreme za osvojenje Klisa bile su u punom jeku i više manje otvorene tako da su Mlečani i Turci za njih doznali. Osobito se Alberti bio našao u neprilici kad ga je rođeni brat Matej bio optužio. Matej, nemiran i častohlepan čovjek, zbog neke parnice javno na trgu u Splitu napadne brata i zaprijeti mu, da će ga kao neprijatelja republike objesiti, te je išao u Mletke da ga tuži. Stoga je Alberti na brzu ruku morao raditi. U Mlecima se krajem prosinca 1595. već bio pronio glas da su uskoci zaskočili Klis, o čemu se je početkom veljače 1596. opet na sva usta govorilo. U ožujku opet se govorkalo da je 800 uskoka potsjelo Klis, ali se je kasnije doznalo da nijesu uspjeli, jer su bili bez topova i sprava za opsadu, pa ne mogavši ništa postići da su popalili neka turska sela, oteli dosta blaga, poubijali i zarobili mnogo Turaka.

Albertiju se, dakle, žurilo i više nije mogao čekati od kralja zapovijedi. Na novu godinu 1596. otpremi u Hrvatsku Nikolu Cindrića da potraži generala Jurja Lenkovića. I Bertučević je bio otpravio u Grac dva Dominikanca, koji onamo stigoše početkom veljače. Ovi rekoše nunciju da ima dobre nade za osvojenje Klisa i da se drugo ne čeka, nego zgodno vrijeme i povratak Lenkovićev, koji je bio išao u Prag u ovom poslu. Polovinom ožujka bio je također stigao u Grac, na putu za Prag, Franjevac fra Juraj s jednim drugom iz Bosne, koji je imao u Pragu kod kralja da pospješi klišku stvar. On

Digitized by Google

je nunciju javio da je posao u redu i da se čeka dolazak jednog vrijednog vojskovođe, te da su kršćani potajno naoružani i opskrbljeni. Na to mu nuncij izrazi sumnju glede Lenkovića, jer da je još mlad, tek ima oko 33 godine, a rata nije vidio, osim karlovačkih upada. No Franjevci nijesu dvojili u uspjeh i uvjeravali su nuncija, da Turci nijesu upućeni u stvar iako se je mnogo govorilo.

Kako se vidi bilo je prvih mjeseci 1596. dozrelo sve da se namisao o oslobođenju Klisa izvede. Alberti je bio dobio na svoju stranu Poljičane s knezom Pavićem, s kojim se bio pokumio. Po Bertučeviću bio je u kralja isprosio pristanak, a po Cindriću od Lenkovića pomoćne uskočke čete i novaca. Trebalo je sada samo staviti ruke na posao. Na pokladnji utorak, 27. veljače 1596., bila su na Čiovo došla dva uskočka vojvode, Nikola Lasinović i Bijankin, te pozvaše Albertija i Cindrića i predadoše im kraljevo pismo od 7. studenoga 1595., kojim je bio pristao da se pothvat izvede u njegovo ime. Tada Alberti s njima ugovori kada će i kako nahrupiti na Klis.

Uprav u to vrijeme nije bilo u Klisu sandžaka Mustajbega Pijalepašića i sva je zapovijed bila na kapetanu Ibrahimagi. Nije stoga bilo teško Albertiju nagovoriti i podmititi neke straže. To su bili braća Luka, Vujica, Martin i Matej Milošević, i braća Lovro i Pavao Mihnić. S njima Alberti ugovori da će sa svojima doći između 7. i 8. travnja, to jest između Cvjetnice i Velikoga ponedjeljka. Na Cvjetnicu je na Solinu bio pazar i dolazilo je mnogo svijeta i trgovaca, koji su običavali isprositi od kliškoga zapovjednika odio vojske kao stražu i obranu od slučajnih napadaja uskoka i Vlaha.

Uveče dne 5. travnja bio je Cindrić poslat

Digitized by Google

na Šoltu da dovede uskoke i ne našavši ih odluči pričekati, jer su mu bili ostavili poruku da će na na Cvjetnicu biti sigurno ondje. Sutradan, u subotu 6. travnja, uoči Cvjetnice, dođe Albertiju Lovro Mihnić i javi mu da je u Klisu sve pripravno, da nema nikoga, jer su se Turci razišli u Split ili Omiš ili Sućurac, te zato neka prve noći navali. Tada Alberti posla Nikolu Sudića, sina kneza Novaka, da nađe uskoke, koji su se na 18. brodova nalazili ispod Brača i Šolte, i da ih dovede u luku sv. Marije od Žnjana (Sita, na istok Splita), gdje će ih on čekati. Sudić nađe kod Brača samo tri uskočke lađe sa 80 ljudi s Milošem Slavičićem i Jurjem Vukšićem, i dovede ih u Žnjan. Zapaljene su onda vatre na tri razna mjesta kao znak da je sve pripravno. Nato Mihnić poubija u Klisu noćne turske straže i njihove glave donese Albertiju, koji je bio sakupio oko 40 ljudi iz Kaštela i okolice splitske i s njima došao na urečeno mjesto. Toliko mu se ipak žurilo da nije čekao Karla Celija, kojega je bio poslao u Rim za pomoć i koji je sada preko Ankone bio dovezao žita, dvopeka, vina, ulja, olova, praha i drugih potreba.

Sa 80 uskoka i 40 sakupljenih ljudi krene Alberti u noći od 6 na 7. travnja preko Visoke put Klisa, a Mihnić im je kazivao put. Ostavivši u kliškom varošu 80 uskoka u zasjedi, dovede Alberti ono 40 momaka na južnu stranu grada, gdje je velika strmina i gdje je bio neki zapušteni kanal, kroz koji je iz grada tekla nečist. Oni se uspeše do kanala držeći jedan drugoga i neopaženi uđu u grad dva sata prije sunca, te poubijaše straže i sve na koje naidoše. Dizdar kliški, vidjevši što se zbiva i obaviješten da po moru u blizini ima uskočkih lađa, dade ispaliti top na uzbunu. Nastade sada krvavo kreševo. Turci se zatvoriše u kuće. Uskoci, koji su bili

Digitized by Google

skriveni ispred varoša, pojuriše unutra, a pridružiše im se i oni Klišani, koji su bili s njima u dogovoru.

U zoru dade Alberti gruvanjem topova navijestiti slavodobiće i ugovorenim znakom iz dževerdara dozva 300 uskoka, koji su pod upravom Nikole Lasinovića, Ivana Vlatkovića i Bijankina na 16 leuta krstarili oko Vranjica. Čim su ovi razumjeli da je Klis sretno osvojen, pohrliše sa još 400 drugova, zaklonjenih po sućuračkom polju. Uskoci i Kaštelani dođoše pred vrata grada čekajući da im se otvore. Ne našavši ključeva na običajnom mjestu počeše ih razbijati, našto dizdarov momak otrča u dizdarevu kuću, osječe mu glavu i donese je zajedno s ključevima.

Ibrahimaga, koji je bio s četom u Solinu, iznenadi se čuvši pucnjavu oko Klisa, te pohiti sa svojima da vidi što je. Jedan dio krene dolinom Kozjaka (Rupotinom), a drugi skoro nepristupačnim putem po podnožju same tvrđave, ali mu dio uskoka izađe u susret, našto se Turci dadoše u bijeg. Poginula su samo tri kršćana i nekoliko ih je bilo ranjeno, dočim je palo 40 Turaka i 130 zarobljeno, a Ibrahimaga pobježe u Livno.

Uskoci zapališe i srušiše mnoge turske kuće u Klisu, pa onog istog dana uveče, ostavivši 70 ljudi s Ivanom Vlatkovićem, Milošem Slavičićem i Nikolom Sudićem, upute se Lasinović i Bijankin s plijenom i robljem u Žrnovnicu pa na Brač da proslijede u Senj i dovedu Lenkovića i municiju. U Stivanu na Braču opsjedoše ih dvije mletačke lađe i jedva se njihovi drugovi po noći kudikamo spasiše, te Lasinović otpremi Bijankina s jednom lađom sa 8 vojnika da odnese Lenkoviću otete turske barjake i da mu javi što se dogodilo. Na Veliki četvrtak stiže Bijankin u Zlarin, gdje ga Mlečani napadoše i oteše mu

Digitized by Google

brod i sve u njemu, a sam se jedva dokopa kopna. Tek 18. travnja nađe Lenkovića u Ljubljani i preda mu pismo kliških vojnika.

Ivan Krst. Mikiel, kapetan straže protiv uskoka, bio se je 9. travnja uveče zaklonio u Zlarinu pred olujom i ostao do 13. U četvrtak, 11. travnja, htjela je u luku ući jedna uskočka (Bijankinova) lađa, ali, ugledavši mletačke brodove, pobježe. Kapetan posla za njom potjeru, a ona se onda nasuče na kraj kod Dvorina prema tvrđavi sv. Nikole, baci u more sav plijen a uskoci iz nje pobjegoše. U lađi su ostale samo dvije zarobljene Turkinje. Jedna je bila 24.-godišnja Afiza kći Mujice Tursunovića, a druga Rabidža, žena Redžepova, obe iz Klisa, koje su uskoci pri osvojenju Klisa bili zarobili. Kapetan ih je ispitivao o događajima i prilikama u Klisu i one mu sve po istini ispričaše što su znale. Afiza je kazala da je Klis zauzet u noći od subote na nedjelju (6.—7. travnja) u sporazumu s kliškim Turcima, koji su ga predali uskocima. Uskoci su odmah pitali za Dedu Simunovića i obitelj pok. Ibrahima Šatorovića, Turaka, i za Ibrahima (Luku) Miloševića, Vlaha, koji se poturčio. Milošević je odmah bacio tursko odijelo i obukao kršćansko. One noći se 30 uskoka popelo na bedeme i ušlo u tvrđavu, i s onim izdajicama ubili Turke na straži. U svanuće je ušlo u varoš oko 700 uskoka. Turci su se bili zatvorili u veće i jače kuće u varošu, našto su uskoci neke razorili, druge osvojili, a neke su im se predale pa su na vjeru pustili Turke da iziđu, osobito Mustafaagu Čelanovića s obitelji i s drugovima, koji su se u njegovu kuću bili zaklonili. Ujutro su uskoci sve zarobljene s plijenom odveli iz varoša u tvrđavu i onda zapalili varoš te se povukli u tvrđavu i izvjesili svoje zastave. Uveče odvedoše ih iz tvrđave skupa sa Afizom, maj-

Digitized by Google

kom joj, bratom, sestrom i s ostalim ženama i djecom, kojih je bilo svega do 150. Odvedoše ih u Žrnovnicu na more, ukrcaše ih na 18 brodova i otploviše na Brač pa put Senja. Putem su drugi brodovi s robljem i s uskocima zaostali, a Afizu i Rabidžu odijeliše i ukrcaše u Bijankinovu lađu. Bijankin je bio obećao Afizinoj majci da će je za novac pustiti. U to stiže potjera, a Bijankin se baci s drugovima u more i ispliva na kraj odnijevši same puške. Afiza je još kazala, da je u Klisu bio turski zapovjednik Memiaga Crničić, koji se s hodžom bio zatvorio u džamiju i nije htio izaći iako su ga uskoci zvali, pa su ga zapalili u džamiji, a hodžu ubili. Knezovi trogirski i splitski i drugi bili su u Klis pisali da se čuvaju, ali oni nijesu vjerovali.

VI. IVAN ALBERTI.

Radosna vijest o osvojenju Klisa raširi se u okolici munjevitom brzinom. Nastalo je neopisivo veselje. Crkve su bile pune i svijet je zahvaljivao Bogu na uspjehu. Poljički knez Pavao Pavić skoro sa svim poljičkim popovima i sa 200 Poljičana dođe u Klis. I mnogi mletački podanici iz splitske okolice odoše da čuvaju Klis. 8. travnja zapališe oko kule Oprah trave i drva i tim oko podne prisiliše Turke u njoj da se predadu. Pustiše ih da idu kuda hoće. Na Veliki ponedjeljak, 8. travnja 1596., bio je Klis sasvim u kršćanskim rukama, a onda Alberti izvjesi na njemu zastavu s križem. Turci iz kliškog varoša pobjegoše sa ženama, djecom i blagom, ali ih uskoci na putu dostigoše i oteše im obilat plijen i 300 ih zarobiše i poslaše u Senj. Obližnja raja odmah opskrbi posadu slaninom, suhim mesom, brašnom i jajima, te donese u mješinama vode i napuni sve bunare. Grad je

Digitized by Google

na brzu ruku bio popravljen, na bedemima podignuti hodnici i porušene sve kuće do zida, koji je dijelio donju tvrđavu.

Prva briga pobjednika bila je da jave u Senj pobjedu, i da dobiju na vrijeme pomoć i municiju, jer se je predviđalo, da Turci neće tako lako pregoriti Klisa. Zato je Alberti već 7. travnja bio poslao kralju Jeronima Čipčića da traži pomoć. Kralj ga 13. svibnja iz Praga otpremi nadvojvodi s porukom da sve učini da se Klis održi. Također Alberti posla Lenkoviću jednoga svećenika za što hitniju pomoć. Otsutni Lenković naredi da se u Klis postavi posada od 300 pješaka hrvatskih i njemačkih i stavi im na čelo Nikolu Tršćanina.

Vijest o oslobođenju Klisa odjeknula je svom mletačkom Dalmacijom, gdje su se sabirali milodari za rat i proglasivao se »križarski rat«. Svećenstvo je s oltara pozivalo narod u pomoć braći. Korčulanski biskup fra Augustin i njegov vikar, a tako i nadbiskup splitski s klerom i plemstvom radili su da se narod digne na ustanak. Pojavio se sada stari urotnik pop Šime Urmanić, župnik u Sućurcu, i obilazio kuće noseći preslicu s vretenom i svakome je pružao ko nije ustao na junačke noge i pridružio se braći, te ga korio: »Na ti, kukavice, ovo je tvoje oružje, a mani se puške i sablje. Opaši pregaču i uzmi preslicu i sramotno predi! Ne vidiš li, da su svi tvoji drugovi išli u sveti boj za vjeru, a ti si sam tu ostao da ljenčariš!«

Oslobođenje Klisa odjeknulo je i u Bosni i Hercegovini tako, da je pravoslavni vladika Visarion, »biskup od Hercegovine«, s mnogim knezovima poslao iz Trebinja 24. travnja fratra Dominika Andrijaševića s pismom kralju Rudolfu moleći ga »plačući i uzdišući položivši se po zemlji, da se dostojite po vašemu običajnomu mi-

Digitized by Google

losrđu čut ovoga oca (Dominika), koji će otvoriti vašemu veličanstvu, što ištemo i sudimo«.

Glas o događajima u Klisu puče na daleko i u susjedne države, koje su pozdravile oslobođenje Klisa kao početak općeg oslobođenja kršćana od turskog ropstva. Vikar biskupa od Ankone bio je prispio s nekoliko redovnika u Trogir, da podigne mletačke podanike protiv Turaka. Papa preko Ankone i napuljski potkralj vojvoda d'Ossuna iz Tranija poslaše 25 galija u pomoć Klisu. Papinski internuncij biskup Graziani nastojaše da mletačka republika dozvoli slobodan prolaz ovom pomoćnom brodovlju.

Teški je kamen bio pao na prsa republike sv. Marka. Bojali su se Mlečani s više razloga. Turci će ih zvati na odgovornost, što ne čuvaju more i što su njihovi podanici izveli taj pothvat. Zato će Turci sigurno poslati mornaricu u Jadransko more. Bojali su se, da će sada ugarsko-hrvatski kralj osvojiti i njihove primorske gradove, a govorilo se također da će Klis dobiti španjolski kralj. Mlečani su znali, da njihovi podanici više vole kralja Rudolfa, nego republiku, koja se stoga ne može u njih pouzdati.

Trebalo je stoga republici da hitno i odlučno istupi. Mletačko brodovlje, koje je bilo u pripremi protiv uskoka, brže bolje doplovi u Trogir, pa u Split i Omiš pod kapetanom Mikijelom. Uto stiže i opći providur Benedikt Moro da odvrati mletačke podanike od pomaganja i sudjelovanja u ovoj stvari. Splićani sa svoje strane, videći da je Klis pao, poslaše u Mletke Nikolu Marulića, koji 20. travnja predloži vladi da zauzme Solin i Kamen da ne padnu u ruke cacevaca, a mogli bi ih i Turci predati Mlečanima pod uvjetom da ih vrate ako preotmu Klis. Vlada je mletačka naredila Maruliću, da o tome šuti.

Digitized by Google

Dolazilo je međutim iz Italije pomoćno brodovlje pod zapovjedništvom Arbanasa Pavla Kručija (Crucius) i sretno doplovilo pod Vis. Odatle Kruči dođe sam u Split da se dogovori s Albertijevom rodbinom kako će zgodno pomoć dodati. Ostavivši brod negdje u zaklonitu mjestu uđe u grad, ali ga Moro uhvati, baci u tamnicu, brod zaplijeni, a mletačkim podanicima naredi da se ne miješaju u kliške poslove niti da s Klišanima dolaze u dodir. O radu Albertija, Cindrića, Martinića i Sudića povede istragu. Moro je onda brodovljem zatvorio more od Trogira do Omiša da ne dođe Klisu kakva pomoć s mora. Tim je zaustavljena bila pomoć, koju je papa bio poslao. Osim toga poslala je republika 100 pješaka za pojačanje posada u Splitu i Šibeniku, i naredila svome bailu u Carigradu da se na Porti opravda.

Sve to ipak nije zastrašilo pučanstva u Dalmaciji. U Trogiru i Splitu javno se govorilo: »domalo ćemo promijeniti gospodara«. Narod je po crkvama molio za pomoć kršćanima, za spas i očuvanje Klisa. Neki su od straha ispred mletačke osvete bježali u planine. Osobito je u Trogiru bio velik pokret i Moro je došao, da stvar ispita. Svećenstvo i plemstvo bilo je listom za kralja i napijalo se u njegovo zdravlje, dočim su uskoci razglasili da će domalo Trogir i Split biti kraljevi.

Prema ovom mletačkom postupku Klis nije dugo mogao da ostane u rukama Albertijevim. Zato je Alberti 10. travnja 1596. iz Klisa pisao papi da je osvojio Klis i da se nada daljnim osvajanjima i uspjesima i pomoći od njega, ali ga moli da piše duždu mletačkome neka ne priječi pomoć, koju čeka po moru i po kopnu od kralja, te neka dužd ne postupa protiv onih podanika, koji su se u Klisu zatvorili, a čuo je

Digitized by Google

da mletački poglavari namjeravaju im zaplijeniti imanja, prognati ih, ucijeniti i kuće im sravniti sa zemljom. I Lenković je iz Ljubljane 18. travnja javio papi osvojenje Klisa i kako su Mlečani proganjali Lasinovića i Bijankina, pa ga moli da piše republici da mu ne priječi prolazak vojske, topova i municije, a da će on oprezno samo noću ploviti da se Turci ne uznemire. Još moli papu da mu preko Ankone pošalje hrane i praha, jer da namjerava opskrbiti Klis za šest mjeseci.

Mlečani su uvidjeli, da je Klis uzet u kraljevo a ne u papino ime, i zato su izgubili nadu, da će njima biti ustupljen. Ako Klis ostane u kraljevim rukama, propašće im sva trgovina s Turskom, koja je preko Klisa išla u Split. A i napuljski je potkralj snovao da osvoji Split i tako uništi mletačku trgovinu. Sve je to tjeralo Mlečane da ne ostave Klis kralju, ali ipak da čekaju što će Turci raditi. Konačno su odlučili pomagati Turke. Obećavali su im hranu, prah i sve što im treba. Nagovarali su ih da ne dadu da se u Klis uveze hrana i voda. Onda je splitski knez poslao Turcima u Solin i Kamen u dva navrata municije i hrane, a protiv svojih podanika, koji su bili u Klisu, povede istragu i zaprijeti im vješalima i drugim strahovitim kaznama.

U samom Spltu našlo se zavidnika, kojima nije davala mira slava Albertijeva, koga su zvali kliškim knezom, a ženu mu kneginjom. Splićanin Jakov Tartalja ponudi se 27. travnja Moru, da će na svoj trošak zauzeti Kamen. No protiv Albertija najgore je radio rođeni mu brat Matej, koji je 28. travnja pred Morom osuđivao brata, koji da je izrod porodice Alberti i da je pristao uz rod svoje žene Marulićke. Matej je providuru izdao drugove i pomagače bratove,

Digitized by Google

da su u Klisu s njim Omišanin Vicko Arbanasović (Ravanasović), Nikola Cindrić, Nikola Sudić i Franjo Martinić. Ivan Marulić, Albertijev zet da je bio na šolti pridignuti žito za Klis, a one večeri, kad se Klis osvajao, da se je bio zatvorio u zvonik sv. Duje, da s njega gleda, šta se zbiva. Matej je predložio Moru da uhapsi ženu i djecu Albertijevu, Arbanasovića, oca Nikole Sudića Novaka, braću Cindriće i Maruliće, brata Martinićeva, pa će tako prisiliti one u Klisu da čine, što hoće republika.

Bosanski paša Hafiz Ahmed paša doznao je za osvojenje Klisa na Veliki četvrtak. Pobojavši se da ne izgubi i Sarajevo, odmah posla put Klisa 150 konjanika i pješaka pod zapovjedništvom Ibrahim bega Mosula, koji stiže pod Klis na uskrsni ponedjeljak. Ali najteže je gubitak Klisa osjetio otsutni kliški sandžak Mustajbeg Pijalepašić. Čekala ga je najstrožija kazna, ako grad ne preotme. Već 12. travnja, dakle poslije sama četiri dana, on se našao pod Klisom sa 600 Turaka. Držao se podalje, u Ozrini, jednu milju sjeverno od grada. Svaki dan je dolazilo do puškaranja između Turaka i kliške posade, ali uvijek s pobjedom kršćana. Danomice je broj Turaka rasao, i kad je Ibrahimbeg stigao našao je Mustajbega utaborena sa 1000 Turaka i 1000 kršćana Vlaha, slabo oružanih. Na 18. travnja spuste se oni s Ozrine i zametnu okršaj s onima iz Klisa, ali su bili odbijeni. Tada Turci 21. travnja dovukoše iz Solina jedan top i sa Ozrine udarahu na grad, no zbog daljine bez uspjeha. Turska vojska oko Klisa nije imala ni hrane ni oružja, a nije bila ni oduševljena, jer je u njoj bilo i kršćana. Sa svim tim vojska se je množila i do 22. travnja bilo je do 8000 ljudi. Sutradan je iz topova tako udarala da se je do Trogira čulo. Rek bi da je bilo malo nade

Digitized by Google

u uspjeh, jer je lički sandžak pisao Mustajbegu kliškom, da, ako ne može grada zauzeti za 3—4 dana, neka digne opsadu, jer ne samo da će izginuti njegovi ljudi, nego i on sam. Ipak mu lički sandžak prvi priteče u pomoć, a sam veliki vezir Ibrahimpaša Novošeherljanin naredi bosanskom beglerbegu Ahmedpaši da digne vojsku čitavoga vilajeta i pomogne vezirovu stricu. Moro je 30. travnja javio u Mletke, da se pod Klisom nalazi pet sandžaka sa 8000 vojske i 3 topa, od kojih je jedan već raspukao. Domalo je turska vojska dosegla do 15.000 momaka, a iz Neretve zaplovi nekoliko brodova prema Makarskoj da opskrbi Solin i Kamen.

U Klisu počeše uviđati svoj teški položaj i pogibelj, ako im brzo ne stigne pomoć. Među samim Poljičanima u Klisu bilo se našlo pet izdajica, koji su htjeli Turcima predati grad. Srećom se to otkrilo i posada naumice pusti u grad 500 janjičara, od kojih uskoci 100 sasjekoše i neke zarobiše, a izdajice na komade sasjekoše. Stanje je, dakle, bilo očajno. Stoga posada 24. travnja piše senjskom kapetanu Jurju Paradajzeru da će teško uzdržati još 12 dana. To se je nažalost obistinilo, jer sutradan Turci dovukoše iz Knina tri topa i postaviše ih na Parknu Poljanu i počeše uspješno tući gornji grad, naročito kulu Oprah. Slučaj je htio da je 28. travnja raspuknuo najveći top, a kad se je 50 janjičara bilo popelo na bedeme, dočekaše ih opsjednuti, suzbiše ih i ubiše jednoga vojvodu iz Knina, koji se već bio mašio da skine kraljev barjak. Onda Turci pokušaše zlatom, što ne mogoše olovom. Ponudiše svakome uskoku po 300 cekina, a poglavarima i više, da im predadu grad. Kad je ova sramotna ponuda odbijena, Turci navališe na grad sa 300 ljestava, ali opet bijahu odbijeni i strmoglavljeni.

Digitized by Google

2. svibnja providur Moro izvijesti mletački senat da je pod Klisom 10.000 Turaka, i da su u noći od 1.—2. uzalud jurišali i topovima oštetili jednu kulu. Turci da nemaju hrane i dolaze u Split kupovati je. Ni u Klisu da nema živeža, te ako im ne stigne pomoć za dva dana, da će ga predati. U drugome izvješću od 6. svibnja Moro javlja da je pod Klisom 6000 Turaka i 4000 Vlaha i da su 4. svibnja jurišali sa ljestvama od rana jutra do podne, ali opet bez uspjeha. Poginulo je tom zgodom 300 Turaka, a Vlasima su Klišani dovikivali, da stoje daleko, to jest da se ne izlažu pogibelji. Ranjen je bio bosanski sandžak i sin mu. Radi toga neuspjeha, kaže Moro, Turci će kušati topovima osvojiti grad ili će svi izginuti. Svaki dan stiže nova turska vojska. Lički i bivši kliški sandžak čuvaju prolaze da Klisu ne dođe kakva pomoć ili hrana, koje ima samo za 3—4 dana, a oskudijevaju i s vodom.

Kliška je tvrđava uvijek oskudijevala s vodom, koje je bilo dok je u čatrnjama bilo kišnice ili dok se je moglo donositi u mješinama. Tako su i u noći od 1.—2. svibnja provalili iz grada i nešto vode donijeli. U vrijeme opsade grada, posada je morala provaljivati do obližnjeg izvora i uz pogibelj života unositi je. To se je dogodilo i sada. Nestalo je u Klisu vode. Po dva momka dobivali su dnevno jednu staklenku. Jednog dana poslije okršaja zamoliše Turci primirje da pokopaju svoje mrtve, što im Klišani dopustiše uz uvjet da oni mogu taj dan nositi vodu u grad. Kasnije su se Turci ugnijezdili oko samog izvora, pa je posada morala na juriš osvajati izvor. Dneva 2. svibnja u gradu je u bunaru bilo još samo tri prsta vode. Na njihovu sreću toga dana pade kiša i tako dobiše za četiri dana vode, poslije čega nastade tolika

Digitized by Google

nestašica, da su neki pili svoju mokraću. Neki su, pače, htjeli ubiti Albertija i ostale vođe i napustiti grad. Doznavši za to, gledao ih je Alberti umiriti, što mu sigurno ne bi pošlo za rukom, da ih Bog nije umirio poslavši kišu na osvit 7. svibnja, dan sv. Dujma. Ove iste noći bilo je 45 Klišana provalilo zid pored kuće negdašnjega kapetana Petra Kružića i došlo na izvor i napunilo 20 mješina vode.

Opskrbivši se tako vodom mirnije su u Klisu čekali pomoć, po koju su često slali glasnike u Senj, i koju su dozivali paleći po noći vatre s najviše kule. 2. svibnja Franjo Martinić bio se provukao kroz tursku vojsku i krenuo preko Trogira u Senj kapetanu Paradajzeru da traži pomoć. U Senju se je zaista živo radilo na odašiljanju pomoći. U Mlecima se već 22. travnja govorilo, da će 15.000 ljudi krenuti put Klisa. Lenković je sakupljao ljude, a u Senju i Rijeci kupila se hrana i ostala potreba. Jeronim Čipčić bio je išao kralju u Prag da moli pomoć, a Lenković se ne samo obrati kralju i nadvojvodi, nego i u Rim, Napulj i Ankonu. Kralj se nije oglušio i pismeno javi Klišanima da ne ostavljaju grada, jer će za 2—3 dana pomoć stići. Dva kraljeva pouzdanika prošla su s tom porukom dneva 27. travnja preko Sućurca za Klis, a dan prije toga javio je providur Moro da se na Braču nalazi 14 uskočkih lađa i 2 veća broda s hranom za Klis. To je Moro odmah dojavio i Turcima u Solinu. I prije toga sjetio se papa Klišana. Po njegovoj naredbi dva su broda u Ankoni bila natovarena brašnom, prahom i topovima, te otploviše s Karlom Celijem put Dalmacije. Celio sretno stiže i predade što je nosio. Onda se svrati u Split da primi veliku svotu novaca, koju je papa bio poslao Klišanima, ali ga mornari izdadoše. Kapetan protiv uskoka

Digitized by Google

dade ga uhapsiti, a po naredbi senata od 27. travnja Moro ga je morao dobro čuvati do nove naredbe i istražiti gdje je iskrcao stvari i kako ih je razdijelio. Ipak je 30. travnja Celio pušten na slobodu, jer se republika bojala da se papi ne zamjeri. Celio je na to s jednim trogirskim brodom otplovio u Mottu u Italiju.

Sve to ipak nije omelo priprema za hitnu pomoć Klisu. Po zapovijedi iz Rima opet su 3. i 5. svibnja bile u Ankoni nakrcane neke lađe s hranom i municijom. I u Senju se spremala pomoć. Providur Moro najprije traži upute iz Mletaka da li će propustiti pomoć Klisu sa strane uskoka, a onda šalje galije, da ih spriječe. Zbog mletačkog neprijateljskog postupka prisiljen je papin nuncij da 10. svibnja izrazi mletačkom senatu veliko papino negodovanje, jer da je sada zgodan čas da na Turčina navale sve kršćanske države.

Usprkos mletačkog postupanja kršćani su u dalmatinskim gradovima sve učinili da pomognu opsjednutoj braći u Klisu, dok ne stigne glavna pomoć. 8. svibnja javlja Moro u Mletke da je u Splitu i Trogiru buna i da će se 300 Kaštelana pridružiti uskocima, kojih ima 1500. Kudgod oni prolaze, narod im se pridružuje, a bježe i Hrvati sa mletačkih galija. Tako je pobjegao kapetan Juraj Laskari, koji je s Ivanom Lovrom Dragačem sakupljao ljude za kraljevu službu. Iz Trogira je išao Dominikanac fra Julijo, kome je pouzdanik pop Šimun Urmanić, župnik u Sućurcu. Pod vodstvom Jurja Laskara, koji je svakome obećao 4 dukata mjesečno i 2 kvarte brašna, u noći od 10—11. svibnja ušlo je u Klis 200 Trogirana, Splićana i Šibenčana noseći hranu i municiju.

Opsjednutima je ova pomoć bila na štetu, jer došljaci se nijesu mogli vratiti i tako su

Digitized by Google

skrivili da je prije vremena ponestalo u gradu hrane i vode. Čatrnja je bila oštećena i propuštala je vodu, pa su vodu morali držati u sudovima. Turci, kojih je već bilo preko 15.000, postali su oprezniji, stisnuli bolje grad, premjestili se s Ozrine na Greben, i smjestili topove na Poljanu da s bližega biju kulu Oprah. Pozvaše vezira da im pošalje još pomoći. 18. svibnja čekali su četiri sandžaka s janjičarima i pozvaše klišku posadu da im vrati grad. Junački im Klišani odgovoriše da živi neće napustiti grada. Sutradan Turci opet poslaše Klišanima Hasanagu Ljubunčića, Hasan čauša Tiskardića i vezirova kapidžibašu da ih pozovu na predaju. Dobili su isti odgovor.

Teški su se dani proživljavali u Klisu. Nastala je glad i žeđa. Neki su jeli divlje korjenje, drugi pokvarene ostatke brašna, jedni pečene goveđe kože i konjska kopita. A vode ni za lijeka. Kad su pojeli sve magarce, konje, pse i mačke, zaključi većina 20. svibnja da će grad predati. Uto se vrati jedan odaslanik, koga užetom izvukoše u gornju tvrđavu. On im donese prsten Bertučevićev s viješću da pomoć brzo dolazi.

Ozbiljno se je radilo o pomoći na kraljevu dvoru, gdje su se nalazili Jeronim Čipčić, Bertučević i Franjo Martinić. U prvi se mah pomišljalo poslati Lenkovića preko Bosne u nadi da će bosanski kršćani ustati. Ali je Klisu trebala hitna pomoć, koja je mogla doći samo morem i preko dalmatinskog mletačkog teritorija. Za to je trebala dozvola republike. Kralj se u Pragu lično obrati mletačkomu poslaniku, ali ne dobivši pravog odgovora, pismeno se obrati u Mletke. Republika se našla u neprilici: ili dozvoliti kralju slobodan prevoz, ili da španjolska mornarica dođe u splitske vode. Na velike pa-

Digitized by Google

pine molbe popusti republika i 18. svibnja tajno naredi svojim službenicima u Dalmaciji da ne priječe pomoć Klisu i da se čine nevješti za sve to. Međutim su Mlečani u duši ipak bili za Turčina i htjeli prigušiti svaki pokret svojih podanika. Zato su u Splitu pojačali posadu sa 2000 talijanskih konjanika i naredili providuru Moru da otpremi u Mletke one svećenike, koji su narod poticali na rat, a svjetovnjake da strogo kazni. Nevjera mletačka najbolje se pokazala u tome, što su Turke o svemu obavijestili, računajući s time, da će Turci ipak Klis preoteti.

Lenković je napokon bio stigao u Senj i našao uskoke spremne, dočim je Bertučević s jednom četom uskoka bio već na putu i sretno doplovio negdje oko Trogira, a onda dođe u Vranjic, gdje mu kliški arciđakon Pavao Sirotković predoči stanje u Klisu. Iz Vranjica onda otpremi (19. svibnja) Bertučević Sirotkovića generalu Lenkoviću da mu javi kako u Klisu nemaju hrane ni za jedan dan, i da su mu poručili da će se predati, ako im do sutra ne stigne pomoć. Javi mu još da će kršćani iz turske vojske prvi navaliti na Turke.

U to stiže u Bosiljinu (Marinu) najprije jedanaest, pa šest, pa pet uskočkih brodova sa uskocima, spremnim da se združe s carskom vojskom i s Lenkovićem. Okolišni su im se stanovnici pridruživali tako, da kod kuće nijesu ostali nego djeca, starci i žene. Iz Trogira ih je išlo 200, a nešto manje iz Splita, dočim s mletačkih galija umače 60 ljudi. Popovi i fratri dizali su narod na ustanak. Sve je bilo pripravno da se u noći od 20.—21. svibnja krene Klisu u pomoć. Sam Bertučević, bojeći se da se posada doista od gladi ne preda, provuče se one noći u Klis sa 600 ljudi, koji su na leđima no-

Digitized by Google

sili vreće s brašnom, i sa 20 dobro natovarenih konja. Vodili su ih Vlasi kroz tursku vojsku, te sasjekavši stražu i napavši hercegovačkog sandžaka ujutro uđoše u grad. Bio je s njima Juraj Laskari i Jeronim Jeremija. Vješto im je pomogao pri tome kapetan Marković. On je tobože htio napasti tursku kulu u Solinu i ispalio je protiv nje nekoliko hitaca. Čuvši Turci pod Klisom pucnjavu dotrčaše u Solin, pa ustaše lako mogoše prodrijeti u Klis, dočim se Marković povuče na brodove. Ujutro Klišani osokoljeni otjeraše Turke iz varoša. U Klisu se tada nalazio i fra Ciprijan.

Hrane je eto, bilo, ali nije bilo vode. Istoga jutra, kad je hrana stigla, morali su Klišani dvaput provaliti iz grada i donositi vodu, koju su bili prozvali »krvavom vodom«, jer je bila pomiješana s njihovom krvi.

VII. JURAJ LENKOVIĆ.

Približavala se, napokon, ona prava vojna pomoć, koja je imala osloboditi Klis i njegove junake. Lenković je sakupio uskoke iz Senja, Otočca, Vinodola, karlovačke vojnike, kranjske i koruške domobrance. Sigismund della Torre, carski poslanik u Mlecima, javio je iz Senja 19. svibnja državnom tajniku kardinalu Cintiju, da su uskoci spremni na odlazak u pomoć Klisu, koji je opsjednut od 10.000 Turaka, a uskoka da nema više od 1900, ali da se uzdaju u Vlahe pod Klisom, s kojima su se dogovorili, da će, čim se bitka zametne, okrenuti protiv Turaka, i da im je to jedina nada. Uskoci će na 15—20 brodova noću putovati, a danju počivati, a nose municiju i hranu, što im je papa poslao. I zbilja Lenković sakupi sve uskočke lađe i barke u Senju, na broju 36, ukrca svoje junake i 19.

Digitized by Google

svibnja odjedri prema jugu. S njim je bio njegov sinovac Franjo, te senjski biskup Antun Dominis s nekoliko kanonika, senjski kapetan Juraj Paradajzer s bratom Augustinom, kapetan Vajhard Auersperg, Ivan Mordoko, senjski plemići Andrija i Ivan Bassan, i markiz od Colognize, sin vojvode od Tremola, koji je bio krenuo u Ugarsku da se bori za krst, ali doznavši u Trstu za Lenkovićeve pripreme, dođe u Senj i pridruži mu se. I papa je iz Ankone bio poslao 800 vojnika, nekoliko brodova hrane i municije, koji su čekali Lenkovića kod nekog otoka blizu Splita. Lenkovićevih ljudi bilo je svega 1000—1300.

Uskočku je mornaricu narod u Dalmaciji veselo dočekivao gdjegod je zbog vremena pristajala. Svijet se uskocima pridruživao da ide braći u pomoć. Iz same zadarske okolice pristalo je do 500 ljudi. Tako Lenković stiže 24. svibnja u Rogoznicu kod Šibenika, a bojao se dalje ići zbog mletačke mornarice, koja je krstarila od Trogira do Splita. U Rogoznicu su tada došli kliški odaslanici Cindrić, knez Novak i Slavičić tražeći brzu pomoć, jer će se inače zbog gladi i žeđe predati, ako ne stigne pomoć do tri dana. Lenković teškom mukom proslijedi i uveče 25. svibnja iskrca se u Segetu kod Trogira. U Trogiru je nastalo takovo oduševljenje, da je fratarski kuhar bacio mantiju i pridružio se vojsci a žene su se veselile spasu, koji se Klisu približavao. No mletačkom providuru Moru nije bilo do veselja, jer mu je jednako zadavala brige i pobjeda i poraz Lenkovićev.

Već u Rogoznici je Lenković održao vijeće i bilo je odlučeno, da se odmah krene put Klisa i po danu navali na Turke iako je Cindrić predlagao da se najprije u grad unese hrana i municija, a onda da noću složno udare i oni iz gra-

Digitized by Google

da i pomoćna vojska. Knez Novak je uvjeravao, da će Vlasi sigurno okrenuti protiv Turaka. Ostavivši 300 momaka na straži brodova u Segetu, krene Lenković sa 700 ljudi kopnom mimo Trogir. Bilo je 25. svibnja uveče, kad je vojska prolazila uz samu morsku obalu i uz same zidine gradske. Kapetan protiv uskoka nije mogao to gledati, te je ispalio nekoliko hitaca protiv njih i pratio ih s brodovljem dobar dio puta. Zbog noćnog mraka pucnjava nije imala uspjeha, ali tim je Mlečanin barem htio prosvjedovati, što uskoci uznemiruju granicu.

U nedjelju u zoru, 26. svibnja, zaustavi se Lenković u Kaštel Gomilici, gdje mu se pridruži mnogi mletački podanici iz Splita, Kaštela i Šibenika, te mu se tako vojska podvostruči. Nadao se i Vlasima, ali ni jedan ne dođe. Na to posla naprijed senjskoga kapetana da izvidi broj i položaj Turaka, pa kad se kapetan vrati, naredi Lenković da se krene dalje i to na Kozjak, gdje počinuše i u zoru udariše naprijed put Klisa. Bilo ih je skupa oko 1700, ali se mnogi raziđoše i ostade ih samo 1022 na broju, i to više od polovine mletačkih podanika.

Turci su ih pripravni čekali. Jedan dio bio je zauzeo glavicu iznad Rupotine, drugi i najjači, pješadija, 6000 njih, stajaše na Grebenu, gdje su bili i topovi, a treći, 6000 konjanika, ostade na Ozrini. S prvim odjeljenjem bili su Vlasi, turski podanici, s kojima je bilo ugovoreno da će se pridružiti Lenkoviću.

Lenković u zoru, 27. svibnja, osokoli svoje i udari svom žestinom na prvo odjeljenje. Na čelu je išao senjski biskup s križem u ruci. Ibrahim, koji je stražio u kuli Lončarić, ugledavši Senjane, obavijesti ostalu vojsku. Među Turcima nastade nered, a zatim uzmicanje. Lenković poleti za njima da osokoli Vlahe, koji

Digitized by Google

su po ugovoru imali obračunati s tim prvim turskim odjelenjem, a sam je Lenković onda imao da udari protiv turskog centra na Grebenu. Ali Vlasi izdadoše i ne pridružiše mu se, već udariše na njegove iz pušaka i kamenjem. Da nesreća bude veća 300 Lenkovićevih ljudi, uskoci, Kaštelani i Poljičani, navališe na turske šatore da pljačkaju, mjesto da slijede vođu. Ipak se Lenković već bio uhvatio u koštac s Turcima na Grebenu i potisnuo ih, kad lijevo tursko krilo pusti na pljačkaše konjanike. Većina pljačkaša bi pobijena, a ostatak zarobljen, dočim nešto ih pobježe u Sućurac. U taj čas Turci sasuše iz centra topovku vatru. Padoše čitavi redovi, nasta metež, a onda konjica s Ozrine navali.

U prvoj vatri pade markiz od Colognize i nekoliko boljih boraca. Uskomešaše se redovi. Lenković se junački bori, Cindrić čini prava čudesa od junaštva. Sve uzalud! Turci su bili u svemu nadmoćniji, a pomogli su im Vlasi, u koje se Lenković toliko pouzdavao. Borbu nije Lenković mogao nastaviti bez pogibli da mu sva vojska ne izgine. Ostalo mu je jedino da spasi glavu. i da prodre u grad. Teško su sebi krčili put i jedva doprli do Poljane. Ovdje se zametne očajna borba, u koju se umiješa i kliška posada prevalivši iz grada. Tim je olakšano ostatcima Lenkovićeve vojske da se mogla provući u grad. S Lenkovićem spasilo se i ušlo u Klis 300 ljudi, među kojima je bio i Nikola arciđakon splitski, brat Albertijev, koji se bio vratio iz Rima i pridružio se Lenkoviću, boreći se cio dan s neprijateljem.

U toj maloj sreći dogodi se golema nesreća. Zapovjednik i osvojitelj kliške tvrđave Ivan Alberti dočeka u gradu Lenkovića, pozdravi ga, i odmah izleti iz grada da tjera ljude da se što brže povuku i ludo ne ginu. Pri tome je i sam

Digitized by Google

zašao u borbu s Turcima, ali ga neki turski konjanik s boka dohvati i na mjestu ubije. Glavu mu Turci otsjekoše i poslaše u Carigrad. Otet mu je lijep lanac oko vrata, koji mu je bio donio Bertučević.

Žalosni ostatci Lenkovićeve vojske i kliške posade sada se povukoše u grad. Na bojnom polju osim Albertija i markiza od Colognize padoše senjski biskup Dominis, nekoliko svećenika iz njegove pratnje, tri splitska kanonika: Matej Veselić, Vinko Vitalić i Dujam Skarnić, te knez Novak Sudić, Jeronim Macarelić trogirski plemić, Ante Nadalić splitski plemić. Od prostih vojnika poginulo je preko 300 i to 136 Karlovčana, 84 Senjana, 42 Tršćana, 40 Brinjana, Otočana i dr. Nešto ih se spasilo bijegom. Boj pod Klisom trajao je puna tri sata, a puškaranje se čulo sve do mraka. Po prvim vijestima, koje su stigle u Mletke, poginulo je pod Klisom 4000 Turaka i 750 kršćana, a ranjeno 200, dočim je od mletačkih podanika palo 2000. Kasnije se je taj broj umanjio na 500 kršćana. Mletački providur Moro istog je dana u 6 sati uveče napisao izvještaj o bitci za svoju vladu i kaže da u Splitu mnogi oplakuju poginulu djecu, braću i muževe.

Bitka je svršila porazom Lenkovića. Kliška posada je klonula duhom, jer je vidjela da joj nije pomoženo, nego odmoženo dolaskom Lenkovićevih ljudi u grad. Zato Lenković odluči, da ide po novu pomoć, a da uzalud ne troši hranu u gradu. Po želji Poljičana ostavi u Klisu za zapovjednika kanonika Nikolu Albertija, brata poginuloga Ivana, iako su on i drugi htjeli Cindrića. Preporuči posadi da čuva grad i obeća da će za deset dana dovesti novu pomoć. Ostavivši 200 zdravih i 100 ranjenih i bolesnih vojnika, 600 mješina vode, 36 konja i dvopeka, u

Digitized by Google

noći od 28—29. svibnja izađe kroz dvoja vrata iz grada sa 700 ljudi namjerom da preko Mosora dođe u Omiš. Turci ih na mjesečini opaziše i napadoše iz busije tako, da ih dijelom sasjekoše, a dijelom zarobiše, a 300 ih se spasi i vrati u Klis. U ovom okršaju pogiboše Nikola Cindrić i Franjo Jeremija, a dopadoše ropstva senjski kapetan Paradajzer, vitez Bertučević, Laskari i Nikola Tartalja.

Nešto se vojnika ipak dokopa Omiša. I Lenković je bio ranjen, ali se sretno spasi od smrti i ropstva zaklonivši se u jednu pećinu u Mosoru. Kad se stišalo uskočki vojvoda Nikola Radić s jednim drugom vodili su ga i nosili do Sućurca, odakle krene u Vinišće kod Trogira, gdje su čekale uskočke lađe, i poruči Klišanima da se drže junački i da će se za osam dana vratiti s novom vojskom. U tu je svrhu odmah počeo kupiti vojsku u očekivanju 25 papinskih i napuljskih galija ispod Visa.

Međutim se Bertučević po prijateljima novcem bio oslobodio ropstva i došao u Omiš, gdje ga Mlečani htjedoše uhvatiti, ali ga Poljičani sakriše najprije u Poljicima, pa u samostanu u Poljudu. Doznavši za to poslaše Mlečani galiju i 300 vojnika da ga ulove, no on im na vrijeme umače i stiže u Senj.

Sutradan po odlasku Lenkovića iz Klisa poslaše Turci u Split prividuru Moru da mu se potuže na postupak mletačkih podanika i vlasti. Moro se je znao dobro izvući i opravdati, a i Turci nijesu mogli sada tjerati mak na konac, da ne izazovu Mlečane otvoreno protiv sebe. Zato su oni pokušali, da se prevarom dokopaju Klisa. Kliška je posada bila izgubila svaku hrabrost, a osobito se je novi zapovjednik arciđakon Alberti pokazao malodušnim. Turci poslaše pod kliške bedeme zarobljenoga Laskarija,

Digitized by Google

koji je uvjeravao posadu da joj pomoći nema, jer da je Lenković poginuo i vojska mu što zarobljena što izginula. Zatim poslaše u grad zarobljenoga senjskoga kapetana Paradajzera da nagovori posadu na predaju uz obećanje slobodnog izlaska s oružjem i prtljagom, a osim toga da će pustiti sve zarobljenike. Paradajzer je toliko molio posadu i stvar joj tako prikazivao, da je konačno popustila. Prvi je bio arciđakon Alberti, koji je vođama predlagao predaju iako je u gradu bilo hrane i vode. Pregovore je vodio poljički knez Pavić, ali Alberti, bojeći se kakve izdaje, ode iz Klisa u Vinišće da Lenkovića o svemu obavijesti.

Kao gromom iz vedra neba ostao je Lenković ošinut čuvši ove vijesti. Pun srdžbe napade Albertija ovim riječima: »Izdajico, ja sam te postavio za zapovjednika tvrđave na mjesto tvoga brata, koji se tako hrabro ponio, da je bez živeža velikom ustrajnošću kroz 6 dana držao tvrđavu i pomoć očekivao; a ti, koji ni puna dva dana nijesi bio zapovjednikom, tako si se sramotno ponizio da je predaš. Vrati se natrag u Klis, pa ako hoćeš caru biti vjeran, drži tvrđavu do ponedjeljka, a ja ću svakako u obećano vrijeme priteći u pomoć«.

Arciđakon ne vrati se odmah u Klis, nego se preveze u Čiovo i ostade ondje cio dan 30. svibnja. Jadni zapovjednik Klisa nije valjda ni u snu mogao pomisliti, što se onoga dana u povjerenom mu gradu dogodilo. Sva kliška posada prema utanačenju predala je o podne grad Turcima i izašla s oružjem i prtljagom, s ranjenicima i bolesnicima. Turci su časno i potpuno poštovali sve uvjete predaje, osim što su neke zarobljenike sakrili i nijesu ih vratili. Pustili su na slobodu 50 sužanja, među kojima su bili: Paradajzer, Laskari, Auersperg, Križanić i mnogi

Digitized by Google

drugi. Na putu je Nikola Alberti susreo tu bijednu i kukavnu posadu, koja je krenula put Vinišća, gdje je Lenković već bio sakupio 1000 vojnika i htio s njima doći Klisu u pomoć.

Svaka je nada bila izgubljena, a položaj se Lenkovićev pokazao neodrživim, kad mu je providur Moro naredio da napusti mletački teritorij. To je Moro učinio, jer mu je iz turskoga tabora bio došao čauš, poslat od namjesnika bosanskoga generala (vezira), koji se potužio što republika pušta carevce preko svoga teritorija i preko mora i što su mletački podanici prekršili mir. I sam bosanski general došavši u Sarajevo i čuvši da su uskoci ušli u Klis i da im mletački podanici pomažu, tužio se Moru po Hasanagi Ljubunčiću zašto to ne spriječi.

Ne osta Lenkoviću drugo, nego da pokupi ostatke svoje vojske i da se ukrca za Senj. Odatle posla 6. lipnja kralju Rudolfu potanko izvješće o porazu pod Klisom. S Lenkovićem je otišlo u Senj mnogo kršćana iz mletačke Dalmacije i iz kliškog područja, koji su se bojali kazne i osvete turske i mletačke. S njima je bio povećan broj senjskih uskoka i kliških osvetnika. Ali zato je u gradovima dalmatinskim mjesto radosti zavladala žalost, potištenost, plač i kukanje. Kolovođe se rastrkaše kojekuda da spase glave od mletačkog proganjanja. Tako je kapetan Juraj Laskari pobjegao u Italiju. 9. kolovoza javio je mletački poslanik svojoj vladi iz Napulja, da je u Ortonu u Abrucima bio stigao Laskari, te da je bio prepoznat i uhapšen, jer da je on izdao Klis Turcima. No zatim je bio pušten i došao u Napulj da se opravda, pa će ići papi da posreduje kod republike za njegovo pomilovanje.

Digitized by Google

VIII. MLETAČKE I TURSKE OSVETE.

Opet Klis pade u turske ruke i propade misao pobune kršćana turskih podanika. Izjalovi se i namjera nadvojvode Ferdinanda, najstarijega sina nadvojvode Karla, da provali u Bosnu, ne bi li Turke odvratio od Klisa. Uzrok ponovnom padu bio je taj, što se je naglilo i što nije bilo dovoljno spreme, a najviše što se nije uvažio predlog Lenkovićev, da se noću napadne na Turke, kao i pohlepa kršćana za pljačkanjem, te i prevrtljivost Vlaha. I sami kolovođe, osobito arciđakon Alberti, inače ljudi puni oduševljenja i ljubavi, nijesu bili na visini svoje zadaće, ni sposobni da je izvedu. Lenković je svaljivao krivnju na Bertučevića, a ovaj na Lenkovića. Dosta su skrivile i protuslovne naredbe kraljeve iz Praga i nadvojvodine iz Graca. Najveću krivnju imali su Mlečani. Krivnje je, u jednu riječ, bilo na svima, a posljedica je bila ne samo gubitak Klisa, nego i propast kraljevog plana za daljnje osvajanje i papinog nastojanja za pokret svih kršćana pod Turcima. Turcima se pod Klisom upravo žurilo da preotmu što prije grad, pa da odmah pohite u susret kraljevim četama, koje su htjele provaliti u Bosnu. Zato su Turci i pristali na sve uvjete pri predaji kliške posade.

Providur Moro, da se Turcima ulaska, poslije predaje Klisa otpremi iz Splita svoga tajnika u turski tabor k namjesniku poslavši mu pet skupocjenih odijela. Tajnik je išao i u tvrđavu, gdje je vidio mrtve junake, koji su umrli od gladi, i još nijesu bili pokopani. Zatim su ga Turci odveli na bojište, gdje je ugledao čitava brda mrtvih, sve bez glava, koje su malo dalje bile nataknute na koce. Bilo ih je preko 1500.

U to je bosanski vezir poslao dva čauša s darovima namjesniku i sandžacima. 3. lipnja

Digitized by Google

javlja Moro senatu, da u turskom taboru ima 5—6000 vojnika, a da su Vlasi već otišli, dočim se sva vojska sprema da ide u pomoć veziru u Kostajnicu. I zaista, dneva 6. lipnja krene namjesnik s vojskom preko Sinja ostavivši u gradu 100 ljudi, hrane i municije, pod zapovjedništvom dotadašnjeg sandžaka. Turci dovuku i tri topa, podvostruče posadu, napune čatrnje vodom i poprave sve što je bilo u gradu oštećeno. U Sinju dobi namjesnik naredbu od vezira da vojska nastavi put k logoru na Savi, a da se sam vrati u Klis, jer može biti od potrebe. Ona je vojska tada išla prema Petrinji, gdje ju je Zrinski potukao.

Kliški sandžak Mustafabeg mogao je sada mirnije da spava i da obračuna s onima, koji su radili protiv Turaka, dočim je providur Moro nastojao da se opere strogim proganjanjem uskočkih pomagača. Pavla Kručija, zapovjednika pomoćnog papinskog i napuljskog brodovlja, koga je već prije bio u Splitu uhapsio, pusti sada na slobodu uz uvjet da napusti Dalmaciju i prekine svaku vezu sa mletačkim podanicima. Kruči odmah ode u Italiju, a mletački poslanik iz Napulja 21. lipnja javlja, da je Kruči prvi donio glas o padu Klisa i to krivnjom Mlečana.

Kad više nije bilo ni Lenkovića ni Kručija u blizini, udari Moro na raspršene ostatke dalmatinskih ustaških četa. Ustaše su se bili zaklonili u Kaštel Sućurcu, posjedu splitskoga nadbiskupa. Namjesnik, koji se od Sinja bio vratio u Klis, otpremi 10. lipnja Moru Mustajbega kliškoga, Ibrahimbega ličkoga i Alibega bihaćkoga sandžaka da mu se potuže na uskoke i da traže da Sućurani budu kažnjeni. Moro je to i učinio. U noći od 14.—15. lipnja pošalje iz Splita 100 Talijana i 100 Arbanasa na brodovima i pred zoru opkoli kaštel. Poljičani sa straže pobjegoše,

Digitized by Google

13 je Sućurana uhvaćeno, a ostali utekoše u kulu. Bilo ih je 30, te otvoriše vatru na Mlečane. Videći da se Sućurani ne šale, dođe sam Moro i stade iz topova udarati na kulu. Pred tom silom moradoše se Sućurani predati, a Moro ih onda baci u gvožđe. Kako je iz Sućurca ostalo stanovništvo bilo pobjeglo, to Moro ostavi u njemu svoje vojnike, jer se je bojao da ga ne zapo sjednu Turci, koji su mu bili poslali pomoć, ali je on odbio. Poslije toga Moro je sudio Sućuranima. Trojicu je dao objesiti, trojicu osudio na deset godina galije, a šestnaestoricu pustio kaznivši ih da za 10 godina o svom trošku uzdržavaju četiri galijaša. I Poljičane je osudio po 5 godina galije.

Morova strogost protiv Sućurana mogla je u Dalmaciji lako izazvati ustanak, i zato je s ostalim Kaštelanima blaže postupao. Pozva seoske glavare (gastalde), koji mu priznaše svoju pogrešku izvinjavajući se da su radili po nagovoru popova i fratara, koji su ih pozivali u rat protiv Turaka i varali ih da na to pristaje republika. Moro izdade na Kaštelane proglas sa pozivom da se krivci sami jave. Tako mu je 4. srpnja došlo 200 Kaštelana skrušenih i pokajanih. Kaznio ih je da svaka dvadesetorica ima za godinu dana uzdržavati po jednog mornara i po jednog vojnika sa polovicom plaće. Moro je također primio natrag u službu i sve Hrvate, koji su bili pobjegli s brodova i išli u pomoć Klisu, ali s polovicom plaće na godinu i pola godine. Odlučio je da ubuduće mjesto njih uzima Arbanase, neprijatelje uskoka.

Najstrožije se postupalo protiv dalmatinskog višeg i nižeg svećenstva, koje je mletačka vlast pravom smatrala potstrekačima naroda i vođama ustanka. Mletački se poslanik u Rimu 1. srpnja u tom smislu tužio papi. Mlečani su

Digitized by Google

osobito bili kivni na korčulanskog biskupa Kvincija. 30. svibnja senat naredi kapetanu stražarskih brodova na Kandiji da ide u Korčulu i da saopći biskupu da se ukloni s mletačkog teritorija ili da ga dovede u Mletke. Senat opet 20. srpnja naredi korčulanskom knezu da se sastane s biskupom, ako bi se vratio na Korčulu, a ako je još na Pelješcu, da mu poruči da se ne smije vratiti ni u Korčulu ni nigdje u Dalmaciji i Albaniji, a ako je u Korčuli, neka je za 3 dana napusti. Međutim je Moro 7. kolovoza javio u Mletke, da se korčulanski biskup nalazi u Dubrovniku.

Teži je bio slučaj sa šibenskim biskupom Vincencijem Bassusom. Krajem kolovoza Moro je bio dao uhapsiti župnika u Murteru, jer da je primao uskoke i njihovu robu. Kad mu je Moro htio suditi, ustade biskup da se župnik njemu predade i da će ga on kazniti ako bude kriv. Biskup nije uspio i zato Mora izopći. Senat plane na takav biskupov postupak i 7. rujna naredi Moru da saopći biskupu da ga vlada neće više u Šibeniku ni u Dalmaciji, te za osam dana da mora otići, inače će biti silom odveden. U isti je mah senat zapovjedio poslaniku u Rimu, da se tuži papi na svećenstvo i neke biskupe. Poslanik se osobito tužio na šibenskoga biskupa, na što mu papa dosta oštro ovako odgovori: »Kad bi ovo bio prvi slučaj, moglo bi se razumjeti, ali kada pomislimo da je bio protjeran onaj iz Kandije, pa otpremljen onaj iz Trogira, onaj iz Korčule, a sada još i ovaj (iz Šibenika), i da je kroz ovo šest mjeseci republika učinila toliko sličnih stvari, kakovih se davno nije čulo u čitavom kršćanskom svijetu, sigurno nam se to čini velikom stvari i ne znamo što da kažemo. Dao Bog da nije istina što nam je javljeno, da republika goji veliku mržnju protiv svećenstva iz Dalma-

Digitized by Google

cije zbog događaja kliških, i sada hoće da se osvećuje malo po malo svima«.

Jednako su Mlečani bjesnili protiv fratara i popova. Moro je u rujnu uhapsio priora dominikanskog samostana sv. Nikole u Korčuli, jer da je primao stvari uskočke. To je bio poznati nam fra Julijo, koji je, po optužbi Mlečana, bio u vezi s uskocima, i kad je bio u Trogiru trgovao je s njima kupujući ukradene stvari. On da je poticao narod više nego iko, da je dodavao prah i druge stvari i bunio svijet. Mlečani su sami htjeli suditi crkvenim osobama, protiv čega je papa prosvjedovao i tražio da im sudi crkveni sud. Osobito je Moro progonio popa Urmanića, i da nije pobjegao bio bi slabo svršio. Za njega se bio zauzeo papin nuncij kod dužda i opravdavao ga da nije ništa počinio protiv mletačke vlasti. Mlečanima je nadasve bilo krivo što splitski nadbiskup ima utvrđeni kašteo u Sućurcu, a trogirski biskup u Bosiljini, gdje su uskoci i ustaše nalazili zaklona i obrane. Zato su Mlečani nastojali da im stegnu vlast u onim kaštelima i da na one biskupske stolice dođu ljudi njima poćudni i pokorni, navlastito rođeni Mlečani, a ne Dalmatinci.

Raspoloženje duhova u dalmatinskim gradovima vidi se najbolje iz izvješća providura Mora od 26. rujna 1596., kojim javlja svojoj vladi da je još za svoga dolaska u Dalmaciji upoznao »duh onoga plemstva, koje je očito sklono kraljevim ljudima, a tuđe republici, u što se ne može ni najmanje sumnjati, jer sam to ja rukom ticao«. Šibenski knez Dolfin g. 1597. kaže da su Šibenčani ushitom primili vijest o zauzeću Klisa, i dodaje: »mislim da je republika utoliko gospodarica ovoga grada, a i čitave pokrajine, ukoliko je ugarsko-hrvatski kralj daleko, jer ima mnogo ovih podanika, kojima je

Digitized by Google

u srcu ona kraljevina kao zakonitog njihova kralja«. Trogirski knez Jeronim Minio isto tako u izvješću g. 1598. spominje »čudnu naklonost, koju jasno ljudi pokazuju prema ugarsko-hrvatskom kralju, za kojega su tako od srca radili, da se to ne da iskazati« i zato u takovoj prigodi »ne treba drugo upotrebiti protiv njih nego gvožđe i uže, kako sam ja s nekim uradio, koji su mi pali u šake i dao sam ih javno objesiti i spaliti njihove kuće da ostale zastrašim«.

Jednako su postupali i Turci. Uhvatili su vođu uskoka Pericu s drugovima i odrubili im glave. Navlastito su se svetili Poljičanima, turskim podanicima, i oduzimali im imanja. To su učinili knezu Pavlu Paviću i sinovcu mu Nikoli, Vičiću Novakoviću, Marku Mihanoviću, braći Ivanu i Frani Sinovčiću, Petru i Ivanu Sladojeviću. Zato je preko 300 poljičkih porodica htjelo iseliti ili na Krf ili u Španiju ili u Firencu ili bilo kuda. Najgore je stradao arciđakon Sirotković i tri mu brata. Turci su im oca umorili, a majku, sestru, dvije snahe i pet njihovih kćeri odveli u ropstvo. Pavao se u srpnju nalazio u Pragu i molio kralja Rudolfa da pomogne stradalim kliškim borcima, osobito njemu, jer se zbog Mlečana ne može više vratiti kući; a moli i za druge, koji su potrošili svoga novca za oslobođenje Klisa i sada ostali bez ičega.

Kralj onda naredi Jurju Lenkoviću da ih primi u carsku službu i smjesti ili u Senju ili u drugim krajiškim mjestima, te da shodno odredi, da se majka, sestra i ostala Sirotkovićeva rodbina zamijeni s Turcima, koji su kod Klisa bili zarobljeni. Turci su se pogotovo osvećivali svojoj raji, koja se bila pobunila, kad je Klis bio pao u kršćanske ruke. Što je ubjeglo dželatu, uskočilo je dijelom u mletačku stranu i mletački su ih plemići naselili na opustjelim

Digitized by Google

posjedima po Istri, a dijelom su prišli k uskocima. Raja je selila i bježala da spasi glavu. Zbog toga je stradao mnogo kliški sandžakat, jer se pučanstvo sve više rijedilo. Sandžak Mustajbeg dao je g. 1600. popisati stanovništvo i našao je još 30.000 dimova; ali njegov sin i nasljednik Mehmedbeg u popisu god. 1624. našao je trećinu manje.

Bjesomučno i krvoločno proganjanje mletačkih podanika potrajalo je sve do g. 1598. Novi opći providur Bembo slijedio je stope Morove. U izvješću od 7. rujna 1598. javlja da je poslije ciparskog rata narod u Dalmaciji sasvim osiromašio, a da plemići iz čežnje za poboljšanjem svojih gospodarskih prilika žele novotarije i prevrat, i da nijesu odani mletačkoj vladi. Zato su i bili uprli sve sile da osvoje Klis.

Ustanak kršćana oko Klisa g. 1596. nije bio osamljen. U isto vrijeme buknuo je i u Slavoniji i u donjoj Hercegovini pod vodstvom vojvode Grdana. On je bio uspio da zagospodari Nikšićem i Onogošćom. Također se je radilo da se oslobode Novi i Kotor, kamo su Španjolci slali svoje pouzdanike. Jedan od tih bio je Ivan Lovro Dragač (Dragazzo), koji je govorio da je iz Trani u Pulji, a uistinu je bio iz Trogira. Češće je on dolazio u Kotor, preobučen u fratra ili prosjaka, i tamo nalazio druge povjerenike i dogovarao se. Po naredbi senata od 21. travnja 1597. bio ga je kotorski knez uhapsio i poveo protiv njega istragu, ali pošto mu se nije moglo ništa dokazati, to je 7. lipnja po zapovijedi senata pušten na slobodu.

IX. RAJA USTAJE.

Vezir je bio nagradio sve sandžake, koji su pomogli da se Klis otme, no ipak kliški sandžak se nije mogao održati na svom mjestu, jer je

Digitized by Google

njegovom krivnjom Klis bio pao kršćanima u ruke. To je bio razlog da je Mustajbeg dignut s Klisa i postavljen za požeškoga sandžaka. Na njegovo je mjesto došao Dervišbeg, nećak turskog pomorskog generala. Bosanski je paša također bio zbačen i naslijedio ga je hercegovački sandžak.

Providur Moro pisao je 25. lipnja republici da treba poslati darove novom kliškom sandžaku. Međutim već 2. srpnja javi da Mustajbeg nije zadovoljan ovim imenovanjem i da bi se htio vratiti u Klis. Vezir mu je na molbu prijatelja htio ugoditi, ali Dervišbeg izjavi, da neće Klisa ostaviti bez izričite naredbe Porte. Morova je vijest bila istinita. 5. srpnja uveče već su bili stigli u Klis Mustajbegovi vojvode da mu pripreve konak. Malo zatim stiže i sam Mustajbeg. Iako u prvi mah Dervišbeg nije htio da ide iz Klisa, ipak se konačno pokori i predade grad Mustajbegu, i vrati se u Livno, redovito sjedište sandžaka, obavijestivši Portu o svemu i izjavivši da odatle neće ići bez druge sultanove naredbe.

Dok su se tako dva sandžaka krivo gledala, dotle je raja složno radila da ponovno oslobodi Klis. Ni uskoci ni mletački podanici u Dalmaciji nijesu skinuli s dnevnog reda to pitanje. Krajem lipnja 1596. stiglo je u Grac na putu za Prag, odaslanstvo ustaša. Među njima su bili Nikola Alberti, Pavao Sirotković i Franjo Martinić.

Činilo se raji, da je opet došao zgodan čas za ostvarenje plana, jer su Turci bili zabavljeni ratom na sjevernoj međi, pa zato nisu mogli u Klisu držati jake i pouzdane posade. Kliški su Turci sa zebnjom pratili onaj rat, i kad su saznali za pobjedu kod Temešvara priredili su u Klisu i u Solinu veselje i pucali iz topova. Po-

Digitized by Google

četkom srpnja Moro javi da je bosanski vezir krenuo sa 30.000 ljudi na opsjedanje Karlovca i da je u Klis stigao sultanov čauš da digne sve razbijene topove da se u Banjoj Luci preliju. U Klisu su nađena dva takova topa. Zatim je 14. srpnja javio da je iz Sarajeva stigao neki Turčin i donio vijest da vezir kreće u Hrvatsku i da je pozvao i kliškoga sandžaka da ide, ali samo sa konjicom, a da ostalu vojsku ostavi u Klisu s posadom. U Klis je dovežena svakovrsna hrana i došlo je 200 spahija i puškara.

Moro je budno pratio svako kretanje Turaka u Klisu i uskoka u Dalmaciji i opazio je neke sumnjive znakove. Zato 21. kolovoza javi, da se nešto oko Klisa sprema i da se pomoću Vlaha opet kuša oteti Klis Turcima. Za neko dogovaranje doznali su i turski zapovjednici u Klisu, pa od straha da ih što ne iznenadi, držali su tvrđavu dva dana zatvorenu i uhapsili pet sumnjivih Turaka iz kliške posade, jer su se dogovarali s Franjom Martinićem i s nekim Vlasima blizu Sućurca. Zato Moro izdade zapovijed, da se Martinić živ ili mrtav uhvati. Turci su mu se tužili da u Kaštelima i Omišu ima mnogo sakrivena oružja. U Trogiru u samostanu sv. Dominika nađene su dvije bačve praha, za koje je izjavio prior, da ih je bio donio fra Julijo pri prvom osvajanju Klisa. Napokon je Moro 26. listopada javio da će u Klis doći bosanski paša da kazni one, koji su se s Martinićem dogovarali o izdaji. Mjesto paše dođe iz Bosne 9. studenoga sam kliški sandžak i pregleda granicu i posadu, koja je brojila 300 ljudi. Tvrđavu je dao strogo čuvati. Moro kaže, da su se u ovo doba Martinić i Bertučević vrzli oko Klisa i da su bili nekoliko dana u Poljudu. Konačno 30. studenoga Moro doznade, da se bosanski paša iz Banje Luke sprema s vojskom u Klis da povede

Digitized by Google

istragu, ili valjda da udari na Kaštela. Novi paša ,kaže Moro, zove se Hozaverdi i strašniji je od Hasan paše.

Kako se tada u Pragu i Gracu nije ozbiljno radilo o Klisu, to su uskoci na svoju ruku počeli pljačkati po mletačkom teritoriju. Mlečani su stoga morali svoje gradove čuvati i zatvarati. Odaslanici kliške raje u Pragu počeli su gubiti svaku nadu. 11. kolovoza arciđakon Alberti piše iz Praga bratu Jeronimu u Split da mu javi može li se bez pogibelji sa mletačke strane vratiti u domovinu, jer na carskom dvoru ne može ništa postići, jer je bolje u Splitu biti arciđakon nego biskup u Senju. Tek kad je 22. studenoga podnio kralju pretstavku o ponovnom osvojenju Klisa, i kad ju je kralj prihvatio, počelo se je ozbiljnije na kraljevu i nadvojvodinu dvoru raditi.

Alberti je u svojoj pretstavci predlagao da se Klis opet osvoji, a za to se on nudi zajedno s bratom Matijom, koji je pripravan svojom rukom osvetiti glavu brata Ivana ili svojom glavom spasiti domovinu. Arciđakon Nikola je usput radio da dobije senjsku biskupiju, koja je smrću biskupa Dominisa ostala ispražnjena. Tražio ju je za sebe i fra Ciprijan; ali obojica nijesu uspjela, jer je na to mjesto postavljen nećak pok. biskupa glasoviti Marko Antun Dominis, kasniji splitski nadbiskup.

Zimi 1596.—1597. živo se je u Dalmaciji radilo na organizaciji osvajanja Klisa. U Splitu je osnovan odbor, u kome su bili Ivan Marulić i brat mu Matija, Jeronim Martinić, Kazimir Vrančić Faustov, Nikola Divnić, rođak Franje Martinića, Jeronim Cindrić sa sinovima Ludovikom i Dioklecijanom, Jeronim Bekari i poljički knez Pavao Pavić. S pouzdanim ljudima u Klisu ugovoreno je da će grad predati poslije dovršene žetve. Poslaše u Prag povjerenike da utvrde pogodbu i uvjete.

Digitized by Google

Mnogo toga je doznao novi providur Ivan Bembo, koji 25. svibnja 1597. javi u Mletke da se nešto iza brda valja. Prošle korizme bio je u Kaštel Starome Luka Milošević, koji je sada u Senju, kamo je pobjegao s porodicom. Radi na tome i pop Pavao Sirotković, koji se više puta dogovarao s Ivanom Marulićem, Jeronimom Martinićem i Kazimirom Vrančićem. S njima su i Jeronim Čipčić i poljički knez Pavić. Ivan Marulić i Ivan Cindrić izrazili su se da će domalo biti velikih stvari. Javlja Bembo također, da je pop Šimun Urmanić u Rimu, a da njegov brat Dujam ima mnogo novca, koji je dobio od pape za kliški pothvat.

Iz Splita su sada počele odlaziti i dolaziti sumnjive osobe. Tako je u lipnju bio stigao u Prag splitski plemić Marulić, zet pok. Albertija i molio od kralja pomoć za Albertijevu udovicu. Početkom srpnja našao se u Pragu i Jeronim Čipčić koji je upao u oko mletačkom poslaniku, a Čipčić da ukloni pogibelj išao je poslaniku da izmoli od republike pomilovanje, jer iako je od Albertija bio dobio neko pismo za kralja, ipak se sam nije umiješao u kliške stvari. Sigurno je da je Čipčić doznao da je Bembo 5. srpnja pisao senatu da se radi o novoj uroti, u kojoj je Čipčić upleten. U istom smislu je 11. srpnja javio Fulvijo della Nave, guverner splitske posade, da se u Pragu nalaze dr. Nikola Marulić i Jeronim Čipčić i isusovac Aleksandar Komulović, koji se kao papin poslanik bio vratio iz sjevernih zemalja. Splitski odaslanici su u Pragu tražili podmiru učinjenih troškova oko osvojenja Klisa i opet ga nudili kralju, a ako on ne bi ga htio, da će ga Komulović ponuditi papi.

Mlečani, koji su tako znali za sve urotničke niti, javili su kliškim Turcima da im prijeti pogibelj. Zato je došao u Klis sandžakov ćehaja

Digitized by Google

da povede istragu, a Turci zapališe šumu oko Klisa, pojačaše i pročistiše posadu, napuniše čatrnje vodom i opskrbiše grad hranom. Isto tako bio je oprezan i providur Bembo. 17. srpnja naredi da se uhapse Luka Milošević i brat mu, koji su imali doći iz Senja u Kaštela.

U gustim šumama u Bosiljini i Primoštenu između Šibenika i Trogira nalazio se Miloš Bukovac sa 100 drugova i 60 uskoka u društvu nekih uskočkih poglavara, koji su prije nekoliko mjeseci bili u Rimu i svakome je od njih papa darovao po 300 škuda. Devetorica njih, preobučeni i obrijani kao Turci, dogovarali su se u Kaštel Staromu i Sućurcu, pa su išli u Mosor da se dogovore s Turcima iz kliške posade, s Poljičanima, Vlasima i Bosancima, te se onda vratiše preko Kozjaka povrh Kambelovca i Sućurca. Zatim se Matej Milošević sastao s petoricom kliških Turaka i s njihovim vođom Uzunom Rumenićem. Bembo onda javi senatu da će upozoriti kliškog sandžaka i pogranične Turke i očitovati im izdajice da ih kazne ili otstrane, a tim će spriječiti njihovo izdajstvo. 23. kolovoza javno se govorilo u Dalmaciji o uroti.

Mlečani tako pomogoše Turcima da urotu u zametku uguše. Turci su sa svoje strane osigurali Klis i postavili straže, osobito noćne, a Bembo je opet sa svoje strane sve poduzeo da zastraši urotnike. 7. rujna naredi trojici osumnjičenih splitskih plemića, Ivanu Cindriću, Ivanu Maruliću i Ludoviku Čipčiću, da idu u Mletke i da se ne odalečuju bez dozvole. Osim toga dao je uhapsiti jednoga Kaštelanina i objesiti tri uskoka. Bembo je tim mislio da je uklonio pogibelj od Klisa i 18. rujna javi u Mletke da nastojanje oko ponovnog osvajanja Klisa jenjava i da se o Klisu više ne raspravlja, a da je sandžakov čehaja išao u Cetinu ne učinivši ništa

Digitized by Google

važna, osim što je oslobodio od istrage i pustio na slobodu preko 500 »Ugra« uz jamstvo osmorice kliških Turaka, koji su bili osuđeni zbog izdaje.

No rek bi da se Bembo bio prevario. 7. listopada javi mu neki pouzdanik iz Splita da Dioklecijan Čipčić nešto znade o nastavku kliškog posla, i da se je Matej Milošević sastao nedaleko Klisa s Nuri Memićem i s četvoricom drugova iz kliške posade, dočim da ona trojica plemića, koji su imali ići u Mletke, javno govore da je to zbog Klisa, a Ivan Cindrić prije odlaska da je obavijestio Sućuranina Luku Radišića da ne dolazi u Split, jer će ga uhapsiti.

Mnogo je izbjeglica iz Dalmacije bilo u Rimu, koji su bili upleteni u kliške događaje i koji se sada zbog Mlečana nijesu smjeli vratiti. Zato su neki, kao tobožnji pokajnici, dolazili mletačkom poslaniku da se ispričaju i opravdaju sebe, a druge da okrive, ili su mu otkrivali urotničke tajne. Tako je, po riječima poslanika u izvješću od 18. listopada 1597., Ivan Lovro Dragač, koji je 5 mjeseci bio bolestan, dolazio mu dvaput i rekao da se opet radilo o zauzeću Klisa nastajuće zime. Neki Martin Severki iz kliškog varoša, koji se prošle godine bio pokrstio u Rimu i od pape dobio odlikovanje viteškog reda i 200 škuda, bio je pisao prošlog kolovoza papi da će sa svoja dva brata i rođacima osvojiti Klis bez ičije pomoći i držati ga tri mjeseca, a onda će ga predati papi. S Martinom je bio u dogovoru brat mu ćehaja Ibrahimbega kliškoga sandžaka, i drugi brat kapetan u Banjoj Luci. Majka im je kršćanka i zove se Katarina i živi u Splitu. Ako im pothvat uspije i ova će se dva brata pokrstiti. Oni će svoju robu malo po malo prenijeti u samostan sv. Križa na Čiovu. No Martin sa svojim predlogom nije u Rimu uspio i nezado-

Digitized by Google

voljan je otišao u Dubrovnik da sa Španjolcima ugovora o predaji Klisa. Martin je zatim prodao svoje viteško odlikovanje i potrošio novac, pa ga je još tražio za put. Konačno je svršio među uskoke.

Izgleda da izbjeglice u Rimu nijesu našli odziva i dovoljne pomoći. Zato se je u Dalmaciji pokret utišao, 12. studenoga 1597. piše Bembo, da se više u Splitu ne govori o Klisu i da se je požar dobrim dijelom ugasio. Bio je Bembo razapeo mreže da stane na put urotnicima. I to mu je pošlo za rukom. 6. prosinca 1597. javlja iz Krka, kako je bio dočuo da iz Rijeke plovi za Senj uskočki brod s dvojicom poglavitih urotnika. Odmah je poslao tri oružane lađe da ih ulove. Poslužila im je sreća i uhvatiše brod pun hrane, a u njemu su bili Franjo Martinić i Vicko Stipančić s još dvojicom. Svi su skočili u more da se spasu, ali su ih Mlečani ipak uhvatili i doveli pred Bemba. Martinić je molio da mu odmah odrube glavu, ali ih je Bembo zadržao i htio im sam suditi. Međutim se doznalo za njihovu tešku sudbinu, pa se je neko za njih zauzeo i početkom siječnja 1598. preko nuncija u Pragu molio mletačkoga poslanika da se Martinić i Stipančić puste na slobodu, jer da nijesu ništa zla počinili ako su se zalagali za obranu vjere. Molbe su kasno stigle, jer je Bembo iz Sukošana 2. siječnja javio da je obojicu osudio na smrt i po noći dao ih baciti u more, gdje su se udušili.

Još strašnije je republika postupala s Karlom Celijem. Nesretni Celio bio je g. 1596. uhapšen i bačen u tamnicu, u kojoj se nalazio još g. 1600. Pun očaja, bijede i nevolje on se tada obratio republici za milost, a da omekša njezino tvrdo srce nudi joj se u službu. »Nesretni Karlo Celio, piše on, koji se sada nalazi živ zakopan, bez ikakve svoje zlonamjerne pogreške« upuću-

Digitized by Google

je republiku kako bi se riješila uskoka i predlaže joj da u Senju drži uhode. To on čini zbog nesnosne bijede, u kojoj se već četiri godine nalazi. Moli milost u svojoj skrajnoj bijedi, u kojoj se nalazi sa ženom i dva sina. Ne zna se, da li je Celio bio ikada pomilovan.

Nemilosrdni postupak Mlečana izazvao je još više senjske uskoke i dao povoda novom osvetničkom uskočkom ratu. Uskoci napadaju i plijene mletačke brodove tako, da je po moru spriječena plovidba. Sva sila mletačka nije ih ukrotila. Nije ih ni papa mogao više umiriti. Uskoci nijesu mogli oprostiti Mlečanima gubitak Klisa i spriječavanje ponovnog osvojenja, kao ni proganjanja uskoka i njihovih pomagača u Dalmaciji. Sve što je mletačko uskoci su gonili i navijestili borbu do istrage. Na kopnu i na moru ne daju Mlečanima mira, a Mlečani im uzvraćaju šilo za ognjilo. Vješaju ih kao gusare, ali ih istrijebiti ne mogu. Uskoci su se zaklanjali u plitke i zabitne dalmatinske luke, kamo veliki mletački brodovi ne mogoše pristati.

Bembo je blokirao Hrvatsko i Austrijsko primorje od Rijeke do Trsta, ali uskocima ne stade na kraj. Oni u veljači 1598. provališe do šibenskog kotara, našto Bembo udari iz galija topovima na Novi u Vinodolu i zaprijeti Senju. Mlečani su se pače spremali da zauzmu Rijeku i Trst. Zaprijetila je i pogibelj da zbog uskoka nastane rat između republike i kralja Rudolfa. Umiješao se u to i papa Klement VIII., da izmiri Mlečane i uskoke i da ih ukloni iz Senja.

Preko zadarskoga nadbiskupa Minucija nastoji papa 2. rujna 1598. o izmirenju, što preporuči i nadvojvodi Ferdinandu, senjskom kapetanu i senjskom biskupu Marku Antunu Dominisu. Sve to ipak nije pomoglo, kao što i sva diplomatska dogovaranja kroz godinu 1599. u Ri-

Digitized by Google

mu, Pragu, Gracu i Mlecima. Uskoci, kad nijesu zbog mletačke blokade po moru mogli goniti neprijatelja, onda su u četama upadali u tursku zemlju s namjerom da nanose Turcima štete i da nagone raju na nezadovoljstvo i ustanak. Nije mirovao ni Bertučević, koji je obišao kraljevske pragove u Pragu i papinske u Rimu. Neumorno on radi na ponovnom osvajanju Klisa i predlaže u Pragu da se osvoji i Bosna. Nastoji da dobije kapetanstvo u Senju, što mu mletačke spletke ometoše. Jednako je i bosanski biskup u lipnju 1600. radio da pobuni Albaniju, a vlada je mletačka bila obaviještena da će u rujnu osvojiti Klis i druga mjesta. U samom Splitu su na tome radile mnoge ugledne osobe.

Neprijateljstva između republike i kralja nastavljena su kroz 1599.—1600. Blokadom Hrvatskog Primorja htjeli su Mlečani prisiliti kralja da makne uskoke iz primorja i da im spali lađe, inače da neće biti mira. Pokušaše Mlečani u rujnu 1600. da zauzmu Ledenice, ali ih uskoci odbiše. Među ovim uskocima bili su Marko i Juriša Margitić i knez Martin Posedarski.

Kralj konačno popusti i posla u Senj povjerenika Josipa Rabatu da stvari izvidi i uredi. 14. veljače 1601. piše on generalu Lenkoviću sve, što je učinio da ukroti uskoke. Postupao je protiv njih veoma strogo. Istjerao je iz Senja 300 uskočkih porodica i dao mnoge uskoke objesiti, među njima i kneza Posedarskoga. Njegova strogost i krvološtvo izazvali su bunu uskoka i 31. prosinca 1601. Rabata je bio ubijen. I novi senjski biskup Marko Antun Dominis u svemu je pomagao Rabatu protiv uskoka, a bio je u sporazumu i sa Mlečanima, pa su zato uskoci i njega smrtno zamrzili. U lipnju 1602. ode u Rim da moli papu da zamijeni senjsku biskupiju s kojom drugom, jer mu je nemoguće vra-

Digitized by Google

titi se više u Senj bez očite pogibelji za život. Biskupova je molba uslišana i u studenom iste godine bio je premješten u Split za nadbiskupa. U njemu su Mlečani gledali čovjeka vjerna i odana republici, a stroga prema svećenstvu, koje je trebalo obuzdati. Središte urotnika bilo uprav u nadbiskupskom Splitu i njegovu posjedu u Sućurcu i okolici.

Ipak uz sve neuspjehe i sva progonstva, urotnici su nastavili radom da opet dobiju Klis. Tako u veljači 1602. bio je trogirski kanonik Marko Zudenigo saopćio papinskom nunciju u Mlecima da se je predobilo kliškoga agu da kolovođama preda grad. Zudenigo je nastojao da se Klis uzme s papinom pomoću i stavljao je neke predloge, našto je 9. ožujka po nalogu Vijeća Desetorice bio u Mlecima zatvoren. Čamio je zatim Zudenigo do kraja lipnja 1602. u zatvoru u Rabu zajedno s Lukom i Vujicom Klišanima (Miloševićima), koji su također bili zatvoreni zbog kliških događaja. 22. lipnja naredi senat providuru da ih pusti na slobodu. Isto tako mu je naredio da kad šibeničanin Dominik Strizojević (nazvan Sopramesser) dođe iz Rima, da ga ispita i pusti.

Urotnici su međutim i nadalje održavali veze i s papinskim i s kraljevim dvorom, a mletačke su vlasti preko svojih doušnika pratile svaki korak sumnjivih podanika u Dalmaciji. 3. ožujka 1603. javi senatu zapovjednik brodovlja u Jadranu da se opet radi o zauzeću Klisa i da je neki fratar Alberto Kotoranin bio došao preobučen kao svjetovnjak u Sućurac i dogovarao se s dvojicom kliških Turaka, koji su i prošli put ugovarali o predaji. Onda je taj fratar krenuo u Šibenik, a odatle odmah u Senj. Kaže zapovjednik da franjevci opet zovu narod u službu kraljevu. Splitski knez Andrija Renier u izvje-

Digitized by Google

šću ove godine piše da Splićani, po nekoj prirođenoj sklonosti prema ugarsko-hrvatskom kralju, za koga misle da je bio nekada njihov zakoniti vladar, teže za novotarijama, neprestano govore i traže koji novi način da Klis može pasti u kršćanske ruke«. U studenom 1603. dojavljeno je prividuru Nikoli Donadu, da je Nikola Marulić, zet pok. Ivana Albertija, preko Zadra i Ankone potajno krenuo u Rim da digne neke novce, koje je car bio poslao Albertijevoj kćeri.

Krajem 1602. bio je smijenjen kliški sandžak i na njegovo mjesto je postavljen Mehmedbeg. Po običaju je splitski knez počastio Mehmedbega s darovima, na što mu on u siječnju 1603. zahvali »na lipu stimanju i daru«. Mehmedbeg je ubrzo dodijao i kršćanima i muslimanima svoga sandžaka. Protiv njega diže se nezadovoljstvo kad je počeo da ubire namete ne samo od kršćana, nego i od muslimana. U pratnji svojih haračara i oružanih Turaka stiže on mjeseca ožujka 1603. u neko selo (Balić, Baghlic, Baghle) da kupi namet. Njegova obijesna pratnja poče napastovati žene i kćeri onih stanovnika, koji se pobuniše i zajedno sa susjednim selima napadoše noću na sandžakov šator. Od 400 njegovih ljudi spasi se sam on sa 15 konjanika, a svoj je spas imao zahvaliti mrkloj noći i nekome Turčinu, koji ga za 100 dukata provede nepoznatim putem do neke kule (Giagiaz — Jajac?), gdje se zatvori. Svim poginulim Turcima pobunjeni seljaci otsjekoše spolna uda iz osvete za obeščašćene žene i djecu. Srećom pobuna nije zahvatila većega maha, a Turci su sami umirili raju i pogubili neke poglavice, pa se za Jurjevdan raziđoše kućama. Mehmedbeg je bio tako osramoćen, da od stida nije mogao duže ostati u Klisu, te pobježe u Bosnu.

Digitized by Google

X. USKOČKI RAT.

Sva nastojanja viteza Bertučevića da skloni praški dvor na ponovno osvojenje Klisa, bila su se izjalovila. I kad je vidio da nema nade u uspjeh ode u Rim, gdje je radio s Martinom Severkijem, ali kad se ovaj udružio s onima, koji su Klis htjeli predati Španjolcima, i zato napustio rad s Rimom te se dao pustolovstvu, Bertučević se opet vrati u Prag.

U Rimu se ipak nije prestalo raditi i snovati o oslobođenju Klisa. Još uvijek su se ondje okupljali raniji urotnici. Duša novoga pokreta bio je papin sestrić kardinal S. Giorgio. U Rimu se je onda nalazio prijašnji korčulanski biskup Kvincije. On je na jednoj strani nastavio dogovaranjem s kliškim zavjerenicima, a na drugoj je održavao veze s onima, koji su radili na osvojenju Novoga i Bara, pri čemu bi se pokret dalje prenio na Hercegovinu, Crnu Goru i Albaniju. Na zauzeću Klisa u taj su mah naročito radili oni, koji su bili pribjegli kraljevoj zaštiti. U to umre (3. ožujka 1605.) papa Klement VIII., i poslije 26 dnevnoga vladanja Lava XI. bi izabran Kamilo Borghese pod imenom Pavla V. No sada se središte urote prenese iz papinog Rima u španjolski Napulj. Već u veljači 1606. govorilo se da će ugarsko-hrvatski kralj dati Senj i neka okolna mjesta u feud španjolskom kralju.

Španjolci ,koji su tada u Italiji imali svojih posjeda, vidjeli su kako se Turci sve više i više približavaju njihovim zemljama u Italiji i zato su kod ugarsko-hrvatskog kralja radili da im ustupi Hrvatsko primorje kao predstražu Italije. Kralj Rudolf je to odbio, našto su se Španjolci počeli dogovarati neposredno s uskocima kako da osvoje Klis, a u isti su mah bunili Arbanase da otresu turski jaram, pa da se

Digitized by Google

ugnijezde sami na ovoj strani Jadrana. U službu španjolsku pređe sada i Bertučević i u travnju nalazio se u Španiji obećavajući da će dignuti narod u Bosni.

Početkom ljeta 1606. našli su se u Napulju pretstavnici raznih grupa, koje su radile na pokretu kršćana na Balkanu. Jedni, na čelu s Bertučevićem, predlagali su, da se akcija uputi istim pravcem, kojim je bila išla g. 1596., to jest da se osvoji Klis. U tu je svrhu Bertučević bio došao u lipnju 1606. u Napulj da nagovori potkralja na velik pothvat u Turskoj, a u kolovozu se nalazio u Valadolidu u Španjolskoj. Sa svojim predlozima Bertučevićeva grupa krene u Madrid španjolskom kralju, koji je bio u savezu s papom protiv Mlečana. Bertučević predloži da Španjolska uzme u svoju službu uskoke i njihove pomagače, turske i mletačke podanike. Pregovori su se i dalje vodili u Napulju kod potkralja, ali za njih doznade mletački otpravnik Augustin Dolci i 28. studenoga dojavi u Mletke da je uskočki vojvoda Ivan Vlatković (Senjanin Ivo) pisao onih dana Bertučeviću, da je pregovarao s dvojicom braće kliških muslimana da mu predadu grad, i da su oni na to pristali pod izvjesnim uslovima i da će to učiniti čim on ushtjedne. Vlatković da može u svako doba ovo izvesti i s uskocima zauzeti Klis i na njemu razviti španjolsku zastavu, samo hoće da za sigurno znade hoće li španjolski kralj zaštititi njega i uskoke. U Klisu da je hrane za šest mjeseci za 400 ljudi. Vlatković će s uskocima oteti Klis i predati ga španjolskoj vojsci, koja neka ga dalje čuva, jer se on ne misli u njemu zatvoriti. Vlatković je još predlagao da se iznenadnim napadom zauzme i Jajce u Bosni, gdje ima odanih i pouzdanih ljudi. Ako kralj na to ne pristaje, neka nekoga pošalje u Trogir na

Digitized by Google

dogovor s nekim plemićem, koji je u sporazumu s onom dvojicom Turaka. I Aleksandar Komulović, boraveći u prosincu u Dubrovniku, pregovarao je o Klisu i primao pisma od onoga trogirskoga plemića, koji je u dopisivanju sa ona dva brata Turčina i s uskočkim vojvodom.

Ponuda Vlatkovićeva dopala se napuljskom potkralju, ali je htio prije nego se izvede da se izvijesti o mogućnosti same stvari i da stupi u vezu s onim plemićem u Trogiru. Glede Vlatkovićevih predloga pozove potkralj krajem prosinca bivšega korčulanskog biskupa, sada biskupa u Massi, da ga izvijesti o Klisu, jer mu je Vlatković poručio da u Klisu nema straže i da ga Turci slabo čuvaju, pa da je sada zgodna prilika. Biskup, neprijatelj Bertučevićev, odgovori da mletačka republika brani Klis i da ne dopušta nikakve pomoći. Tim je biskup skrivio da je potkralj odustao od svega i otpustio uskočkog odaslanika. Na to Bertučević ozlojeđen otplovi na Maltu. Potkralj je ipak bio poslao jednoga povjerenika u Trogir da pregovara s onim plemićem o Klisu.

Prema dojavi Dolcija doznala je republika za čitavu stvar i naredila providuru Contariniju da bude na oprezu i da razvidi što se to u Trogiru radi i ko je onaj plemić.

I bez te mletačke opreznosti stvar je propala. Španjolski dvor nije još bio spreman za pokret kršćana na Balkanu, i odgodi to pitanje. Napuljski je potkralj više pažnje davao vezama s vojvodom Grdanom i radio u Albaniji, i ako od svega toga nije još moglo biti ništa ozbiljnoga.

Isto je tako i kralj Rudolf napustio borbu. Dne 11. studenoga 1606. na utoku rječice Žitve u Dunav kod Komorana bio je sklopio mir sa sultanom Ahmetom I. Po tom je miru imalo

Digitized by Google

prestati sve što je remetilo mir i trajno prijateljstvo, kao i iznenadni napadi, pljačkanja i upadi u susjedovu zemlju. To je bio prvi pravi mir među Turcima i kršćanima, ali i početak slabljenja turske sile. S njim su bosanski beglerbezi napustili misao dalnjeg osvajanja, kao što su i zapadni kršćani izgubili svaku nadu, da će bosanske kršćane osloboditi. Svršio je tako veliki 14-godišnji rat, a da se Klis ipak nije oslobodio.

Bio je to velik udarac za senjske uskoke, koji su živjeli s ratom, a gladovali i umirali s mirom. Eto, sada im i kralj ne da dirati u Turčina, a Mlečani pogotovo. 20. siječnja 1607. pišu vojvode i zapovjednici uskočki iz Senja svome kralju molbu u kojoj kažu, da su teškom mukom u turskim pokrajinama osvojili neka sela i posjede u sandžacima kliškom i hercegovačkom i da im ona sela plaćaju danak. No Mlečani im ne daju prolaza preko Dalmacije, koja je i uskočka domovina i kraljeva stara kraljevina, sada u vlasti Mlečana, koji silom hoće da su gospodari Jadrana, pa neće da im slobodno puste po moru dolaziti u Dalmaciju bez kraljeva pisma. Zato uskoci mole kralja da im izdade »salvus conductus«, da mogu s jednim ili dva broda doći preko Dalmacije da utjeraju danak, pošto njihovi dužnici s dankom ne mogu doći u Senj. Obećavaju, da neće nanašati štete ni Mlečanima ni njihovim podanicima ni Turcima. Inače uskoci ne mogu živjeti. Vjerojatno, da je kralj htio uskocima pomoći, ali Mlečani im nijesu dali preko mora i svoga zemljišta. Zato su uskoci kopnom išli po danak, a kralj 10. svibnja 1607. izda generalu Vidu Kiselu i svim krajiškim zapovjednicima strogu zabranu, da ne krnje starih uskočkih prava i sloboda i da im ne otimlju danke, koje dobivaju od turskih podanika.

Digitized by Google

Papa je uvijek nastojao da okupi kršćanske države u savez protiv Turčina, ali Mlečani ni da čuju za to. Ni u ovo posljednje vrijeme oni nijesu htjeli poslušati papu, koji je u namjeri da ih privuče u savez htio žrtvovati im uskoke. Stoga je nagovarao kralja da uskoke iseli iz primorja, ili da one krajeve ustupi republici, »gospodarici mora«, koju su uskoci sramotili i ometali joj trgovinu. Papa nije u tom nastojanju uspio, i uskoci su nastavili goniti Mlečane i Turke. Godine 1605. iskrca se 600 uskoka pod vojvodom Jurišom u šibenski kanal i provali do turskoga Skradina, popali ga i porobi. Slijedeće godine oplijeniše mletačku lađu kod Rovinja, našto mletačka mornarica blokira Senj i Hrvatsko primorje, a g. 1609. htjela je republika kupiti Senj od nadvojvode Ferdinanda. U ožujku 1610. doplovi na dvanaest brodova u neretvansko područje 800 uskoka, a u rujnu u tursko područje kod Makarske. U lipnju 1612. napade 500 uskoka Turke blizu Zadra, a u travnju 1613. kod Skradina.

U svibnju te iste godine doznalo se u Mlecima da se u Dubrovniku radi o sauzeću Klisa i da se dogovaraju španjolski poslanici u Rimu i Firenci s jednim pretstavnikom dubrovačke republike. Rim i Beč rekbi da su pristali na namjere španjolskog dvora da Turčinu otme Albaniju i Bosnu, pa i sam Klis. Kolovođe su bili kardinal Borghese i španjolski poslanik u Rimu Torres, a saradnici su im bili Dubrovčanin Atanazije Đorđević, Zadranin pop Cedulinić, Bošnjak fra Antun, skradinski biskup, Splićanin fra Marko Marulić i Hvaranin Antun Bertučević, koji su se iz Italije i drugih mjesta dopisivali s prijateljima u Dalmaciji. No zato doznadoše Mlečani i 24. svibnja 1613. dojaviše stvar bosanskomu paši da pazi na svoje zemlje, osobito na Klis, a sudionike baciše u uze.

Digitized by Google

Uslijed takova postupka Mlečana svaki je oružani pokret protiv Turaka bio krvlju ugušen i svladan. Borbe s Turcima u Dalmaciji, Hrvatskoj, osobito u Ugarskoj, nijesu urodile nikakvim plodom u korist kršćana pod turskom vlašću. Neprestani i krvavi ratovi za oslobođenje kršćana svršavali su redovito osvajanjem kršćanskih gradova i sela, uništavanjem kršćanskih naseobina, smrću kršćana i odvodenjem u tursko ropstvo. Tim je propadalo kršćanstvo i iskorijenilo se u mnogim krajevima. Nije stoga čudo da se kod nas našao jedan čovjek, komu je na srcu ležao i naš narod i kršćanstvo, te je došao do pomisli da se može doći do spasenja kršćana u Turskoj i bez ratova i bez prolijevanja krvi i bez uništavanja zemlje. Glasoviti Isusovac Bartol Kašić g. 1613.—1614. predloži papi da se odrekne ratovanja s Turskom i neka diplomatskim putem uredi odnošaje sa sultanom. To će postići ako kod Porte drži stalnog svog poslanika poput Francuske i Mletaka. Papin bi poslanik u papino ime pregovarao sa sultanom o miru i o prijateljstvu i uredila bi se tako crkvena hijerarhija za kršćane turske podanike. I Dubrovnik je spasio svoju slobodu zauzevši prijateljski stav prema sultanu. Mlečani izbjegavaju sukobe preko svoga poslanika. Turci sada bolje postupaju s kršćanima, pače žele da kršćani imaju svoje svećenike, jer inače narod seli i tim turska gospoda štetuju, jer im zemlja opusti.

Plemenite želje i savjeti Kašićevi razbili su se o sebičnost Mlečana. Oni su g. 1613. po svom poslaniku nudili kralju Matiji u zamjenu za Senj koji svoj grad, a kad se na taj način nijesu mogli dokopati Senja, onda su to htjeli postići silom, ratom. Domalo plane »uskočki rat« (g. 1615.—1617.) između kralja i republike. U tom

Digitized by Google

su ratu uskoci pokazali toliko junaštva i smionosti, da su doprli do samih Mletaka. Ratovalo se oko Trsta, Gorice i Gradiške, u Istri i Hrvatskom primorju. 27. kolovoza 1615. Mlečani udariše s mornaricom na Novi u Vinodolu, opljačkaše ga i zarobiše mnogo stanovnika. Mlečane su pomagali Turci usprkos miru s kraljem, i provališe iz Bosne u Hrvatsku. Na molbu austrijskog dvora sultan naredi bosanskom paši da pozove natrag sve svoje podložnike, koji su bili išli u mletačku službu. Mlečani su se sa svim tim nadali da će podmititi pašu da ne izvrši sultanove zapovijedi. To im je i uspjelo, te sultan na ponovne molbe mletačkoga baila u Carigradu dopusti da Mlečani mogu snubiti vojnike među njegovim kršćanskim podanicima. Da opravdaju ovaj rat protiv uskoka Mlečani su razglasili po svim evropskim dvorovima da uskoke potpiruju savjetnici Ferdinandovi, koji od uskoka primaju najljepše i najskupocjenije opljačkane stvari, i da povjerenici dolaze u Senj tobože da urede uskočko pitanje, a vraćaju se u Grac puni uskočkoga plijena.

Rat je potrajao cijelu slijedeću godinu 1616. pustošenjem Hrvatskoga primorja, na što su uskoci odgovarali napadajima na mletačke galije. Za ratovanja pojavi se u Jadranskom moru španjolska mornarica htijući da Mlečanima otme dalmatinske gradove i otoke. Španjolci su bili došli pod Hvar, gdje je bila mletačka mornarica, ali se ona nije usudila izaći na megdan. Španjolci su bili razglasili da u Dalmaciji rade za ugarsko-hrvatskog kralja i tim su poticali narod da se iznevjeri republici i vrati svom zakonitom kralju. Zato su Dalmatinci rado dočekali akciju Španjolaca, a osobito Splićani, kojima je na srcu bilo oslobođenje Klisa.

Digitized by Google

Ni ovaj rat nije pomogao Klisu, već naprotiv odmogao mu je. Posredovanjem francuskoga kralja bio je u Madridu 26. rujna 1617. sklopljen mir. Mlečani, koji su za rat potrošili 12 miliona dukata, nijesu dobili ništa, osim neke moralne zadovoljštine. Mirom se je nadvojvoda Ferdinand obvezao, da će u Senj staviti njemačku posadu, a uskoke iz Senja maknuti u unutrašnjost Hrvatske. Senjski uskoci, ti kliški osvetnici, bijahu preseljeni u krajeve oko Otočca i Brinja i po Žumberku, gdje se domalo izgubiše među ostalim narodom i zauvijek zaboraviše Klis. U Senju ostade samo 21 uskočka obitelj.

Senjski su uskoci bili jedina veza Hrvatske s Klisom i rajom pod Turčinom i Mlečićem. Otstranjenjem njihovim konačno je propala nada i vjera u oslobođenje Klisa. Više nije bilo onih, koji će iz slobodnog gnijezda dolaziti u pomoć, koji će uznemirivati Turke oko Klisa, koji će kazniti Mlečane, turske prijatelje. Nestaje urotnika, nestaje vođa i boraca. Mislila je republika, da će iseljenjem uskoka zagospodariti s morem, da će uvijek s Turčinom u miru živjeti, pa je zato u dalmatinskim podanicima ugušila svaku pomisao slobode. Nije više vjerovala u vjernost svojih podanika, pa je nakon odlaska Španjolaca naredila (8. siječnja 1618.) knezovima u Dalmaciji da natjeraju građanstvo na ponovnu zakletvu vjernosti, što je ovo i učinilo.

Ali se je republika sv. Marka ljuto prevarila. Ona je morala i nadalje da krv prolijeva i da troši blago da se otrese svoga prijašnjega saveznika i prijatelja, Turčina, no više nije bilo uskoka, koji će boj biti s Turčinom. Teški će dani doći za republiku, i ona će poželiti uskoka. Pa ipak će nevjerni i nezahvalni Mlečani naći pomoćnika u stanovnicima Dalmacije, nekadašnjim uskočkim saveznicima. Dalmatinsko će pu-

Digitized by Google

čanstvo zaboraviti teška mletačka progonstva i oduševljeno će srnuti u boj da tjera Turčina, da osvoji Klis, ne više za svoga zakonitoga kralja, nego za neharnu republiku.

XI. KANDIJSKI RAT.

U ovo je vrijeme bio kliškim sandžakom Zulfikarpaša Atlagić (1609.—1615.), koji je u sandžaku obnašao razne časti, postao paša i napokon sandžak, a bio je nadaleko poznat kao gostoljub i sirotinjska majka. Oko g. 1616. pogubio ga je na pravdi Boga novi kliški sandžak Piripaša. Nešto kasnije umre i ugarsko-hrvatski kralj Matija (20. ožujka 1619.) i naslijedi ga Ferdinand II. Mlečani su poslije madridskoga mira neko vrijeme živjeli u miru s turskim susjedom, ali su ga ometali Španjolci, koji nijesu bili napustili misao osvajanja na Balkanu. Španjolski namjesnik u Napulju Osuna tajno se opet dogovarao s nekima u Splitu i u Bosni, htijući osvojenjem Klisa prokrčiti sebi put za daljnja osvajanja. Mlečani su međutim na vrijeme ušli svemu u trag i javili Turčinu, te je i ovaj naum propao, a Osunovi pristaše u Albaniji i Dalmaciji, platiše glavom ili tamnicom.

Domalo se počeše dizati oblaci, koji su naviještali strašnu oluju. Dok je kralj Ferdinand bio g. 1627. sklopio mir s Turcima, dotle su bosanski Turci počeli rušiti prijateljstvo s Mlečanima. Oko g. 1628. diže bosanski paša Abaza bivši vođa anatolskih ustaša vojsku na Dalmaciju. Već prije bio je kliški sandžak Ajinehanbeg pošao pod Zadar. Bogatstvo Zadra primami i Abaza da mu ode u pohode. Zadarski zapovjednik otpremi mu darove molbom da pusti grad u miru. Na to mu Abaza poruči da mu dopusti samo ući u grad da se u njemu prohoda, pa da će se odmah udaljiti. No Zadrani mu uskrate pri-

Digitized by Google

stup, a paša se onda svom silom obori na grad, te ga poče opsijedati. Posredovanjem mletačkoga poslanika bude Abaza premješten u Vidin, i tako se Mlečani riješe pogibelji.

Prividan mir i tišina vladali su još neko vrijeme prije oluje, jer su Turci još uvijek obračunavali s ugarsko-hrvatskim kraljem. U to je doba bio kliškim sandžakom Nišandži Jusufpaša (1633.—1637.), a tada su oko Banje Luke hajduci uznemirivali trgovce i putnike. Bosanski paša Salih udari na one hajduke i uništi cijelu njihovu četu, dočim mu harambaša pade živ u ruke. Taj je harambaša zapravo bila neka Rabija iz kliškoga sandžaka, koja je pod imenom Deli Ibrahima četovala, robila i palila. Paša ju je dao javno objesiti

Međutim su se Turci g. 1637. spremali da osvoje Karlovac. Kliški sandžak onda dovede 8000 ljudi pod Bihać, ali čuvši da ga čeka Vuk Frankopan, Turci se okane jalova posla. Domalo je kralj Ferdinand obnovio sa sultanom Ibrahimom mir (9. ožujka 1642.) pa su opet Turci počeli tražiti svaku prigodu da obračunaju s Mlečanima, a zato im se brzo pruži prilika. Za pašovanja Mehmedpaše Vuče u Bosni, nasljednika Salihpašina, bilo je došlo do nekih razmirica na granici Bosne i Dalmacije. Mustafa aga Burek javi u Carigrad da su tome krivi Mlečani i da su pritisli 32 bosanska sela. Na prosvjed mletačkoga poslanika, koji je tražio da se Burek pogubi, bio je došao naročiti poslanik da stvar ispita. Kad čauš stigne u Sarajevo, posla ga Vučo sa sarajevskim mulom Jusuf paši, kliškom sandžaku, da izvidi. No ne opazivši ništa čauš se vrati u Carigrad.

Kolikogod su Mlečani zbog svoje trgovine s Bosnom i s Turskom gledali da čuvaju mir, to im ipak nije uvijek uspijevalo. G. 1638. doplovi

Digitized by Google

u Jadransko more 16 alžirskih galija, koje mletačka mornarica potisne u Valonu. Radi toga morala je republika kupiti mir od Murata za 250.000 dukata.

Muratov nasljednik Ibrahim (1639.) stade snovati da Mlečanima otme Kandiju (Kretu) ne bi li tim od malteških vitezova osigurao plovidbu u istočnom moru u Siriju i Misir. Pruži mu se za to zgoda u listopadu 1644. kad su Mlečani uhvatili jednu tursku lađu. Ibrahim okrivi Mlečane i pod izlikom da će udariti na Maltu posla brodovlje put Kandije. Tako plane »kandijski rat« između Turske i Mletaka (1645.—1669.). Neprijateljstva nijesu se ograničila samo na otok Kandiju, nego na sve zemlje, gdje su Mlečani i Turci bili u dodiru, na kopnu i na moru. Dugo se je i neprestano ratovalo. Husejin paša, budimski vezir, na prolasku kroz Bosnu pokupi zajime i spahije i odvede ih na Kandiju, gdje su vojevali 26 godina. Djeca zajima, koja su iza njih ostala u kolijevci zamjenjivala su očeve u tom ratu.

Najviše je u »kandijskom ratu« trpila turska i mletačka Dalmacija. Krajiška raja, koja je za oslobođenje Klisa toliko stradala, opet je pokazala svoje junaštvo, svoj prijegor, svoju ljubav za rođenu grudu i vjeru, te je zaboravila mletačka nasilja i nepravde. Ova raja sada oduševljeno ide u boj pod zastavom sv. Marka, da ispuni zavjet, koga ne mogoše senjski uskoci da izvrše.

Krajem svibnja 1645. iskrca se na Kandiju velika turska vojska od 60.000 ljudi na čelu s Jusufom Maškovićem, Dalmatincem iz Vrane. To je prevarilo republiku, koja se nadala, da će rat biti lokaliziran samo na Kandiji, i zato nije ništa poduzimala za obranu Dalmacije. Mislila je da će i sada držati Turke daleko raznim mitima i darivanjima paša, sandžaka i begova.

Digitized by Google

te zastrašivanjem svojih podanika. No dalmatinski su Turci u Carigradu radili na zator republike. Halilbeg Vranski, sandžak lički, isposlovao je naredbu bosanskom paši da navali na Dalmaciju. Krajem studenoga bio je imenovan providurom Leonardo Foscolo, a za beglerbega u Bosni postavljen je Ibrahimpaša Gabeljak. Paša se spremao na vojnu i kupio vojnike po Bosni i Dalmaciji, dočim je Halilbeg obećavao vlaškim glavarima za nagradu sela u mletačkom primorju. Mlečani su sada stali utvrđivati Zadar, Šibenik i Kotor, a srušili su Nin i druga slabija mjesta da ne padnu u turske ruke i da se ondje Turci ne ugnijezde.

Konačno, u svibnju 1646., diže Ibrahimpaša vojsku od preko 20.000 momaka, pa preko Livna, Grahova, Knina i Ostrovice pade pod Nadin. S njim su bili još neki sandžaci, te lički i kliški. Vukli su i devet teških opsadnih topova. Vojska onda krene protiv Novigrada, koji poslije tri dana opsade pade 3. srpnja u turske ruke.

Preko ljeta 1646. stradala je turska vojska i od bolesti i od mletačke vojske, a mnogi su se Turci vratili kući tako da im ni polovina vojske nije ostala na okupu. Ipak Ibrahimpaša krene s vojskom na Turanj i Biograd, a 13. listopada dođe pod Šibenik. Ne postigavši ipak ništa, vrati se u Bosnu na zimovanje.

Otsutnost turske vojske iskoristiše Dalmatinci i uz pomoć Mlečana udariše na Krku. Halilbeg im izađe ususret, ali im ne odoli. U odlučnom okršaju prvih dana ožujka 1647. bio je potučen i Krka pade u kršćanske ruke, sandžak zarobljen i s njim svi, koji na vrijeme ne pobjegoše u Bosnu. Mlečani onda osvojiše Zemunik, Novigrad i Nadin, pa odoše Klisu, kome bosanski defterdar Mustafaga priteče u pomoć i suzbije kršćane. Foscolo je već 24. ko-

Digitized by Google

lovoza 1646. bio zauzeo Zadvarje, ali je 11. studenoga opet izgubljeno. Početkom nove godine 1647. uze Foscolo raditi da osvoji Klis, te najprije zauze Solin i Kamen, dvije predstraže Klisa. Poljičani se tako nađoše među dvije vatre: turske i mletačke. Negdje početkom svibnja 1647. piše im Tefterdar paša ovako: »Primismo vaše pismo u kome pišete da sumnjate o nekom nasrtaju Latina u vašu krajinu. Imajte pravedno srce, te nemojte podupirati vi sami taj nasrtaj niti činiti kakvu glupost. Ta se je krajina već od onog vremena, kada je barun Kružić bio u Klisu, sretnome sultanu pokorila, a vi ste se hranili kruhom sultanovim. Svjetujte mladež. Vojska iz pograničnih zemalja je prispjela, a ostatak se primiče. Dobili smo vijest da i Mustafaga Baraković sa svojom vojskom po moru dolazi. Skoro ćete imati prilike da vidite dobrih stvari. Zadržite to u pameti...«. Sa svim tim se Poljičani 28. svibnja dadoše pod krilo republike obećavši joj poslušnost i da neće ustati na pomoć Turcima, nego će se združiti s providurom Foscolom »navlastito za uzeće Kliško od svih nas mnogo žuđeno i uzdisano«, a u slučaju neuspjeha mletački će brodovi Poljičane besplatno prebaciti u Istru i na Krk, gdje će dobiti zemlje i pašnjake.

Klisu se je približavala pomoć, našto Mlečani udare na Solin, a Turci se onda povukoše s onu stranu rijeke, dočim Mlečani zaposješe most pod solinskom kulom, kao i samu kulu, iz koje turska posada pobježe u Klis. Ipak sada Mlečani ne proslijediše protiv Klisa, nego osvojiše i razoriše kulu na Kamenu. Htjeli su tim Mlečani osigurati najprije leđa, da im se ne dogodi da budu potučeni kao onda, kad su išli nešto da izvedu protiv Klisa namjerom da

Digitized by Google

Leonardo Foscolo,
generalni providur Dalmacije (1645.—1651.).

Digitized by Google

odvrate Turke od Šibenika. Tada je palo 50 Mlečana i zarobljen je zapovjednik knez Henrik Capra.

Radi svojih neuspjeha i nemarnosti bio je Ibrahimpaša svrgnut i poslat Mustafapaša Tekelija. On krene početkom kolovoza 1647. protiv Zadra i Šibenika, ali bi poražen. To osokoli Mlečane i odmah provališe u Bosnu sve do Skoplja. Od nekoliko hiljada mletačkih plaćenika prestraši se Bosna tako, da su Sarajlije gradili po polju šančeve da se brane. No ispod Prusca Mlečani se vrate pod Klis. Da prikrije pravo stanje veliki vezir Ahmedpaša sada krivo izvijesti sultana da su Mlečani u kliškom sandžaku zauzeli samo dvije male palanke i jednu crkvu, koje su prije njima pripadale.

Poslije osvojenja Drniša odredi početkom proljeća 1648. Foscolo da se osvoji Klis. Među Turcima je vladala nesloga, a sam paša Ibrahim bio je otišao iz Klisa da se tako ne stara za obranu grada, te je bio tobože išao da sam osobno pospješi pomoć. Zgodan je, dakle, bio čas za Mlečane. Konjaništvo je već bilo pripravno u Kaštelima i čekalo dolazak Foscolov s brodovljem. Na 12. ožujka 1648., tačno u isti dan kad je prije 111 godina pao Klis u turske ruke, stiže Foscolo iz Šibenika sa 7 galija, 50 mletačkih lađa, 2 ratna i drugim brodovima punih vojske. Zbog nevremena vojska se je iskrcala tek uveče 14. ožujka. Te se večeri stavi Foscolu na raspoloženje 1200 Poljičana. Sva se ova vojska združi s konjaništvom pod Solinom i 16. ožujka krene 7000 momaka na visine oko Grebena i nakon kratkog boja potisne 400 Turaka, koji se povukoše u Klis. Na Grebenu, koji je sa zapada nadvisivao prvi kliški bedem, postavljeni su bili topovi. Varoš ne imajući s te strane više obrane, ukratko pade.

Digitized by Google

Turci su odmah pri prvim mletačkim kretnjama bili utvrdili Klis sa preko 600 vojnika mješćana, 400 spahija i 200 janjičara, koji su bili došli iz Carigrada, a bili su opskrbljeni hranom i zairom za izdržavanje duge opsade. Kad se bio raznio glas da će Mlečani grad opsjesti povuče se u tvrđavu sandžak kliški Mehmedbeg Mustajbegović, unuk paše Mustajbegovića, koji je prije 52 godine bio oteo Klis carskoj vojsci. S njim je bio i brat mu po mlijeku Mustajbeg Nurulahović, te Ahmedaga Baraković, Ahmed Spahi Omerbašić iz Solina, zapovjednik Kamena, Mustajbeg, Jusufbeg Filipović iz Glamoča, Isajbeg Atlagić iz Livna, Mehmed Čorbašić iz Sarajeva, harambaša Mehmed Žigarićić i drugi, koji su se sa svojim obiteljima i blagom zatvorili u tvrdu klišku tvrđavu. Bio je sandžak Mehmedbeg uvjeren da će junaštvom posade i nepristupačnošću grada lako odoljeti neprijatelju. Zato je bio pozvao sve uglednije susjede da gledaju kako će se njegovi opošteniti, a Mlečani osramotiti. Toliko su Turci u Klisu bili uvjereni u svoju pobjedu, da nijesu iz grada odstranili žene i djecu. Iako su prvi dan izgubili varoš i Greben, provališe više puta iz tvrđave i povukoše se tek kad su odnijeli glavu francuskog kapetana Bevilacque.

Sada Mlečani postave jednu bateriju s dva topa navrh nekog malog brežuljka između Grebena i protivnog brda, a Foscolo naredi da se čuvaju svi prolazi, kuda je mogla doći pomoć. Tu je bio i pop Sorić i Mandušić s Vlasima, pa Primorjani, Kaštelani i Poljičani. Bila je žestoka zima. Jedne same noći umriješe četiri vojnika i crče deset konja. Stoga nijesu bili došli okolišni plemići. Bio je samo Pavao Andreis iz Trogira i Federik Marulić iz Splita s trojicom ili četvoricom drugih.

Digitized by Google

Klis je bio tako stisnut, da branitelji ne mogoše više izaći. Neprestanom topovskom i puščanom paljbom htjeli su Turci daleko držati opsjedatelje, ali Foscolo pojača prvu bateriju sa još dva topa i drugu postavi s dva topa sa strane Grebena prema zapadu. Sada je Mlečanima uspjelo da unište neprijateljsku bateriju, koja je bila pred vratima, te 19. ožujka otvoriše prodor na prvom bedemu. Tim su prisilili Turke, da se povuku u druge obrambene bedeme. Kod jedne razorene kuće nasta užasno klanje, kojemu su sudjelovale i žene. Poslije dvaju krvavih juriša Mlečani su bili odbijeni. Provaljen je zatim i drugi bedem. U podne 21. ožujka uzalud je pokušan juriš, a tako i sutradan u jutro i u podne.

U to je bosanski paša bio sakupio 4000 ljudi i krenuo Klisu u pomoć. Došavši do nekog prolaza (Ozrine?) javi opsjednutima svoj skori dolazak. Paša posla naprijed izvidnice, koje se sukobiše s mletačkim Vlasima pod zapovjedništvom popa Sorića. Ovi odbiše Turke i nekoliko ih ubiše, pa im glave na kopljima donesoše pred prodor kliških bedema da zastraše neprijatelja. Nato se paša s vojskom povuče u Dugopolje, a Foscolo naredi, da protiv njega krene konjaništvo s dovoljnom pješadijom, pa da ga napadne u logoru ako ne uzmogne navaliti na otvorenom polju. Prvi su išli Vlasi i Poljičani. Zametne se boj i Turci se razbježaše u planine ostavivši šatore i prtljagu. Vlasi, po svom običaju počeše pljačkati po turskom taboru, našto ih Turci napadoše, ali ih Mlečani rastjeraše.

Oduljila se opsada. Foscolo je počeo bivati nestrpljiv, a i vojska je osjećala pomanjkanje municije i hrane. I, zbog studeni mnogi su oboljeli. Treća baterija na brdu prema zapadu nije odgovarala. Stoga na 29. ožujka, četrnaesti dan opsade, naredi Foscolo da svi topovi na sjever-

Digitized by Google

noj strani otvore vatru protiv trećeg bedema. Sutradan su topovi uspješno djelovali i zato su opsjednuti više puta pozivani na predaju. Ni čuti o tome nijesu oni htjeli, spravni da svi poginu. Foscolo tada zapovjedi da se nastavi paljbom iz baterija sa više strana i da se juriša. Bedemi stare tvrđave ne mogoše više održati vatru mletačkoga topništva.

Tek sada Turci izvjesiše bijelu zastavu za predaju. To su učinili jer je u gradu bila nastala nesloga među janjičarima i spahijama, a obrana je bila ostala na samim građanima. Vatra prestade. Iz tvrđave tada izađoše janjičarski aga Ahmed Spahija iz Solina, Mehmed Čorbašić iz Sarajeva i druga dvojica da ugovore uvjete predaje. U ime sandžakovo izjavi Ahmed Spahija da će se predati pod ustim uvjetima, koji su bili ponuđeni Mlečanima u Kaneji. Foscolo tih uvjeta ne prihvati, nego zatraži predaju na milost i nemilost, a slobodan odlazak ženama i djeci .

Povratiše se oni u grad s ovim odgovorom, koji Turci ne prihvatiše. No poslije ponoći odaslanici dođoše u mletački tabor s Mustajbegom, bratom sandžakovim, koji izjavi, da se ne predaju, ako ih se ne pusti slobodne s oružjem i s blagom: inače se umrijeti zakopani pod ruševinama svojih kuća. General Foscolo konačno pristade da idu slobodni, ali bez oružja i blaga i da dadu šest taoca i to: Mustajbega, brata sandžakova, Jusufbega od Glamoča (koji pobježe i mjesto njega ponudi se sam sandžak), Isajbega Atlagića od Livna, Mehmeda Čorbašića, Ahmeda Spahiju i Mehmeda harambašu Žigaričića, a to dok ne vrate iz zarobljeništva kneza Henrika Capru, pukovnika Arbanasovića i nećaka gubernatora Posedarskoga, koje su Turci u raznim zgodama bili zarobili.

Digitized by Google

Dneva 31. ožujka u 2.30 sata popodne uđoše Mlečani u Klis. Malo zatim počeše Turci sa ženama i djecom izlaziti iz grada. Foscolo je svojima izdao potrebite naredbe i sam je stajao s pratnjom kod vrata prvog bedema da nadzire odlazak Turaka. Konjanici i dio pješadije bili su postavljeni u dva reda. Najprije su izašli četiri Turčina s turbanima u ruci, a za njima aga Baraković, ranjen od topovskog zrna, nošen od šest ljudi. Zatim su išle turske porodice. Isprva je išlo sve u redu, ali pri svršetku navališe Vlasi i Poljičani na Barakovića, koji je Poljičanima prijetio zbog izdaje i nevjere da će ih kazniti ako ozdravi. Razjareni Vlasi i Poljičani ubiše Barakovića, pa onda stadoše ubijati i ostale Turke i sadirati s njih odijelo da im se osvete za pretrpljene nevolje. Njima se tada pridružiše i drugi vojnici. Nastade pokolj, u kome pogibe do 250 Turaka i 5 žena, a 200 ih je potajno bilo zarobljeno. Teškom se mukom spasio sandžak, ali mu turban i sablju otrgoše. Foscolo je morao mačem u ruci štititi Turke i svojom je rukom ubio neke svoje vojnike dok je druge umirio. Ostale Turke, oko 400 njih odvede general u Solin.

Sutradan Foscolo sam izvjesi na klišku tvrđavu zastavu sv. Marka i prisustvovao je svečanoj misi, koju je skadarski biskup služio u gradskoj džamiji, koja je bila pretvorena u crkvu i posvećena sv. Vidu. General je klečao na zaplijenjenim turskim barjacima. U gradu je nađen bogat plijen u novcu i drugim vrijednostima, oružju, sedlima i sličnim stvarima, jer su Turci iz okolice donijeli bili u Klis svoje dragocjenosti. Nađeno je 5 topova, 200 pušaka, praha i drugih ratnih sprava.

Ostavivši u Klisu posadu od 400 momaka pod zapovjedništvom Franje Valerija, Foscolo krene s ostalom vojskom u Split i Trogir.

Digitized by Google

Mletački senat odmah je pretresao pitanje što će s kliškom tvrđavom. Neki su predlagali da se poruši, jer će Turci nastojati, da je opet osvoje, što bi lako moglo da se dogodi, a i u pregovorima o miru mogli bi Turci opet dobiti natrag osvojeni Klis. Drugi su opet tvrdili, da je Klis neosvojiv i da brani ostale mletačke gradove u Dalmaciji. Konačno je senat zaključio da se Klis drži i da se utvrdi. Stoga je bio djelomično pregrađen i znatno pojačan i postavljen u njemu mletački providur.

XII. KLIS OSLOBOĐEN.

Tako je Klis poslije 111 godina oslobođen i gospodarom mu je postala mletačka republika iako nije toga zaslužila, jer je kroz čitav jedan vijek radila protiv interesa kršćanstva. Oslobođenjem Klisa prestala je zauvijek turska vlast nad tim gradom, ali je ipak i nadalje ostao među turskim dostojanstvencima naslov kliškoga sandžaka.

Razumije se po sebi da Turci nijesu mogli pregorjeti Klisa, niti pustiti neosvećen onaj pokolj Turaka pri predaji grada. Paša Tekelija sve to javi Porti i u isti mah dopusti svojim vojnicima da robe, plijene i ubijaju po svim vlaškim mjestima. Zatim se povuče s onu stranu Cetine, sruši sve mostove i ode u Livno da kupi vojsku i da čeka hercegovačkoga sandžaka i pomoć, koju im je po naredbi Porte imao poslati budimski paša. Usto je Tekelija bio zbačen i na njegovo mjesto dođe Dervišpaša. Ovaj sakupi vojsku da udari na mletački Split, ali mu se vojska razbježe. Ipak usred ljeta 1648. sakupi opet 3000 pješaka i 1000 konjanika i posla ih sa strane Klisa put Solina pod vodstvom harambaše Arapovića. Paša ni s tim ne postiže ništa drugo osim što opljačka zemlju i odvede blago i zarobi oko

Digitized by Google

100 ljudi, većinom žena i djece. Imali su Turci i s Kaštelanima okršaja, ali ne mogoše im ništa. Turci su također bili našli neke izdajice Poljičane i pokušali s njima da otmu Klis, no mletačka opreznost, a i sama težina toga pothvata, osujetili su svaku tursku namjeru, pa je paša bio prisiljen na uzmak.

Nemilo su se Turci osvetili Poljičanima radi sudjelovanja pri osvojenju Klisa. Poljička republika, usprkos zauzeća Klisa, Solina i Kamena, bila je ostala i nadalje pod vlašću Turaka, te oni kao gospodari povedoše na Poljičane kaznenu ekspediciju. Mjeseca ožujka 1649. provali turska vojska od 6000 ljudi preko Žrnovnice harajući, paleći, robeći i ubijajući. Turke je predvodio paša Muhamed Topham. Starci, žene i djeca pobjegoše u planine, a mala četa Poljičana odvaži se Turčinu stati na put i natjera ga u bijeg. Narodna predaja spominje za ove turske provale ime junakinje Mile Gojsalića, koja dođe u šator Tophan paše i zapali barutanu, pri čemu pogibe i Tophan paša i lijepa Mile.

Međutim su Mlečani poslije uspjeha pod Klisom razvili sve sile protiv turske vlasti na Balkanu, pa je zato veliki vezir Fazlipaša naređivao da se vojska sprema iz Bosne. Ne znajući kamo će, spahije su iz Bosne, Hercegovine, Like i Klisa bili otišli pod Budim, među njima šestnaest alajbega, obećavši platiti 50.000 talira Sinušpaši i Muratpaši da ih ne gone na Klis. Svi su govorili: »Volimo biti u Budimu tri godišta, nego na Klisu tri nedilje, a volimo u Budimu jesti prohu i golu vodu piti, nego li na Klisu cukar zobati i malvasiju piti«. Bosanski su se Turci silno pobojali, te su paša i begovi pisali krvlju list na carski divan, moleći da se čim prije vrate spahije u Bosnu, a ne vrate li se, da će zasigurno i Bosna pasti Mlečanima u šake.

Digitized by Google

Rat se je u Dalmaciji nastavio jednakom žestinom. Dne 9. svibnja 1652. posla paša na Livno 150, a Sarajlije 150 puškara. Paša je kazivao da iz Carigrada šalju na Klis 8000 janjičara, ali u stvari bilo je samo 1000 Bugara. Međutim je Mlečane pratila sreća i bosanski su se Turci tako bojali mletačkog oružja, da su htjeli ubiti pašinog ćehaju (zamjenika), koji je po nalogu svoga gospodara bio počeo dizati age i puškare protiv Klisa, te su govorili: »Hoćete da izgubimo Bihać i Kostajnicu, kako ste i Klis«. I Hercegovina se poplaši mletačke sile, pa dođoše u Sarajevo izaslanici s molbom da se šalje vojska u Imotski i Livno, jer da mletački general Foscarini, koji je bio naslijedio Foscola, porobi i popali tursku Krajinu. Ovo je iz Sarajeva javio Mato Milaković 19. svibnja.

Bosanski Fadilpaša Maglajac spremao se g. 1654. vojskom da udari na Hrvatsku, kad mu stiže glas, da su Mlečani opsjeli Knin. Premišljajući kuda će, neki mu Alibeg dovikne: »Zar ćeš i ti kao Tekelija bez obrane Vlahu zemlje predavati?« Tada krene put Knina, gdje hametom potuče Mlečane (9. ožujka). 2500 glava s glavom mletačkog vojskovođe i 200 sužnjeva otpremi on u Carigrad. Ratovalo se i slijedećih godina 1655. i 1656. i zemlja je bila tako osiromašila i opustila uslijed rata i kuge, da svijet nije imao čim prehraniti se, a trgovina je bila sasvim propala.

Ni g. 1657. nije bila mirna. 13. lipnja dođe u splitsko polje Ahmed paša Sejidija s jakom vojskom i osvoji brežuljak Sućidar, koji nadvisuje tvrđu Gripe, namjerom da osvoji i Gripe, glavnu tvrđu Splita. Splićani odbiše Turke, koji se podveče povukoše u Rupotinu. Ali sutradan opet navali oko 2000 konjanika na splitski varoš i zauze rt Marjana. Poslije petsatne bitke umakoše Turci opet u Rupotinu. Dok su se ovi pod

Digitized by Google

Splitom borili, turska je vojska bila izvjesila na Greben prema Klisu neke zastave. Augustin Lando, zapovjednik Klisa, posla protiv Turaka Vlahe da ih na prevaru izmame i kad ih ugledaju da udare u bijeg. Tako se i dogodilo. Turci stadoše progoniti bježeće Vlahe, i kad stigoše na zgodno mjesto da se s tvrđave moglo na njih pucati, sasu se na njih vatra iz topova i pušaka. Pade 30 mrtvih Turaka i mnogo ranjenih, a od Vlaha jedini Ivan Milović Klišanin. Tri dana poslije toga udariše Turci na Sućurac i opustošiše Kaštelansko polje, a 18. lipnja zauzeše Gripe, ali odmah bijahu protjerani. Paša onda diže vojsku i preko Radošića i Prapatnice pade pod kašteo trogirskoga biskupa Bosoljinu dneva 23., te ga poslije tri dana osvoji i zapali.

Kandijski je rat potrajao sve do god. 1669. kad je 6. rujna zaključen mir. Do razgraničenja posjeda došlo je tek g. 1671. Posao razvoda bio je od strane turske povjeren novom bosanskom paši Mahmudu, a od mletačke senatoru Naniju. Stvar je tekla sporo i teško. Turci su prepuštali republici Klis, ali su tražili za sebe solinsko polje i Vranjic. Jedva je došlo do sporazuma i potpisa ugovora 30. listopada 1671. po kome je Klis sa teritorijem pripao Mlečanima. Poljica su ostala i nadalje u turskom međašu. To je tako zvana »linea Nani«.

Ni poslije mira i razgraničenja nije Turčin davao pokoja narodu u Dalmaciji. Stoga je pučanstvo i protiv volje republike znalo silu silom odbiti. Narod je javno protiv Turaka ustao kad je pod Bečom 11.—12. rujna 1683. bila hametom poražena turska vojska. U to isto vrijeme, mjeseca rujna i listopada Dalmatinci su protjerali Turke iz Ostrovice, Perušića, Benkovca, Skradina, Obrovca i Drniša. Pobuni se i bosanska raja, pa Zagorje i Poljica. Početkom god.

Digitized by Google

Okolica Klisa g. 1650.

Digitized by Google

1684. opći providur Lovro Donato javio je u Mletke da u turskim rukama još samo ostaju Knin i Sinj. Pobjedu pod Bečom i pobunu raje zgodno je iskoristila republika, ojunačila se i stupila u savez kršćanskih država protiv Turske. Mletački senat 12. veljače 1684. odluči da Turčinu navijesti rat.

»Morejski rat« trajao je od 1684. do 1699. Između ostalih mjesta Mlečani su osvojili Sinj (26. rujna 1686.), Hercegnovi (30. rujna 1687.) pa Knin (11. rujna 1688.), a onda Vrliku i Vrgorac. U Dalmaciji se sretno vojevalo i potiskivalo Turke, a bilo se prodrlo u Bosnu i Hercegovinu. Mlečani su uz to očistili Moreju od Turaka. Eugen Savojski nakon poraza Turaka kod Zente bio je provalio u Bosnu robeći i paleći sve do Sarajeva. Poraz kod Zente (11. rujna 1697.) bio je uzdrmao temeljima turskog carstva, te je brzo došlo do mira u Karlovcu 26. siječnja 1699. Karlovačkim mirom ostale su u mletačkom posjedu tvrđave Knin, Vrlika, Sinj, Čitluk, Dvare, Vrgorac i Gabela, (Linea Grimani). Granica između turskog i mletačkog posjeda protezala se u pravcu od kninske na vrličku tvrđavu, od ove na sinjsku pa na Zadvarje i odatle na Vrgorac, Čitluk i Gabelu. Zemljište, koje leži po sata u polukrugu ovih tvrđava u turskom području, imalo je pripasti mletačkom posjedu. Sada i Poljičani potpadoše pod republiku.

Ali s time nijesu se Turci zadovoljili i domalo je opet došlo do tursko-mletačkog rata (1714.—1718.). Turci su iz Bosne bili opsjeli Sinj i tom su prilikom navalili i na Klis, gdje ih je general Emo natjerao u bijeg i oteo im sav plijen. To je bio posljednji put, što je Klis pod svojim bedemima vidio tursku vojsku. U ovom ratu su Turci izgubili g. 1717. Imotski, 21. srpnja 1718. sklopljen je mir u Požarevcu, po

Digitized by Google

kome je Imotski ostao Mlečanima i turska se granica povukla još više u unutrašnjost (Linea Mocenigo) i takva je ostala do propasti Austrije.

Klis je ostao u mletačkoj vlasti sve do pada republike (1797.), pa je došao u posjed Austrije (1797.—1805.), a onda Napoleona (1805.—1813.), te opet Austrije do njezina sloma 1918. No Klis više nije imao nekadašnju stratešku važnost, niti su se vojske otimale koja će ga osvojiti mačem i junaštvom. Kad su krajem prošloga vijeka iz kliške tvrđave odneseni i topovi, zapečaćena je i zadnja stranica njezine slavne povijesti.

Digitized by Google

Digitized by Google

Filmed by Preservation NEH 1993

Digitized by Google